

Kuvaileva kirjallisuuskatsaus sukupuolten moninaisuudesta ja sen huomioimisesta sosiaalityössä

Emilia Brusila
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö, YTM
Lapin Yliopisto
Kevät 2023

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Kuvaileva kirjallisuuskatsaus sukupuolten moninaisuudesta ja sen huomioimisesta sosiaalityössä

Tekijä: Emilia Brusila

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ x Sivulaudaturtyö ___ Lisensiaatintyö ___

Sivumäärä: 71

Vuosi: Kevät 2023

Tiivistelmä

Tutkimuksessa tarkastelen sukupuolten moninaisuutta, sekä sukupuolten moninaisuutta osana sosiaalityön käytänteitä. Tutkin miten sukupuolten moninaisuus näyttäytyy niin yksilö kuin yhteiskunnallisella tasolla muun muassa sukupuoli-identiteettien, sukupuolten representaation ja vähemmistöstressin näkökulmasta. Tarkastelen myös vallan ja sukupuolen välistä suhdetta, josta etenen tutkimaan sukupuolten moninaisuuden asemaa ja osuutta sosiaalityössä. Tutkin millaisia sukupuoleen liittyviä diskursseja sosiaalityössä ja yleisesti asiantuntijaverkoissa on havaittavissa, sekä miten sukupuolten moninaisuus huomioidaan ja kuinka se tulisi huomioida osana sosiaalityön käytänteitä. Tutkimukseni on suunnattu kaikille sukupuolten moninaisuudesta ja moninaisuutta huomioivasta käytännöntyöstä kiinnostuneille, mutta ensisijainen kohderyhmä on sosiaalityöntekijät ja sosiaalityön opiskelijat.

Tutkimus on laadullinen ja toteutettu kuvailevana kirjallisuuskatsauksena. Lähdeaineisto on laaja ja tutkimuksessa on käytetty tieteellisen tutkimuksen ulkopuolista materiaalia, jotta aineistoa olisi tarpeeksi monipuolisesti ja kattavasti.

Tutkimus todentaa sukupuolten moninaisuuden olevan niin subjektiivinen kokemus kuin yhteiskunnan ja kulttuurin diskursseihin sekä arvomaailmoihin rakentuva ja sen määrittämä kokonaisuus. Tutkimuksessa käy ilmi, kuinka yhteiskunnan asenteet sukupuolten moninaisuutta kohtaan vaikuttavat siihen, miten yksilöt ja sukupuolivähemmistöt kokevat ja näkevät oman sukupuolensa ja sukupuoli-identiteettinsä. Sosiaaliset ympäristöt vaikuttavat niin positiivisesti kuin negatiivisesti sukupuolivähemmistöjen kokemuksiin ja elämään esimerkiksi vähemmistöstressin ja sosiaalisen dysforian kokemusten kautta. Tutkimus osoittaa kuinka sosiaalityössä vallitsevat edelleen kaksijakoiset sukupuolikäsitykset ja tietynlainen liiallisen sukupuolineutraaliuden kulttuuri. Eri säädökset ja lait luovat vaateen moninaisuutta huomioivaan työskentelyyn, mutta yhteiskunnan ja organisaation rakenteet sekä yleiset diskurssit tekevät sukupuolten moninaisuutta kunnioittavasta työskentelystä haasteellista ja toisinaan melkein mahdotonta. Sosiaalityöntekijöillä Suomessa ei ole riittävää koulutusta ja organisaation tukea sukupuolten moninaisuutta kunnioittavaan työskentelyyn, mikä aiheuttaa tilanteen, jossa asiantuntijat eivät välttämättä uskalla yrittää tai edes huomaa työskentelevänsä haitallisella tavalla. Tutkimuksen perusteella sukupuolten moninaisuus on ilmiönä vielä kartoittamatonta aluetta ja suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsee edelleen kaksijakoinen sukupuolijärjestelmä ja heteronormatiiviset diskurssit. Tämä aiheuttaa epätasa-arvoa sukupuolten välillä, sillä tietoa ja osaamista on liian vähän eikä vakiintuneita moninaisuutta kunnioittavia käytänteitä ole otettu osaksi arkista työskentelyä niin sosiaalityön kenttätyössä kuin tutkimuksessa.

Avainsanat: sukupuolten moninaisuus, kaksinapainen sukupuolijärjestelmä, vähemmistöstressi, sosiaalityön käytänteet, kuvaileva kirjallisuuskatsaus

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi x

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi x

SISÄLLYS

1	Johdanto	1
2	Tutkimuksen toteutus	5
2.1	Tutkimustehtävä ja analyysi.....	5
2.2	Tutkimusmenetelmä ja aineisto.....	7
2.3	Tutkimuksen eettiset kysymykset ja tutkijan paikka.....	13
3	Sukupuolten moninaisuuden osa-alueet.....	16
3.1	Sukupuolten moninaisuus ja sukupuoli-identiteetti.....	16
3.2	Sukupuolten representaatio ja sosiaalinen dysforia.....	24
3.3	Kaksijakoinen sukupuolijärjestelmä ja vähemmistöstressi	29
3.4	Sukupuoli ja valta.....	34
4	Sukupuolten moninaisuuden ilmeneminen sosiaalityön käytänteissä.....	38
4.1	Sukupuolten moninaisuuden tiedostaminen asiantuntijaverkostoissa.....	38
4.2	Sukupuolta koskevat säädökset sosiaalityössä	46
4.3	Sukupuolten moninaisuus kohtaamisissa ja kirjaamisessa.....	51
5	Yhteenveto	57
	Lähteet.....	65

KUVIOLUETTELO

KUVIO 1.	Valintakriteerit	8
KUVIO 2.	Sukupuolen ulottuvuudet	18
KUVIO 3.	Sukupuolen moninaisuus	20
KUVIO 4.	Transihmisyys	22
KUVIO 5.	Vähemmistöstressin muodostuminen	32
KUVIO 6.	Tutkimuksen keskeiset huomiot	58
KUVIO 7.	Sukupuolten moninaisuutta edistävät toimintamallit	61

1 Johdanto

Jokaisella yksilöllä on oikeus tulla kohdatuksi sellaisena ainutlaatuisena yksilönä kuin tämä on. Tähän yksilöllisyyttä kunnioittavaan kohtaamiseen liittyy myös vahvasti toive hyväksytyksi tulemisesta sellaisena kuin on (Tuovinen ym. 2011, 11). Sukupuolten moninaisuus on usein näkymätön asia, johon ei voi kiinnittää huomiota samalla lailla kuin apuvälineisiin kuten pyörätuoliin tai ulkoisiin tekijöihin kuten hiusten väriin. Tästä näkymättömyydestä huolimatta sukupuoli-identiteetin olemassaolo, on yhtä validi kuin näkyvätkin asiat. Toistuvat vähättelemiset ja toisarvoistamisen kokemukset tai jopa olemassaolon totaalinen kieltäminen aiheuttaa vakavia yksilöllisiä sekä yhteiskunnallisia ongelmia (esim. Nousiainen 2020). Yksilöllisellä tasolla tämä olemassaolon kieltäminen tai yksilöllisen kokemuksen väheksyminen näyttäytyy niin ympäristössä kuin puhetaivoissa, että kirjaamisessa. Valtaväestö ei kuitenkaan aina pysty näkemään millainen merkitys jollain asialla voi olla vähemmistöön kuulvalle. Jotta nämä merkitykset havaittaisiin, tarvitaan useita näkökulmia ja näiden eri näkökulmien mahdollisuutta päästä kuuluviin. Tämä tarkoittaa muun muassa eri vähemmistöjen kuuntelemista heille kuuluvien asioiden kohdalla ja oman aseman laaja-alaista refleктоimista. (Nousiainen 2020, 169.)

Asiakaskokemuksen merkitys onkin olennaista kaikenlaisten palveluiden luomisessa ja kehittämisessä. Sosiaalityössä esimerkiksi kehittäjäasiakkuutta on pyritty vahvistamaan Lapissa Pohjois-Suomen sosiaalialan kehittämiskeskuksen toimesta. Tämä on myös uutena lisäyksenä sosiaalihuoltolaissa 7 a §:ssä (29.12.2022/1280), joka astuu voimaan 1.7.2023. Pykälä käsittelee yhteisösosiaalityötä ja etsivää työtä, jonka tarkoituksena on edistää yhteisöjen sosiaalista eheyttä sekä hyvinvointia ja hyviä väestösuhteita. Yhteisösosiaalityötä tulee toteuttaa yhdessä muun muassa alueen asukkaiden kanssa. Raken-teellisen sosiaalityön tarkoituksena on tuottaa tietoa palvelun käyttäjien tarpeista ja niiden yhteiskunnallisista yhteyksistä. Tämän pohjalta tulisi kehittää palveluita vastaamaan ilmi nousseita tarpeita, sekä arvioimaan sosiaalipalveluiden ja muun sosiaalihuollon vaikutuksia. Tutkimuksessani olen nostanut esille muun muassa sosiaalisen dysforian, vähemmistöstressin ja kaksijakoisen sukupuolijärjestelmän, jotka ovat vahvasti linkittyneet myös sosiaalipalvelujen ja sosiaalihuollon kentälle. Sukupuolten moninaisuuden huomioiminen sosiaalihuollon asiakastyössä ja sosiaalipalveluissa ehkäisee sosiaalisia ongelmia, mutta myös edistää yksilöiden ja yhteisöjen hyvinvointia. Sukupuolten moninaisuuden huomioiminen ja kaksijakoisen sukupuolijärjestelmän rikkominen sekä sukupuolten

monimuotoisen representaation lisääminen osana palvelujärjestelmää tulisi siis olla aktiivinen osa rakenteellisen sosiaalityön työnsarkaa.

Sukupuolten moninaisuus ei ole ilmiönä uusi ja siitä todisteena voidaan pitää esimerkiksi kivikaudelta peräisin olevaa Kristiinassa sijaitsevaa Astuvansalmen kalliomaalausta, joka on nimetty Metsästäväksi naiseksi. Maalaus perustuu joidenkin mukaan suomalaiseen kansansatuun, jossa lohdutetaan ilman naisen ulkoisia sukupuolielimiä syntynyttä tyttölasta. (Ristkari ym. 2018, 26.) Lähihistoriassa sukupuolten moninaisuus on näyttäytynyt niin kansallisessa kuin kansainvälisessä lainsäädännössä. Kuitenkin keskustelua on kiihdyttänyt erityisesti lääketieteen kehitys ja psykiatria. 1800-luvulla myös länsimainen teollistuminen mahdollisti perinteisten roolien jättämistä ja omien yhteisöjen luomista omalle elämälle sopivammalla tavalla. Lääketieteen kehittymisen myötä leikkauspöydälle kuoleminen todennäköisyys alkoi hiljalleen kaventua ja esimerkiksi Yhdysvalloissa ihmiset alkoivat kyselemään mahdollisuutta sukupuolitettujen piirteiden muokkaamiseen kirurgin veitsen alla. 1900-luvulla Saksassa aloitettiin korjaushoitojen kehittäminen erityisesti Magnus Hirschfeldin johdolla. (Mt., 2018, 116–117.)

Sukupuolten moninaisuudesta on aihealueena alettu keskustelemaan aktiivisemmin 2000-luvulla yhteiskunnallisella tasolla ja eri ammattikuntien sisällä. Loppuvuodesta 2022 ja nyt vuoden 2023 alussa keskustelu erityisesti transsukupuolisuudesta on noussut toistuvasti julkisen keskustelun keskiöön uuden translain hyväksymisen myötä (1.2.2023). Yle uutisoi elokuussa 2022 (Hinkula, 16.8.2022) kuinka laki vaatii kouluja käsittelemään sukupuolten moninaisuutta opetuksessa, mutta sen käytännön toteutus on edelleen puutteellista ja Setan mukaan sitä pyritään jopa estämään. Toisessa Ylen uutisessa (Niinistö, 2.7.2022) kerrotaan kuinka Setan mukaan kolmas juridinen sukupuoli pitäisi lisätä lakiin. Artikkelissa kaksi aktivistia pohtivat mitä tästä seuraisi ja millaisia vaikutuksia sillä olisi, sekä millainen merkitys uudistuksella olisi sukupuolivähemmistöjen elämään. Nämä uutiset eivät kuitenkaan ole uusi ilmestys, sillä esimerkiksi vuonna 2017 Yle (Strömberg, 27.6.2017) uutisoi sukupuolineutraalien vessojen omasta merkistä ja vuonna 2018 (Ketonen, 9.9.2018) uutisoitiin ohjeistuksesta vanhemmille, miten toimia, jos lapsi kertoo olevansa muuta sukupuolta. Ylen mielipidekirjoituksissa on myös usein sukupuolivähemmistöistä keskustellessa Emmi Nuorgamin (11.10.2021) kolumneja. Vuonna 2021 Nuorgam kirjoitti muun muassa lasten suojelemisesta heteronormilta. Keskustelua on siis ollut laajalti ja muun muassa Seta on ajanut sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksia aktiivisesti julkisuudessa jo usean vuosikymmenen ajan.

Sosiaalityölle tyypillistä on sukupuolen kaksijakoisuus, mutta samalla sukupuolineutraalius tai -sokeus. Suomalaisen sosiaalityön kentältä ja muusta auttamistyöstä voi kuitenkin löytää sukupuolikohdennettuja –naisille ja miehille, suunnattuja palveluita ja työmuotoja. Näitä palveluita ovat muun muassa nais erityiset päihdepalvelut sekä lähisuhteissaan väkivaltaisille miehille kohdennetut palvelut. (Kuronen 2004, 11.) Länsimainen perhekäsitys on ollut pitkään murroksessa yksinhuoltajuuden, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen politiikan sekä uusioperheiden yleistyttyä. Perhettä ei tule enää mieltää yksinomaa heterovanhempien ja heidän lastensa muodostelmaksi. Perheiden ja perheettömyyden tietoista valintaa voidaankin kuvata arjen politiikkana, mikropolitiikkana tai elämänpolitiikkana. Perhemuotojen politiikka on todellisuudessa myös representaation politiikkaa siitä, kenellä on esimerkiksi oikeus ja lainsäädännöllinen suoja perheinä eli kuka ja ketkä saavat edustaa perhettä. (Rossi 2015, 73.)

Henkilökohtainen kiinnostukseni tutkimuksen aiheeseen on kypsynyt vuosien saatossa. Taustalla on niin henkilökohtainen agenda –omien oikeuksieni edistämiseksi, mutta suurimpana innoittajana aiheen tutkimiseen on tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden huomiointi laajemmin yhteiskunnassa ja rakenteissa. Jo pelkästään eurooppalaisista on arvioitu, että 1,5 miljoonaa henkilöä kuuluisi johonkin sukupuolivähemmistöön, eli kyseessä ei ole vain muutamien ihmisten oikeuksiin liittyvä asia (Ristkari ym. 2018, 137). Näkemykseni mukaan sosiaalityön eettinen koodisto ja sosiaalityön työskentelyä ajavat lait kulkevat käsi kädessä. Vaikuttavuuden kannalta koen, että tämä on oikea kenttä lähteä kehittämään ja edistämään sukupuolten tasa-arvoa edistäviä käytänteitä ja rakenteita. Sosiaalityön perustehtävänä on ajaa heikommassa asemassa olevien oikeuksia ja samalla turvata kaikkien ihmisoikeuksia. Tämän takia tutkimukseni tavoitteena onkin varmistaa ja edesauttaa tämän toteutumista sukupuolten moninaisuuden näkökulmasta. Aloitin aihealueeseen tutustumisen kandidaatintutkielmassa ja koin, että siinä tutkimukseni jäi pintaraapaisuksi siihen nähden, mitä aiheesta olisi tutkittavana. Olenkin käyttänyt tässä pro gradu -tutkielmassa hyödyksi kandidaatin työtäni ja syventänyt siinä käsittelemiäni aihealueita.

Tutkimuksessani esittelen sukupuolten moninaisuuden laajasti ja monipuolisesti erilaista kirjallisuutta ja muuta lähdeaineistoa hyödyntäen. Tarjoan lukijalle katsauksen siihen, mitä sukupuolten moninaisuudella tarkoitetaan ja nostan esille siihen liittyviä eri näkökulmia, jotka koen vaikuttavan ja näkyvän sosiaalityön eri kentillä. Esimerkkeinä heteronormatiivisuus ja kaksinapaisuus, sekä sukupuolivähemmistöjen kokemaa vähemmistöstressiä. Tavoitteenani on myös selvittää, miten sukupuolten moninaisuus näyttäytyy

suomalaisen sosiaalityön kentällä ja millaisia valmiuksia ja mahdollisuuksia sosiaalityöntekijöillä on käsitellä ja työskennellä sukupuolten moninaisuuden teemojen kanssa.

Tutkimukseni on aihealueensa vuoksi sensitiivinen. Käsittelen tutkimuksessani sekä perusoikeuksien ja ihmisarvon että ihmisoikeuksien osa-alueita. Kautta historian tällä alueella on koettu suuria epäoikeudenmukaisuuksia ja näitä arvoja on rikottu kauhistuttavin teoin. Sukupuolten kaksijakoisuuden rikkoutuminen on aiheuttanut useissa eri historian vaiheissa ihmisissä monenlaisia reaktioita, jotka ovat johtaneet pahimmillaan massamurhiin. Tästä esimerkkinä kolonisaation vaikutukset havaijilaisten perinteiseen kånaka kulttuuriin, jossa väkivaltaiset ja kulttuuriset hyökkäykset kohdistuivat erityisesti mähūihin, eli Havaijissa kolmannen sukupuolen edustajiin (kts. Minami 2017).

Toisena esimerkkinä käytän vuonna 1969 New Yorkissa Stonewall Innin edessä tapahtunutta yli 2000 ihmisen mellakkaa, jossa poliisi teki ratsian queer-ihmisten suosimaan ravintolaan. Yhdysvalloissa poliisien suhtautuminen sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön tuohon aikaan oli ihmisoikeuksien vastaista ja hyvin mielivaltaista, sillä ihmisiä pidätettiin ja pidätettyjä raiskattiin ja pahoinpideltiin. Stonewall Innin edessä tapahtunut väkivaltainen välikohtaus käynnisti Pride-kulkueiden aloittamisen. Vielä tänäkin päivänä Pride-kulkueissa voi nähdä kylttejä, joissa lukee ”*The First Pride Was a Riot*”. (Ristkari ym. 2018, 126.) Vielä nykyaikana sukupuolen, sukupuoli-identiteettien ja sen ilmaisujen pohjalta yksilöiden oikeuksia ajetaan alas. Ei myöskään ole tavatonta, että kolmannen sukupuolen olemassaolo kielletään täysin. Pyrin kunnioittamaan tutkimuksellani kaikkia sukupuolia ja luomaan valoa aihealueen ympärille niin, että oikeuksien edistämisen perusteet olisivat riittävän ymmärrettävät. Tavoitteenani on vahvistaa sukupuolten moninaisuuden ja kolmannen sukupuolen paikkaa yhteiskunnassa ja sosiaalityön käytänteissä niin, ettei sitä voitaisi jättää huomioimatta.

Tämä aihealue aiheuttaa siis usein vahvoja tunnereaktioita ja väärinymmärryksiä, minkä vuoksi haluan omalta osaltani tehdä sukupuolten moninaisuudesta aihealueena helpommin lähestyttävän. Haluan antaa sosiaalityöntekijöille ja kaikille muille lukijoille näkökulmia kehittämistyöhön ja perustella sen tärkeyttä niin yksilö kuin yhteiskunnallisella tasolla. Haluan tehdä kattavan pohjustuksen lukijalle siitä, miksi tutkimukseni aihe on tärkeä. Samalla haluan antaa lukijalle keinoja ymmärtää, mitä sukupuolten moninaisuus tarkoittaa ja mihin kaikkeen se vaikuttaa, sekä miten se vaikuttaa sosiaalityön käytäntöihin. Tämän takia aloitan tutkimukseni käsittelemällä sukupuolten moninaisuuden eri

näkökulmia niin yksilöllisestä kuin yhteiskunnallisesta lähtökohdasta. Toisessa osiossa etenen sukupuolten moninaisuuden tarkasteluun eri ammatillisista näkökulmista käsin.

Aloitan tutkimukseni kertomalla tutkimuksen toteutuksesta: tutkimustehtävästä, analyysistä, tutkimusmenetelmästä, aineistosta, sekä eettisistä kysymyksistä ja tutkijan paikasta. Kappaleessa kolme käsittelen sukupuolten moninaisuutta eri näkökulmista. Käsittelen kappaleessa seuraavia aiheita; sukupuoli-identiteetti, sukupuolten representaatio, sosiaalinen dysforia, kaksijakoinen sukupuolijärjestelmä, vähemmistöstressi, sekä sukupuolen ja vallan välistä suhdetta. Kappale neljä syventyy edellä mainitun pohjalta sukupuolten moninaisuuteen ja sosiaalityön käytänteisiin olemassa olevaan kirjallisuuteen ja muuhun aineistoon pohjautuvan sisällönanalyysin avulla. Käsittelen tutkimuksessani paljon yleisesti ammattilaisten ja tieteen valmiuksia sukupuolten moninaisuuden huomioimiseen. Kappaleessa neljä pohdin sukupuolen moninaisuuden tiedostamista asiantuntijaverkoissa, sukupuolta koskevia säännöksiä sekä sukupuolten moninaisuus osana kohtaamista ja kirjaamista. Tutkimuksen lopussa olen kasannut saamani havainnot yhteenvedoon.

Tutkimukseni henkilökohtaisena tavoitteena on myös pohjustaa haaveissa olevaa väitöskirjatutkimusta samaisesta aiheesta niin, että lopulta voisin perehtyä aiheeseen laaja-alaisesti niin asiakkaiden, asiantuntijoiden kuin päättäjienkin näkökulmasta sosiaalialalla. Haluan nostaa esille vallitsevien käytänteiden ongelma- ja kehityskohtia, sekä luoda pohjaa ja mahdollisuuksia suomalaiselle sosiaalityölle toimia lakien ja eettisten koodien mukaan sukupuolten moninaisuuden kentällä, sillä tämä ei tällä hetkellä vielä toteudu riittäväällä tavalla.

2 Tutkimuksen toteutus

2.1 Tutkimustehtävä ja analyysi

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, jonka toteutan kuvailevana kirjallisuuskatsauksena. Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, mitä sukupuolten moninaisuus tarkoittaa ja miten se näyttäytyy suomalaisen sosiaalityön käytännöissä. Aihealuetta ei ole juurikaan

tutkittu tutkimuksen aikana syntyneiden havaintojeni perusteella suomalaisen tai kansainvälisen sosiaalityön kentällä. Yhtenä kirjallisuuskatsauksen tavoitteena voidaankin nähdä käytännöntyön edistäminen olemassa olevan tiedon kokoonpanon avulla. Tavoitteena on antaa lukijalle valmiuksia ymmärtää aihealuetta ja sen tärkeyttä ja merkitystä sosiaalityön käytänteiden kannalta, sekä antaa työkaluja toimia sukupuolten moninaisuutta huomioidulla tavalla. Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Mitä sukupuolten moninaisuudella tarkoitetaan?
2. Miten sukupuolten moninaisuus näyttäytyy suomalaisen sosiaalityön käytänteissä?

Teoreettinen viitekehys rakentuu sukupuolten moninaisuuden ja sen sisällä olevien eri yhteiskunnallisesti ja sosiaalityön kannalta merkittävien näkökulmien ja teorioiden pohjalle. Tiedostan, että tyypillisesti tutkimuskysymyksenä ei voi olla teoreettisessa viitekehyksessä käytetty käsite, eli tässä tapauksessa sukupuolten moninaisuus. Koska tutkimukseni aihealue on uusi, koen perustelluksi käyttää käsitettä niin viitekehysnä kuin tutkimuskysymyksenä. Vähemmistöstressiteoria perustuu Meyerin (2003) pohjaamaan tutkimukseen siitä, kuinka vähemmistöihin kuuluvat henkilöt kokevat sosiaalista stressiä, jonka taustasyinä ovat muun muassa yhteiskunnan rakenteet kuten kaksinapainen sukupuolijärjestelmä. Kaksinapainen sukupuolijärjestelmä on koko yhteiskunnan läpäisevä rakenne, joka näyttäytyy laaja-alaisesti kaikessa tekemisessämme tavalla tai toisella (Helttunen 2022).

Sosiaalityön määrittelen tutkimuksessani sosiaalihuoltolain (30.12.2014/1301) 15. §:n mukaisesti. Laissa sosiaalityöllä tarkoitetaan asiakas- ja asiantuntijatyötä, jonka tehtävänä on rakentaa asiakkaiden tarpeita vastaava sosiaalisen tuen ja palveluiden kokonaisuus. Tarjottavat palvelut tulee sovittaa yhteen muiden toimijoiden tarjoaman tuen kanssa ja sosiaalityön tehtävänä onkin seurata tämän kokonaisuuden toteutumista ja vaikuttavuutta. Laissa sosiaalityö nähdään muutosta tukevana työnä, jonka tavoitteena on yhdessä asiakkaiden kanssa lieventää elämäntilanteiden haasteita, vahvistaa toimintaedellytyksiä sekä osallisuutta ja edistää yhteisöjen sosiaalista eheyttä. Asiakkuudet laissa näyttäytyvät niin yksilöinä, perheinä kuin yhteisöinä.

Tämän lisäksi käytän tutkimuksessani sosiaalihuoltolaissa (30.12.2014/1301) olevan 7. §:n mukaista rakenteellisen sosiaalityön määritelmää. Rakenteellisen sosiaalityön tehtäväksi määritellään sosiaalisen hyvinvoinnin ja sosiaalisten ongelmia koskevan tiedon

välittäminen, sekä sosiaalihuollon asiantuntemuksen hyödyntämistä hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi. Sosiaalihuoltolain pohjalta tietoa tulisi tuottaa asiakastyöhön liittyen muun muassa asiakkaiden tarpeista ja niiden yhteiskunnallisista yhteyksistä sekä sosiaalipalveluiden ja sosiaalihuollon vaikutuksista. Rakenteellisen sosiaalityön pohjalta tulisi tehdä tavoitteellisia toimia ja toimenpide-ehdotuksia, jotta sosiaalisia ongelmia voitaisiin ehkäistä. Hyvinvointialueiden asukkaiden asuin- ja toimintaympäristöjä tulisi kehittää ja sosiaalihuollon asiantuntemusta tulisi vahvistaa osana muita hyvinvointialueen toimialoja ja kunnan suunnittelua sekä muuta yhteistyötä. Tavoitteena on kehittää niin paikallista sosiaalityötä ja muuta palvelu- ja tukivalikoimaa sekä tiedottaa asiakkaiden tarpeista ja näiden yhteiskunnallisista yhteyksistä. (Mt., 7. §.) Rakenteellinen sosiaalityö näyttäytyy tutkimuksessani taustalla olevana sosiaalityön käytänteiden kehittämisen tavoitteena. Olen kasannut yhteenvedon tutkimuksessani saatujen havaintojen pohjalta sosiaalityön kehittämisen kohteita sukupuolten moninaisuuden näkökulmasta.

Käytännöllä tarkoitan tässä tutkimuksessa sosiaalityön käytännön työskentelyyn vaikuttavia vakiintuneita toimintatapoja ja malleja kuten kirjaaminen, puhetyylit tai kohtaaminen kollektiivisena kokonaisuutena (kts. Tieteen termipankki). Käsittelen rakenteita ja diskursseja, sillä käytännöt rakentuvat pitkälti yhteiskunnan ja ammattialan arvomaailmojen ja vallitsevien diskurssien pohjalta, sekä tietysti sosiaalityön koulutuksen näkökulmasta.

2.2 Tutkimusmenetelmä ja aineisto

Käyttämäni tutkimusaineisto ja hakumenetelmäni ovat laajat, minkä vuoksi valitsin tutkimusmetodiksi kuvailevan kirjallisuuskatsauksen. Kirjallisuuskatsaukset voidaan tyypitellä kolmeen eri kategoriaan, joita ovat: kuvaileva kirjallisuuskatsaus, systemaattinen kirjallisuuskatsaus, sekä meta-analyysi. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on näistä perustyypeistä yleisin ja sitä voi luonnehtia laajaksi yleiskatsaukseksi, jossa ei ole tiukkoja tai tarkkoja sääntöjä. Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla tutkittavaa ilmiötä voidaan kuvailla laaja-alaisesti ja tutkimuskysymykset voivat olla laajemmat kuin kahdessa muussa kirjallisuuskatsauksen perustyyppissä. (Salminen 2011, 6.) Tarkoituksena on ollut luoda aihepiiristä yleissilmäys ja tehdä sen pohjalta yhteenvedoja sukupuolten moninaisuuden, sekä sen huomioimiseen sosiaalityön käytänteissä. Olen pyrkinyt rajaamaan

valitsemaani aineistoa, vaikkakin kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa ei tarvitse käyttää kovinkaan tiukkaa seulaa. Tavoitteenani on keskusteluttaa valitsemiani aineistoja ja luoda näin laaja-alainen yleiskatsaus aineiston pohjalta. En siis pyri tekemään selvää erontekoa, miten missäkin aineistossa aihetta käsitellään, vaan tarkoitukseni on luoda selkeä ja kattava yleiskuva eri ilmiöihin ja käsitteisiin.

Kuvaileva kirjallisuuskatsaus voidaan jakaa integratiiviseen ja narratiiviseen. Näen että tutkimuksessani yhdistyy orientaationa niin narratiivista kuin integratiivista kuvailevaa kirjallisuuskatsausta. Narratiivinen kirjallisuuskatsaus on metodisesti kevein vaihtoehto, sillä sen merkitys on tutkimustiedon ajantasaistamisessa ja tarkoituksena onkin usein tiivistää aiemmin tehtyjä tutkimuksia. Narratiivinen auttaa ajantasaistamaan tietoa, mutta se ei tarjoa varsinaista analyttistä tulosta tutkimuskohteesta ja sen ilmiöistä. Integroivassa kirjallisuuskatsauksessa pyritään kuvailemaan tutkittavaa ilmiötä mahdollisimman monipuolisesti ja se nähdään hyvänä keinona uuden tiedon tuottamisessa jo tutkitusta aiheesta. Integroivassa aineistoa ei seulota niin tiukasti kuin systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa, mutta sen nähdään olevan sijoitettavissa osaksi systemaattista kokonaisuutta narratiivisin piirtein. Integroivan ja narratiivisen erona voidaan nähdä kriittinen tarkastelu, joka kuuluu olennaisesti integroivaan katsaukseen. (Salminen 2011, 8–9.)

Olen pyrkinyt seulomaan tutkittavaa aineistoa ja valikoin tiettyjä valintakriteerejä pääasialliselle aineistolle. Lait, jotka olen tutkimuksessa nostanut esille, on tarkistettu Finlexistä. Hakusanojen ja sieltä saadun aineiston yhtenä kriteerinä oli suomen- tai englanninkielisyys, ja poissulkukriteerinä muut kielet kuin edeltävät. Käytin seuraavia (KUVIO 1.) esittämiäni pääasiallisia hakusanoja ja muita kriteerejä apunani yleisesti tutkimusaineiston hankinnassa ja pääasiallisten lähteiden valinnassa.

Kuvio 1. Valintakriteerit

Valintakriteerit	Sukupuolten moninaisuus	Sosiaalityön käytänteet
Kieli	Suomi tai Englanti	Suomi tai Englanti
Saatavuus	Internet, ilmaisuus, saatavilla tai tilattavissa Rovaniemelle.	Internet, ilmaisuus, saatavilla tai tilattavissa Rovaniemelle.
Konteksti/hakusanat	Sukupuoli; Gender Sukupuolten moninaisuus; Gender diversity, gender spectrum Kaksijakoinen-, kaksinapainen-, binäärinen sukupuolijärjestelmä; Gender Binary Heteronormatiivisuus; Heteronormativity Sukupuolinormatiivisuus; Gender normativity Sukupuoliroolit; Gender roles Dikotomia; Dicotomy Sosiaalinen dysforia; Social dysphoria Moninaisuus, monimuotoisuus; Diversity Vähemmistöstressi; Minority stress	Sukupuoli; Gender Sukupuolten moninaisuus; Gender diversity, gender Kaksijakoinen-, kaksinapainen-, binäärinen sukupuolijärjestelmä; Gender Binary Sukupuolinormatiivisuus; Gender normativity Sukupuoliroolit; Gender roles Tasa-arvo /Yhdenvertaisuus; equality Sukupuolivähemmistöt; gender minorities Moninaisuus, Monimuotoisuus; Diversity Sosiaalityö; Social work Sukupuoli-identiteetti; Gender identity

	Sukupuolivähemmistöt; Gender minorities Yhdenvertaisuus; equality Sukupuoli-identiteetti; Gender identity Sosiaaliala Sosiaalinen sukupuoli; Social gender	Sosiaalinen sukupuoli; Social gender Kohtaaminen
Aika	2000-luku	2000-luku
Tekijä	Kouluttaja, tutkija, tietokirjailija, opinnäytetyöntekijä, progradu, väitöskirja, kokemusasiantuntija, sisällöntuottaja	Kouluttaja, tutkija, tietokirjailija, opinnäytetyöntekijä, progradu, väitöskirja
Julkaisupaikka	Asiantuntijajärjestöjen nettisivut ja muut heidän julkaisunsa, korkeakoulu, tiedejulkaisu(t), tietokirjallisuus	Asiantuntijajärjestöjen nettisivut ja muut heidän julkaisunsa, korkeakoulu, tiedejulkaisu(t), tietokirjallisuus

<p>Pääasialliset lähteet:</p> <p>Huom: aineisto/avainsanat tarkoittaa hakusanojen vastaavuutta suhteessa lähteeseen</p>	<p>Jaskari & Keski-Rahkonen 2021 Onni Jaskari: Lääketieteen kandi, Helsingin yliopisto Anna Keski-Rahkonen: Professori, psykiatrian ja terveydenhuollon erikoislääkäri ”<u>Vähemmistöstressi uhkana seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen terveydelle</u>” Julkaisupaikka: Duodecim on lääketieteellinen Aikakauskirja Aiheet: Vähemmistöstressi, sukupuolivähemmistöt</p> <p>Vilka 2010 Hanna Vilka: Valtiotieteiden tohtori (Sosiologia). Taustalla myös aikuiskasvatustieteen-, sosiaalipsykologian- ja filosofian perusopinnot. Suomen kirjallisuuden aineopinnot. ”<u>Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen</u>” Julkaisupaikka: PS-kustannus Aiheet: Gender identity, moninaisuus, monimuotoisuus, sosiaalinen sukupuoli, sukupuolen moninaisuus, sukupuoli, sukupuolivähemmistöt, sukupuoli-identiteetti, yhdenvertaisuus</p> <p>Nissinen 2011 Jussi Nissinen: Sosiaalipsykologi, Psykoterapeutti (Valvira, KELA), Perhe- ja verkostoterapeutti (Valvira), Seksuaaliterapeutti ”<u>Luottamuksen rakentuminen moninaisuutta kunnioittaen.</u>” Julkaisupaikka: Teoksessa, Saanko olla totta? <u>Sukupuolen</u> ja seksuaalisuuden <u>moninaisuus</u> -Gaudeamus Helsinki University Press Aiheet: Gender identity, sukupuoli, sukupuoli-identiteetti, sukupuolivähemmistöt, sosiaaliala, moninaisuus, monimuotoisuus, kohtaaminen</p> <p>Nousiainen 2020 Jussi Nousiainen: Kuvataiteilija (amk), kirjallisuuden maiseri, opiskelee: tohtoriksi ja seksuaalineuvojaksi. (Kokemusasiantuntija, transprosessin käynyt) ”<u>Sukupuoleen katsomatta</u>” Julkaisupaikka: Atena Aiheet: Gender identity, sukupuoli, sukupuoli-identiteetti, sukupuolivähemmistöt, yhdenvertaisuus, monimuotoisuus, moninaisuus, sosiaalinen sukupuoli</p> <p>Huuska 2011 Maarit Huuska: Johtava sosiaalityöntekijä, psykoterapeutti (Seta/Transtukipiste) ”<u>Sukupuolen monimuotoisuuden ammatillinen kohtaaminen</u>” Julkaisupaikka: Teoksessa, Saanko Olla Totta? <u>Sukupuolen</u> Ja Seksuaalisuuden <u>Moninaisuus</u>. Gaudeamus Helsinki University Press Aiheet: Gender identity, sukupuoli, sukupuoli-identiteetti, sukupuolivähemmistöt, sosiaaliala, moninaisuus, monimuotoisuus, kohtaaminen</p> <p>Seta Ihmisoikeusjärjestö & kansalaisjärjestö (toiminut 48- vuotta). Tavoitteena varmistaa ihmisoikeuksien ja hyvinvoinnin toteutuminen Suomessa ja kansainvälisesti riippumatta ihmisten seksuaalisesta suuntautumisesta, <u>sukupuoli identiteetistä</u> tai</p>	<p>Jaskari & Keski-Rahkonen 2021 Onni Jaskari: Lääketieteen kandi, Helsingin yliopisto Anna Keski-Rahkonen: Professori, psykiatrian ja terveydenhuollon erikoislääkäri ”<u>Vähemmistöstressi uhkana seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen terveydelle</u>” Julkaisupaikka: Duodecim on lääketieteellinen Aikakauskirja Aiheet: Vähemmistöstressi, sukupuolivähemmistöt</p> <p>Vilka 2010 Hanna Vilka: Valtiotieteiden tohtori (Sosiologia). Taustalla myös aikuiskasvatustieteen-, sosiaalipsykologian- ja filosofian perusopinnot. Suomen kirjallisuuden aineopinnot. ”<u>Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen</u>” Julkaisupaikka: PS-kustannus Aiheet: Gender identity, moninaisuus, monimuotoisuus, sosiaalinen sukupuoli, sukupuolen moninaisuus, sukupuoli, sukupuolivähemmistöt, sukupuoli-identiteetti, yhdenvertaisuus</p> <p>Nissinen 2011 Jussi Nissinen: Sosiaalipsykologi, Psykoterapeutti (Valvira, KELA), Perhe- ja verkostoterapeutti (Valvira), Seksuaaliterapeutti ”<u>Luottamuksen rakentuminen moninaisuutta kunnioittaen.</u>” Julkaisupaikka: Teoksessa, Saanko olla totta? <u>Sukupuolen</u> ja seksuaalisuuden <u>moninaisuus</u> -Gaudeamus Helsinki University Press Aiheet: Gender identity, sukupuoli, sukupuoli-identiteetti, sukupuolivähemmistöt, sosiaaliala, moninaisuus, monimuotoisuus, kohtaaminen</p> <p>Nousiainen 2020 Jussi Nousiainen: Kuvataiteilija (amk), kirjallisuuden maiseri, opiskelee: tohtoriksi ja seksuaalineuvojaksi. (Kokemusasiantuntija, transprosessin käynyt) ”<u>Sukupuoleen katsomatta</u>” Julkaisupaikka: Atena Aiheet: Gender identity, sukupuoli, sukupuoli-identiteetti, sukupuolivähemmistöt, yhdenvertaisuus, monimuotoisuus, moninaisuus, sosiaalinen sukupuoli</p> <p>Huuska 2011 Maarit Huuska: Johtava sosiaalityöntekijä, psykoterapeutti (Seta/Transtukipiste) ”<u>Sukupuolen monimuotoisuuden ammatillinen kohtaaminen</u>” Julkaisupaikka: Teoksessa, Saanko Olla Totta? <u>Sukupuolen</u> Ja Seksuaalisuuden <u>Moninaisuus</u>. Gaudeamus Helsinki University Press Aiheet: Gender identity, sukupuoli, sukupuoli-identiteetti, sukupuolivähemmistöt, sosiaaliala, moninaisuus, monimuotoisuus, kohtaaminen</p> <p>Seta Ihmisoikeusjärjestö & kansalaisjärjestö (toiminut 48- vuotta). Tavoitteena varmistaa ihmisoikeuksien ja hyvinvoinnin toteutuminen Suomessa ja kansainvälisesti riippumatta ihmisten seksuaalisesta suuntautumisesta, <u>sukupuoli identiteetistä</u></p>
--	--	--

<p><u>sukupuolen ilmaisusta</u>. Seta toimii myös kansainvälisellä tasolla (ILGA ja ILGA-Eurooppa).</p> <p>Mattila-Connor 2022 Susanna Mattila-Connor: Yhteiskuntatieteiden kandi, Tampereen yliopisto <i>"Tunnekokemukset ja vähemmistöstressi translasten ja –nuorten vanhempien puheenvuoroissa"</i> Julkaisupaikka: Tampereen yliopisto, Sukupuolen osaamiskeskus Avainsanat: sukupuoli moninaisuus, vähemmistöstressi</p> <p>Ristkari & Suni & Tyni 2018 Maiju Ristkari: Tuottaja, aktivisti, kirjoittaja (erikoistunut sukupuolten moninaisuuteen), taiteiden maisteri Jyväskylän yliopisto. Nina Suni: Kuraattori, kirjoittaja, Sosiaalityön maisteri Turun yliopisto. Vesa Tyni: Kuvajournalisti <i>"Sukupuolena ihminen"</i> Julkaisupaikka: Kustanneosakeyhtiö Tammi Aiheet: Sukupuolivähemmistöt, sukupuoli-identiteetti, sukupuoli, sukupuoli</p>	<p>tai <u>sukupuolen ilmaisusta</u>. Seta toimii myös kansainvälisellä tasolla (ILGA ja ILGA-Eurooppa).</p> <p>Törölä 2020 Siri Törölä: Sukupuolentutkimus maisteri, Helsingin yliopisto <i>"Sukupuolisensitiivisellä työotteella asiakkaan kokonaisvaltaisempaan hyvinvointiin"</i> Julkaisupaikka: Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti. Puheenvuoro Aiheet: Sukupuoli</p> <p>Petrelus 2004 & 2005 Päivi Petrelus: Yhteiskuntatieteiden tohtori, sosiaalityö, Jyväskylän yliopisto <i>"Naisapaiset hoivaettiset lähestymistavat sosiaalityössä"</i> <i>"Sukupuoli ja subjektiivisuus sosiaalityössä. Tulkintoja naistyöntekijöiden muistoista."</i> Julkaisupaikka: Teoksessa, Sukupuoli ja sosiaalityö PS-kustannus; University of Jyväskylä (väitöskirja) Aiheet: Sukupuoli, sosiaaliala, sosiaalityö; Gender, Social work</p> <p>Kauravaara 2020 Kati Kauravaara: Valtiotieteen maisteri, sosiaalityö; Liikuntatieteen tohtori (liikuntasosiologian väitöskirja) <i>"Hyväksymis- ja Omistautumisterapian Työkalujen Hyödyntäminen Terveysosiaalityössä."</i> Julkaisupaikka: Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti. Aiheet: Sosiaalityö</p> <p>Valtonen & Hakola 2016 Saini Valtonen: Valtiotieteiden maisteri, Helsingin yliopisto Salla-Maija Hakola: Aikuiskasvatuksen maisteri, Jyväskylän yliopisto; Terveystieteiden, Oulun ammattikorkeakoulu <i>"Haluaisin pystyä kertomaan-sateenkaariseniorit ikääntyneille suunnattujen palveluiden asiakkaina."</i> Julkaisupaikka: Seta ry, Otava kirjapaino Aiheet: Yhdenvertaisuus, sukupuolivähemmistöt</p> <p>NASW National Association of Social Workers: Perustettu 1955, Suurin jäsenorganisaatio sosiaalityöntekijöille. Tavoitteena edistää jäsenten ammatillista kasvua ja kehitystä, ylläpitää ammatillisia standardeja, sekä kehittää sosiaalipolitiikkaa.</p> <p>Finlex Finlex on oikeusministeriön omistama oikeudellisen aineiston julkinen ja maksuton Internet-palvelu. Avainsanat: Sukupuoli, sosiaalityö, tasa-arvo, yhdenvertaisuus</p>
---	--

Kuvioon olen merkinnyt lähteisiin liittyvät perustiedot, jotka osoittavat niiden soveltuvuuden tutkimukseeni. Kaikkien kuviossa mainittujen perusteiden sukupuolten moninaisuuden tai sosiaalityön käytänteisiin ei tarvinnut täyttyä samanaikaisesti, vaan tärkeintä oli, että peruskriteerit ja yksi tai useampi hakusana täyttyi. Tutkimuksessani on myös paljon apu- ja lisäkirjallisuutta, sillä tutkimukseni on vahvasti aineistolähtöinen. Tyypillisesti kirjallisuuskatsauksen laadinnassa käytetään tarkkoja aineiston sisäänotto- ja pois-sulkukriteerejä. (esim. Johansson ym. 2007; Petticrew & Roberts 2006). Aihealueena sukupuolten moninaisuus on suhteellisen uusi ja kartoittamaton aihealue. Tämän vuoksi

olen valinnut analysoitavaksi lähdeaineistoksi ja kirjallisuudeksi myös tyypillisesti käytettävien vertaisarvioitujen tutkimusten ulkopuolelta olevaa aineistoa. Valitsin aineiston pitkälti kontekstisidonnaisten tekijöiden pohjalta, sillä useista käyttämistäni hakusanoista, vain harva löytyi tutkimusaineistosta tai vertaisarvioituna sillä tavalla, mitä tarvitsin tutkimuksessani hyödynnettäväksi. Kontekstisidonnaisuuden sisäänottokriteerinä riitti, että aineisto liittyy tutkimukseni sisältöön osittain tai kokonaan, tai aineistossa oleva materiaali liittyy käsiteltävän ilmiön ympärille. Tämän toteuttaminen tapahtui käyttämällä tiettyjä hakusanoja aineiston etsinnässä. Pyrin pääasiallisesti poissulkemaan kaikki lähteet, jotka eivät olleet 2000-luvulta, mutta tein poikkeuksia esimerkiksi viitattessani Foucaultiin, jonka tutkimukset sijoittuvat 1900-luvun loppupuoliskolle.

Olen tarkastellut aineiston valinnassa lähdekokonaisuutena; ketä kirjoittajat ovat, missä aineisto on julkaistu, sekä mitä kyseinen aineisto tarkastelee. Esimerkiksi netissä julkaistua artikkelia valitessani olen pyrkinyt tarkistamaan; kuka tekstin on kirjoittanut ja mikä hänen tietonsa aiheesta on ollut. Aineistoa lukiessani olen kiinnittänyt huomiota missä kontekstissa valitsemani hakusanat ilmenevät ja vastaako artikkelin sisältö muuta saamaani tietoa aiheesta. Tällä sisällöllisellä samankaltaisuudella tarkoitan, että esimerkiksi aineistossa oleva käsitteen määrittely vastaa muiden lähteiden käsitteenmäärittelyä. Vertasin muun muassa transsukupuolisuuden määritelmää useissa eri lähteissä ja hylkäsin lähteet, jossa terminologia oli vanhentunutta (transseksuaalinen).

Tutkimuksessani on hyödynnetty myös paljon materiaalia erityisesti kasvatustieteiden puolelta, sillä aihealueesta löytyy huomattavasti enemmän tietoa ja oppaita koulutuksessa moninaisuuden kunnioittamiseen liittyen esimerkiksi feministisen pedagogiikan näkökulmasta. Tutkimukseni ja aineistoni ovat myös vahvasti liitännäisiä sukupuolentutkimukseen. Yhteiskuntatieteiden, erityisesti sosiaalityön osalta materiaalia löytyi vähänlaisesti ja sukupuoli liittyi usein vahvasti kaksijakoiseen mies-nais oletukseen. Haut toteutin muun muassa LUC finnassa, Reasearchgatessa, Google Scholarissa, Googlessa, Youtubessa ja Redditissä.

Osallistuin SETA:n alajaoston –Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskuksen järjestämään (30.11.2022) koulutusiltapäivään, jossa kouluttaja Enni Happonen (sosiaalihoaja & verkkotyöntekijä) käsitteli aihetta ”Sosiaalinen dysforia”. Sukupuolten representaatiot ovat vahvasti sidonnaisia yksilöiden kokemaan sosiaaliseen dysforiaan ja näin ollen koin tärkeäksi tarkastella myös tätä aihealuetta. Koulutuksesta saatuihin materiaaleihin ja niissä yksilöiden kertomien kokemusten hyödyntämiseen osana tutkimusta on kysytty lupa kouluttajalta koulutusiltapäivän yhteydessä. Muita aineistoja aihealueen tutkimiseen

olen hankkinut hyödyntämällä YouTuben eri sisällöntuottajien videomateriaalia, sekä Redditin keskustelupalstoja ja erinäisiä nettisivuja, jossa aihealuetta käsitellään. Sosiaalinen dysforia on sidoksissa sosiaalisiin suhteisiin, ympäristöön ja rakenteisiin, minkä vuoksi näen sen tarkastelun tutkimuskohteen kannalta olennaisena. Sosiaalityöntekijät voivat omalla toiminnallaan niin yksilöllisellä kuin organisatorisella tasolla vaikuttaa yksilöiden sosiaalisen dysforian kokemuksiin ja näin ollen myös vähemmistöstressin syntymiseen, mistä seuraa yksilölle erinäisiä fyysisiä ja psyykkisiä seuraamuksia (esim. Mattila-Connor 2022, 14; Meyer 2003).

Yksi pääasiallisista lähteistäni on Setan ja sen alajaoston Sukupuolten moninaisuuden osaamiskeskuksen nettisivuilta löytyneet materiaalit. Setan materiaalien laajamittaista käyttöä perustelen sillä, että se on jo vuodesta 1974 alkaen toiminut valtakunnallinen ihmisoikeusjärjestö, jonka pääasiallisena tehtävänä on perustavanlaatuinen yhteiskunnallinen muutos, joka tähtää siihen, että *“...ihmisoikeudet ja hyvinvointi toteutuvat Suomessa ja kansainvälisesti riippumatta ihmisten seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuoli-identiteetistä tai sukupuolen ilmaisusta”* (SETA järjestö). Setan toimintaa rahoitetaan muun muassa STEAn, opetusministeriön ja kuntien tuella. Seta kuuluu myös kansainväliseen ILGA-järjestöön ja sen Euroopan jaostoon ILGA-Eurooppa, jotka toimivat kattojärjestönä yli kolmelle sadalle järjestölle, jotka ajavat ihmisoikeuksia sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen hyvinvointia. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus taas vastaa Setassa toteutettavaa sosiaalityötä, jonka palvelut ovat kohdennettuna kaikenikäisille sukupuolivähemmistöön kuuluville tai sukupuoltaan miettiville sekä heidän läheisilleen. (Mt.,)

Kaksijakoisen sukupuolijärjestelmän ympärillä oleva käsitteistö on erittäin laaja eikä yhtä vakiintunutta termiä ole, minkä vuoksi käytän kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän yhteydessä myös termejä binäärinen ja dikotominen, heteronormatiivisuus, kaksijakoinen sukupuolikäsitys -ja järjestelmä. Yleisesti näillä kaikilla tarkoitan jaottelua mies ja nainen. Useat käsitteistä ovatkin päällekkäisiä tai limittäisiä ja usein myös synonyymejä keskenään. En ole lähtenyt tarkastelemaan ja tekemään tarkkaa erontekoa käsitteistöön liittyviin eroavaisuuksiin, vaan pyrin yleisesti tuomaan edeltävien avulla ilmi sukupuolen dikotomista representaatiota diskursseissa, juridiikassa, kulttuurissa ja käytänteissä. Sivuan tutkielmassani myös seksuaalivähemmistöjä, sillä lähdekirjallisuus ja yleisesti aihealueen ympärillä olevat tutkimukset yhdistävät sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden yhteen ja niistä puhutaan päällekkäisinä tai limittäisinä ilmiöinä.

Sosiaalisen dysforian kappaleessa käytän apunani useita eri lähteitä, sillä aiheesta löytyy erittäin vähän lähdekirjallisuutta ja tutkimuksia. Pysin sisällönanalyysin keinoin kuvailemaan ja tuomaan esille sosiaalisen dysforian käsitettä ja pohjustan näkemykseni siihen, miten aihealue näyttäytyy YouTuben eri sisällöntuottajien puheessa, Redditin keskustelupalstoilla ja Setan 27.11.2022 järjestämässä koulutuksessa, sekä muissa löytämissäni erinäisissä lähteissä. Youtuben sisällöntuottajista Charlotte Venables ja uppercaseCHASE1 voidaan nähdä kokemusasiantuntijoina ja uppercaseCHASE1 määrittelee itsensä myös ”trans educatoriksi” Instagram tilillään. DR Z PHD eli Dr Natalia P Zhikhareva on sukupuolten moninaisuuteen erikoistunut psykologi. Hän on tohtori (Doctor) kliinisessä psykologiassa sekä lisensoitu psykologi Kaliforniassa, New Yorkissa, Texasissa sekä Floridassa (drzphd.com). Tarkoituksena on tutkia kielenkäyttöä ja käsitteen kuvailua näissä lähteissä ilmiön rakentumisen kannalta eri kysymysten avulla kuten: miten sosiaalinen dysforia määritellään ja miten se ymmärretään, sekä mihin sosiaalinen dysforia liitetään. Pysin kasaamaan kattavan ja monipuolisen käsitteen selityksen sosiaalisesta dysforiasta, minkä vuoksi käytän myös Redditin keskusteluja tutkimuksessani tuomaan ilmi yksilöiden henkilökohtaista näkemystä ja kokemusta sosiaaliseen dysforiaan liittyen. Tutkin aihetta tarkemmin johtuen sen merkityksestä myös sosiaalityön käytänteisiin ja sukupuolten moninaisuuden huomioimisen merkitykseen osana palveluita ja rakenteita sosiaalityössä.

2.3 Tutkimuksen eettiset kysymykset ja tutkijan paikka

Tutkimuksen tekemisen keskiössä on eettisten periaatteiden ja lähtökohtien jatkuva tarkastelu ja arvioiminen läpi tutkimusenteko prosessin. Pietarinen (2002, 59) kertoo kuinka jokin toiminnan hyvin tai oikein suorittamisen lähtökohtana voi käyttää Aristoteleen ohjetta kysyä ensin mikä on toiminnan varsinainen tehtävä tai tarkoitus? Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää, miten sukupuolten moninaisuus näyttäytyy tänä päivänä yleisesti, sekä sosiaalityön käytänteissä lähdekirjallisuuden pohjalta. Tutkimukseni tiedonintressi on emansipatorinen eli kriittinen. Tiedonintressit kuvastavat sitä tarkastelunäkökulmaa mitä tutkimuksessa käytetään sekä mihin tarkoitukseen informaatio hankitaan. Emansipatorisessa tiedonintressissä pyritään pääsemään eroon kahlitsevista voimista sekä vapautumista edistävän tiedon luomiseen. (Pietarinen, 2002, 63.) Se on

yhdistettävissä kriittisiin yhteiskuntatieteisiin ja valtaan, jossa pyritään selvittämään muun muassa yhteiskunnallisen toiminnan lainalaisuuksia. Tavoitteenani onkin tarkastella ja paljastaa olemassa olevia näkökulmia, merkityksiä ja periaatteita niin käytänteissä kuin rakenteissa ja antaa lukijalle avaimet löytää uusia näkökulmia ja toimintatapoja sekä herättää itsereflektioon omia ja työyhteisön toimintamalleja kohtaan.

Pietarinen (2002, 62) jatkaa seuraavana kysymällä *“mitä erityisiä tehtäviä tutkimustoiminnalla on?”* ja kertoo vastaukseksi tutkimuksen perustehtäväksi luotettavan informaation tuottamisen. Luotettavuudella hän tarkoittaa, että annettu informaatio on perusteltu kriittisesti ja kaikki valitut metodit tutkimuksen tekemiseen ovat perusteltuja ja toteutettu tutkimuseettisesti oikeaoppisesti. Pietarinen nostaa esille myös tiedon välittämisen osaksi tieteen harjoittamisen perustehtäviä ja näin ollen tulosten julkistamisen etiikan. Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa ja Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi, sekä tutkimukseni julkaistaan Laudassa tiedekuntaneuvoston arvioinnin ja hyväksynnän jälkeen.

Ammattietiikkaa ei tule unohtaa tutkimuksen tekemisen prosessien yhteydessä sillä tieteenalasta riippumatta tutkija on aina osa laajempaa ammattiryhmää (Räikkä 2002, 83). Sosiaalityön eettistä koodistoa ylläpitää sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Sosiaalialan arvoiksi on määritelty (Heikkinen 2022):

1. *Ihmisarvo ja ihmisoikeudet*
2. *Itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen*
3. *Osallisuuden edistäminen*
4. *Henkilön kokonaisvaltainen huomioiminen ja voimavarat*
5. *Sosiaalinen oikeudenmukaisuus*
  - a. *Negatiivisen syrjinnän vastustaminen*
  - b. *Erilaisuuden ja monimuotoisuuden tunnustaminen*
  - c. *Resurssien ja voimavarojen tasapuolinen jakaminen*
  - d. *Epäoikeudenmukaisen politiikan ja käytäntöjen vastustaminen*
  - e. *Yhteisvastuu*

Ammattieettisistä arvoista ja lähtökohdista tarkasteltuna tutkimukseni aihealue soveltuu erityisesti sosiaalisen oikeudenmukaisuuden piiriin, mutta yhtäältä kattaa muutkin arvot. Tutkimukseni tiedonintressi tukee myös sosiaalityön arvojen ja eettisten koodien sisältöä sekä edesauttaa kehittämään sosiaalityön käytäntöjä ja kääntämään katsetta epäoikeudenmukaisiin eettisesti kestävämmiin toimintamalleihin. Sosiaalityön tutkimuksen

eettismoraalisten lähtökohtien kannalta pohdin myös tutkimuksen aiheen perustetta “onnellisuuskuplien rikkojana”, sillä nostan esille vaiettua ilmiötä, josta ei mielellään keskustella tai sitä ei lähdetä aktiivisesti kehittämään sosiaalityön kentällä.

Henkilökohtainen positioni suhteessa tutkimuksen aiheeseen auttaa minua näkemään aihealueen paremmin sukupuolivähemmistöjen asemasta, mutta samalla sosiaalityön opiskelijana pystyn tarkastelemaan aihetta työntekijöiden kannalta ja löytämään myönteisiä olemassa olevia toimintamalleja yhtä lailla kuin tarkastelemaan kokonaisuutta kriittisesti. Tutkimusta tehdessä olen pyrkinyt tuomaan kaikki tutkimuskysymyksen kannalta olennaiset näkökulmat esille, vaikka ne eivät tukisikaan omaa ennakoajatustani. Tutkittava aihealue sisältää käsittelyä haavoittuvassa asemassa ja vähemmistössä olevien henkilöiden asioihin liittyen, sekä näiden henkilöiden asemaa ja etua heikentävien yhteiskunnallisten rakenteiden käsittelyyn.

Tutkimusaiheeni sensitiivisen luonteen vuoksi olen kiinnittänyt erityistä huomiota käsitteiden käyttöön. Sanavalinnoissa myötäilen Setan ja sen alla toimivan Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskuksen käyttämiä käsitteitä. Ainoana isona erona käyttämässäni käsitteistössä on sukupuolten moninaisuus. Molemmat edeltä mainituista käyttävät yksikömuotoa “sukupuolen moninaisuus”, kun taas minä olen valinnut käytettäväksi tutkimuksessani “sukupuolten moninaisuus”. Käsitteenmuutos johtuu henkilökohtaisesta preferenssistä, joka pohjautuu näkemykseen siitä, että käsittelen sukupuolten moninaisuutta pääsääntöisesti tutkimuksessani ryhmänä ja ilmiönä enkä pelkästään yksilön subjektiivisena kokemuksena. Halusin myös monikkomuotoisella sukupuolten moninaisuus termillä korostaa sitä laajaa kirjoa mitä sukupuolten välillä ja sisällä on. Kuitenkaan näkemykseni mukaan käsitteen tarkoitusperä ei muutu. Kyseessä on henkilökohtainen preferenssi käsitteen käytössä, eikä se vaikuta tutkimuksen sisältöön tai siinä saatuihin havaintoihin.

Tutkimusmetodin vuoksi en ole joutunut pohtimaan esimerkiksi tutkimushaastattelujen eettisyyteen liittyviä kysymyksiä. Tutkimuksen eettisyyden kannalta on korostunut, lähteiden käytön ja merkitsemisen tavat. Tiedostan, että tarkastelen aihealueita länsimaisesta ja suomalaisesta perspektiivistä, sekä kontekstista, mikä jättää ulkopuolelleen paljon eri näkökulmia ja mahdollisia havaintoja. Tutkimuksessani on pohdittu sukupuolten moninaisuutta ja sen näkyvyyttä sosiaalityön käytänteissä yksiakselisesta näkökulmasta ja epätasa-arvoa sekä valtaan liittyviä näkökulmia on nostettu esille vain sukupuolen tuomasta aspektista. Tämä jättää ulkopuolelleen intersektionaalisen näkökulman valtaan ja eriarvoisuutta tuoviin käytänteisiin, sillä eriarvoisuus ei synny vain yhden tekijän kautta. Sen

laatuun ja moniperustaisuuteen vaikuttaa useat eri tekijät ja sosiaaliset kategoriat. Toisaalta näen, että tutkimukseni aihe avaa laajemmin sukupuolten moninaisuuden huomiointiin ottamisen tärkeyttä myös intersektionaalista sosiaalityön tutkimusta tehdessä, sillä sukupuoli nähdään myös siinä usein kaksijakoisena.

Osa saamistani havainnoista pohjautuu vahvasti olemassa oleviin yleisiin käsityksiin ja diskursseihin mitä hakukriteerien avulla on ilmennyt, eikä niinkään tutkittuun tietoon. Tutkimuksestani löytyy myös harmaata kirjallisuutta, millä yleisesti tarkoitetaan muun muassa raportteja ja opinnäytteitä (Pudas-Tähkä & Axelin 2007, 53). Olen kertonut valitsemani lähdeaineiston ja merkinnyt käyttämäni lähteet tarkasti, jotta lukija pystyy myös itse tekemään päätelmiä lähteen luotettavuudesta. Esimerkiksi sosiaalista dysforiaa tutkiessani olen käyttänyt aineistona sisällöntuottajien materiaaleja, sillä tutkittua tietoa aiheesta en löytänyt. Pyrin kuitenkin eri sisällöntuottajien käsitysten ja Setan koulutuksessa saamani tiedon pohjalta luomaan ymmärrystä siitä miten sosiaalisen dysforian käsite tulkitaan yleisesti.

Laadun ylläpitämisen olen toteuttanut tarkistamalla saadun tiedon useista eri lähteistä ja verrannut pysyvä aineistosta saamani tulokset, sekä käsitteistö samankaltaisina ja toisiinsa verrannollisina. Huomiona haluan nostaa esille, että vaikka olen pyrkinyt pitäytymään sensitiivisessä ja ajantasaisessa kielenkäytössä en ole muuttanut viittauksissani lähdeaineiston käsitteistöä. Tämän takia tutkimuksessani on toisinaan sukupuolittavia käsitteitä kuten ”esimies” tai puhuessani translaista käytän lain virallista nimitystä ”laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta”. Tiedostan, että transseksuaali on vanhentunut käsite ja transsukupuolisuus ei liity seksuaalisuuteen.

3 Sukupuolten moninaisuuden osa-alueet

3.1 Sukupuolten moninaisuus ja sukupuoli-identiteetti

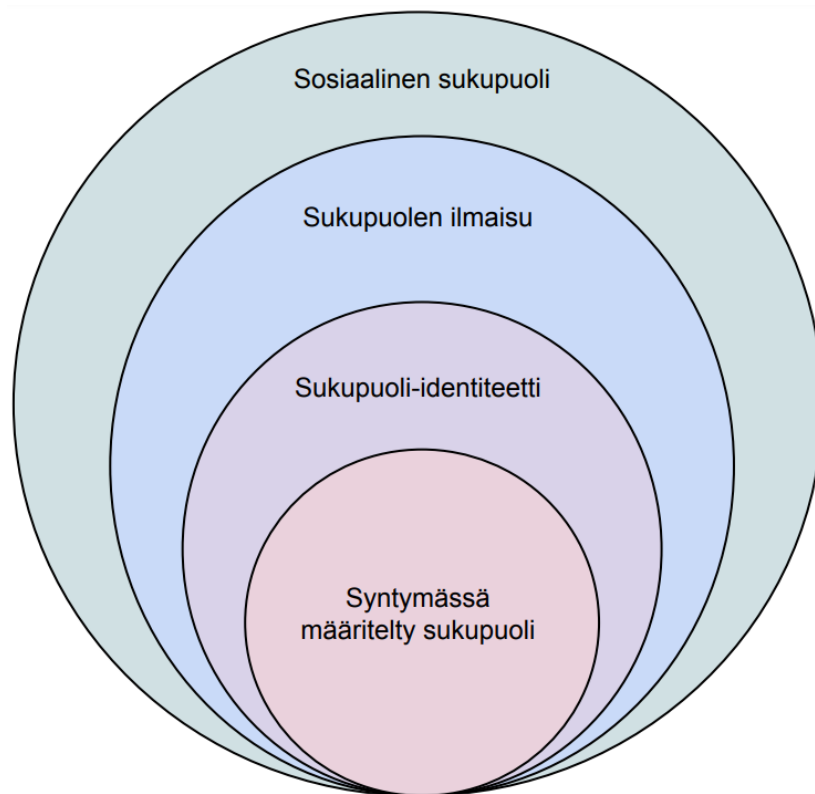
Seksuaalinen suuntautuminen ja sen moninaisuus on ollut jo useamman vuosikymmenen erilaisissa yhteiskunnallisissa keskusteluissa puheenaiheeksi noussut ilmiö. Suomessa homoseksuaalisuus dekriminoidettiin vuonna 1971 ja se poistettiin sairausluokituksesta

vuonna 1981. Käänteentekeväksi suomalaisessa keskustelukentässä näen 2002 laaditun lain transseksuaalin henkilön sukupuolen vahvistamisesta (28.6.2002/563), jota alettiin valmistella jo 80-luvulta alkaen (Eduskunta). Kyseinen translaki on kuitenkin noussut uudelleen yhteiskunnalliseen keskusteluun vuonna 2019, sillä olemassa oleva translaki sortii ja loukkasi yksilön oikeuksia koetun sukupuolen perusteella. Pääministeri Sanna Marinin hallituksen hallitusohjelmaan kirjattiin, että Suomeen säädettäisiin itsemääräämisoikeutta kunnioittava laki sukupuolen vahvistamisesta, jossa huomioitaisiin paremmin niin kansainväliset sopimukset kuin perustuslain edellytykset (Mt.). Uuden translain uudistuksen kohteena on muun muassa vuoden 2002 laissa määrätyn juridisen sukupuolen muuttamisen lisääntymiskyvyttömyys vaatimus (Kangas, 19.1.2023).

Vaikka vuoden 2002 laissa puhutaankin transseksuaalisuudesta, on kyseinen keskustelu kuitenkin sukupuolten moninaisuuden sidonnainen eikä niinkään seksuaaliseen suuntautumiseen. Sanan transseksuaali historia tulee vuodelta 1923, jolloin saksalainen Hirschfeld otti käyttöön sanan *Transsexualität*, joka kääntyi suomeksi harhaanjohtavasti transseksuaaliksi. Sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuminen eivät ole sama asia, vaikkakin käsitteitä käytetään usein päällekkäin ja ne kietoutuvat yhteen useissa eri diskursseissa. (Ristkari ym. 2018, 117–118.) Transsukupuolisuus on pitkään sekoitettu seksuaalisen suuntautumisen kanssa ja tämän pohjalta on tehty jopa päätelmiä siitä, että esimerkiksi transmiehet olisivat lesboja. Tämä on kuitenkin virheellinen käsitys sillä transsukupuolisuus ei ensinnäkään tarkoita, että yksilö identifioituisi kaksijakoisen sukupuolikäsityksen mukaisesti tai, että seksuaalinen suuntautuminen olisi heteronormatiivinen. (kts. Nousiainen 2020, 27.)

Jotta keskustelu sukupuolten moninaisuudesta olisi ymmärrettävä, on meidän ensin paikannettava, mitä sana sukupuoli tarkoittaa. Sukupuoli näyttäytyy niin kulttuurisena kuin sosiaalisena ilmiönä, mutta sillä on myös subjektiivinen ja ruumiillinen ulottuvuus (Rossi 2010, 21). Sukupuoli toimii kattokäsitteenä laajalle kirjolle eri määrittelyn tapoja, jotka pohjautuvat esimerkiksi biologiaan, anatomiaan, minäkäsitykseen, identiteettiin ja sosiaaliseen rooliin.

KUVIO 2. Sukupuolen ulottuvuudet

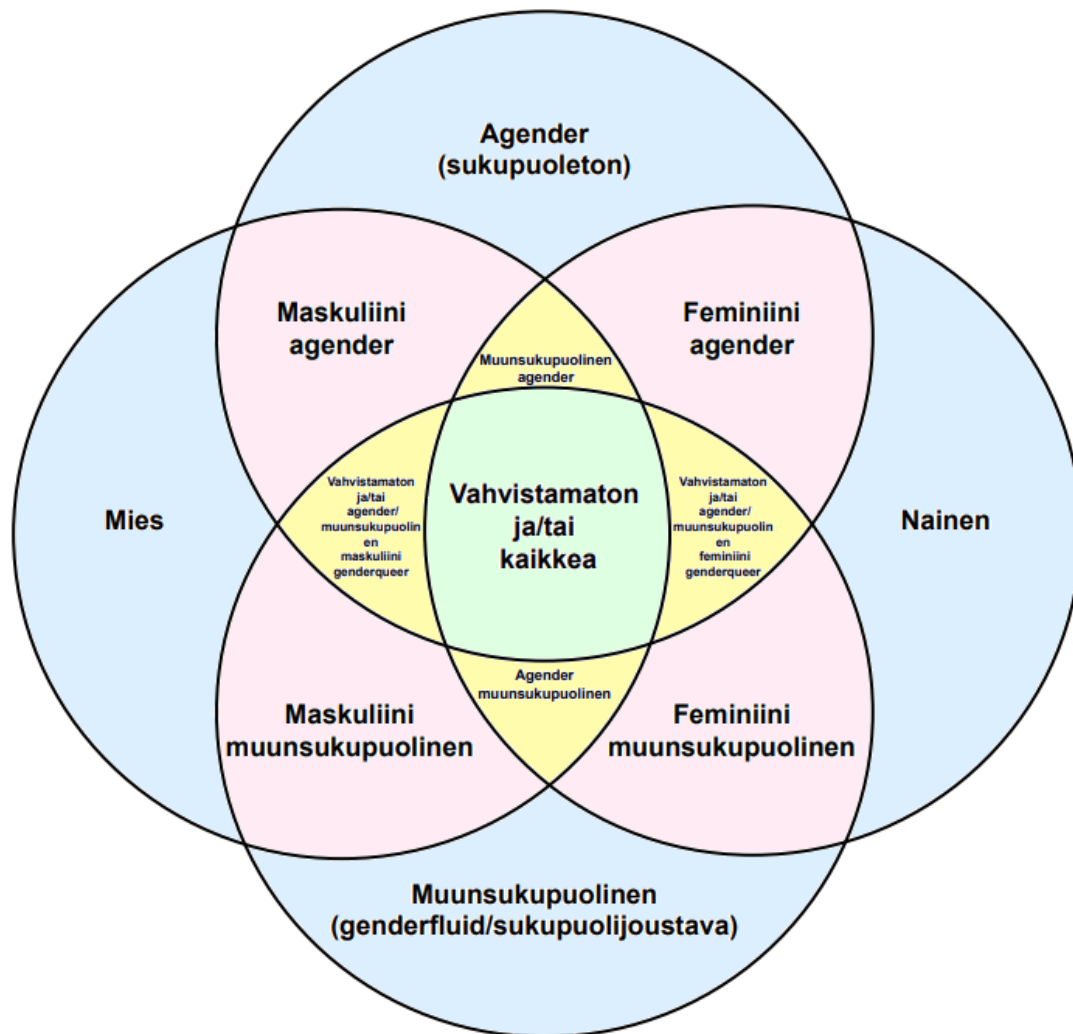
Kuvio 2 havainnollistaa sukupuolen ulottuvuuksia. Pienimmässä ympyrässä on syntymässä määritelty sukupuoli, jolla tarkoitetaan nimensä mukaisesti yksilölle syntymän yhteydessä anatomisten piirteiden perusteella oletettua sukupuolta. Sukupuolta ei voida kuitenkaan yksiselitteisesti määrittää esimerkiksi anatomian tai kromosomien perusteella, vaan sukupuoli on niin solu- kuin kromosomitasolla monimuotoisempi ilmiö (Nousiainen 2020, 21). Jaottelun ja moninaisuuden ymmärtämistä helpottaa usein englanninkieliset käsitteet “sex” ja “gender”. Sanaa “sex” käytetään puhuttaessa sukupuolen biologisesta ilmaisusta, kun taas sanalla “gender” viitataan yksilön subjektiiviseen kokemukseen ja sosiaalisesti rakentuneeseen sukupuoleen (Komonen 2020, 27; Nousiainen 2020, 21). “Gender” rakentuu sukupuolen kulttuurisista ja yhteiskunnallisista osatekijöistä, jotka voivat olla niin feminiinisiä kuin maskuliinisia (Speer 2005, 47). Suomessa tätä käsitteistöä ei ole käytössä. Edeltävillä englanninkielisillä käsitteillä voi kuitenkin viitata biologiseen- ja sosiaaliseen sukupuoleen (Nousiainen & Pylkkänen 2001, 34).

Toisessa ympyrässä on sukupuoli-identiteetti. Sukupuoli-identiteetti on osaltaan sosiaalinen identiteetti ja sen voi liittää “gender” sanan yhteyteen (kts. Huuska 2011, 225). Sukupuoli-identiteetti rakentuu useista eri elementeistä ja voi olla muuttuva ja muovautuva läpi elämän. Keholliset ominaisuudet eivät yksiselitteisesti määritä sukupuoli-

identiteettiä, vaikka kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti sukupuolen representaatiolle on eri odotuksia ja mies- ja naisruumiille on asetettu eri ehtoja (Harjunen 2010, 241). Osa ihmisistä haluaa vahvasti lokeroida itsensä ja pysyä siinä läpi elämän, mutta usein sukupuoli-identiteetti muovautuu ja muuntautuu, minkä vuoksi sitä ei voi nähdä vakaana ja pysyvänä ominaisuutena vaan ennemminkin prosessina (Huuska 2011, 25). Sukupuoli-identiteetti rakentuu siis ympäristön vaikutuksessa ja yksilön “päänsisäisestä” kokemuksesta. Sen rakentuminen ja kehittyminen ei ole yksiselitteisesti ulkoapäin tulevaa, joka kohdistuu esimerkiksi passiiviseen lapseen, sillä lapset pyrkivät aktiivisesti ymmärtämään ja tulkitsemaan niin omaa kuin toisten sukupuolta. Usein lasten, kuin aikuistenkin sukupuoleen kuulumisen tunteen ilmaisut niin toiminnallisesti kuin sanallisesti eivät vastaa ympäristön odotuksia. (Mt., 2011, 225.) Yksilön ymmärrys sukupuolestaan eli sukupuoli-identiteetistään ja seksuaalisesta suuntautumisesta eli seksuaali-identiteetistä on osittain irrallinen, sillä seksuaali-identiteetti ei rajoitu pelkkään sukupuoleen. Sukupuolen lisäksi muut ominaisuudet voivat olla osana seksuaalista suuntautumista. (Nousiainen 2020, 27.)

Viimeisissä kahdessa ympyrässä käsitellään sukupuolen ilmaisua ja sosiaalista sukupuolta. Sukupuolen ilmaisulla tarkoitetaan niitä moninaisia ilmaisun tapoja, joilla yksilöt ilmaisevat niin itselleen kuin muille omaa sukupuoltaan. Nämä keinot voivat olla tietoisia tai tiedostamattomia, kuten vaatetus tai muut ulkonäköön liittyvät seikat, puhetyyli, ilmeet ja eleet. (SETAd.) Sosiaalisella sukupuolella tarkoitan tässä kuviossa muiden ihmisten ymmärrystä ja havainnointia yksilön sukupuolesta (perception) eli sitä miten kaikki edeltävissä ympyröissä välittyvät osatekijät sukupuolesta aukeavat ulkopuolisille. Ymmärrykseen sukupuolesta vaikuttavat vahvasti niin yhteiskunnallisesti kuin kulttuurisesti määritellyt roolit sukupuolesta ja sukupuolen ilmaisun odotuksista, mutta myös oma sukupuoli-identiteetti ja sen prosessit. Sukupuolta voikin halutessaan tarkastella systeemi-teoreettisesta näkökulmasta niin identiteetin rakentumisen kuin sosiaalisen sukupuolen suhteen, jossa sukupuoleen vaikuttavat niin yksilön sisäiset kuin ulkoiset tekijät, sekä mikro-, meso-, ekso- ja makrosysteemit (kts. Healy 2014).

KUVIO 3. Sukupuolen moninaisuus

Sukupuoli on subjektiivinen kokemus ja näin ollen käyttämäni käsitteet, termit ja muut määrittelyt tuovat esille yleisesti mitä sukupuolten moninaisuudella tarkoitetaan, mutta tämä ei tarkoita, etteikö sukupuoli-identiteetti voisi olla jotain muutakin kuin vain käyttämäni määritelmät. Kyseessä ei siis ole yksiselitteinen ilmiö, minkä vuoksi määritelmien kattava esittäminen on haastavaa. Sukupuolikokemuksia ei voida kattavasti kuvailla vain yhdellä lineaarilla suoralla, jonne kukin yksilö asettaa itsensä ja pysyttelee siellä lopun elämää. Kuvion 3. avulla pyrin tuomaan esille sukupuolen moninaisuuden moniulotteisuuden, vaikka tälläkään kuviolla sukupuolten moninaisuuden kirjon kaikkia sävyjä ei voida tuoda esille. Kuvion rakentamisen apuna olen käyttänyt tutkimuksessani saamien havaintojen lisäksi Googlen kuvahaun useita eri englanninkielisiä rakennelmia ja kuvioita, sekä muunnelmia samaisesta aiheesta. Hakusanana käytin “gender spectrum”.

Yksilö voi asettaa itsensä, minne vain kuvion sisällä ja sijainti voi muuttua useita eri kerroja. Vasemmalta oikealle olen asettanut kaksijakoisen sukupuolikäsityksen mukaisen mies-nais jaottelun, mutta kuviota voi tulkita myös maskuliinisuuden ja feminiinisuuden kautta. Naiseus ja mieheys näyttäytyvät arjessamme ulkoapäin tarkasteltuna yleisimpinä sukupuoli-identiteetinä. Tyypillinen sukupuoli-identiteetti onkin cissukupuolisuus eli yksilön syntymässä määritelty sukupuoli vastaa yksilön kokemaa sukupuoli-identiteettiä, eli identiteetti ja henkilöpaperit vastaavat alusta alkaen. Kuitenkin kuviota tulkitessa tulee ottaa huomioon, että transsukupuolinen henkilö voi asettua myös kuviossa minne vain ja itsensä asettaminen miehen tai naisen rooliin ei tarkoita automaattisesti cissukupuolisuutta. Cissukupuolisuuden sisällä vallitsee myös moninaisuus ja yksilö voi asettua lähemmäs feminiinistä miestä tai esimerkiksi sukupuoleetonta naista. Yhteiskunnan asettamia sukupuolirooleja ei tarvitse noudattaa ja cisnainen saattaa löytää itsensä tekemässä esimerkiksi länsimaisen miessukupuolen roolijakoon määriteltyjä tyypillisiä töitä kuten halon hakkuuta tai cismies voi yhtä lailla nauttia lasten- ja kodinhoidosta. (Nousiainen 2020, 24–26.)

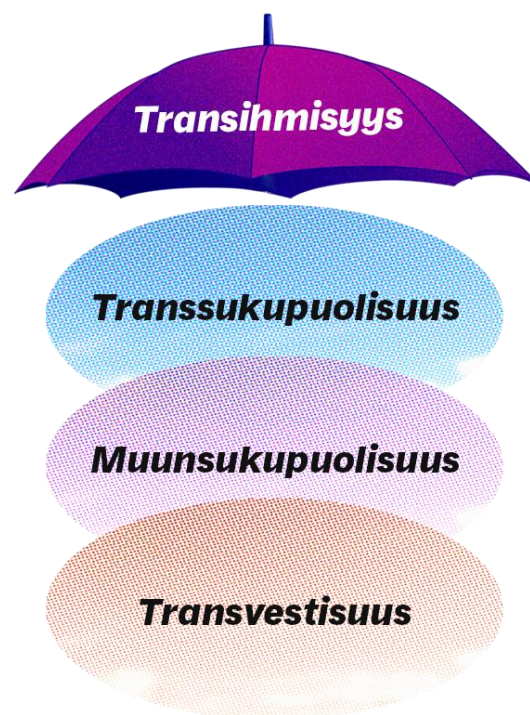
Ylimpään lokeroon olen asettanut agender käsitteen, millä viitataan sukupuolettomuuteen ja/tai sukupuoli-identiteetin puuttumiseen. Sukupuolettomalla tarkoitetaan henkilöä, jolla ei ole sukupuoli-identiteettiä tai identiteetiksi voidaan nähdä sukupuolettomuus. (SETAf.) Alapuolella on käsite muunsukupuolinen, jolla voidaan tarkoittaa niin miestä kuin naista tai jotain mieheyden ja maskuliinisuuden, että naiseuden ja feminiinisuuden väliltä tai jotain täysin jaottelun ulkopuolelta. Muunsukupuolisuus nähdäänkin usein kattokäsitteenä useille muille ei-binäärisille –mies- ja naisjaottelun ulkopuolisille, sukupuoli-identiteeteille kuten genderfluid ja genderqueer. Usein myös sukupuolettomuus luokitellaan muunsukupuolisuuden alle erityisesti puhuttaessa “kolmannesta sukupuolesta”. Koska kaikki binäärisen sukupuolijaon ulkopuolelta eivät koe muunsukupuolisuuden termiä sukupuoli-identiteetiksi, koin tärkeäksi tehdä sukupuolettomuudesta oman lisäyksen kuvioon. (kts. SETAf; Nousiainen 2020.)

Kuvion keskeltä löydämme vahvistamattoman ja/tai kaikkea kohdan. Tällä tarkoitetaan sukupuoli-identiteettiä, jota yksilö ei ole halunnut tai voinut määritellä tai identiteetti on sekoitus useita tai kaikkea. Näiden neljän pääryhmän välille jää monia erilaisia sukupuoli-identiteettejä, jotka vaihtelevat sukupuolettomuuden, muunsukupuolisuuden ja feminiinisuuden, että maskuliinisten piirteiden välillä, esimerkiksi feminiini muunsukupuolinen tai maskuliini agender. Muita termejä, joita en ole lisännyt kuvioon, mutta jotka ovat yleisesti käytössä sukupuoli-identiteetistä puhuttaessa ovat neutri ja androgynia.

Neutrilla tarkoitetaan usein sukupuoli-identiteettiä tai kuvausta sukupuolen ilmaisusta, joka on usein sukupuolettomuuden kokemuksen lähellä. Androgynia taas tarkoittaa maskuliinisten ja feminiinisten piirteiden ja ominaisuuksien sekoittumista ja kyseistä termiä käytetäänkin niin sukupuoli-identiteettinä kuin tietynlaisesta tyylistä ja sukupuolen ilmaisusta puhuttaessa. (SETAf.)

KUVIO 4. Transihmisyys (SETAc).

Transihmisyys toimii kattokäsitteenä transsukupuolisuudelle, muunsukupuolisuudelle ja transvestisuudelle (KUVIO 4.). Nämä kolme alakäsitettä ovat toistensa päällä ja näyttävät usein limittäisinä eivätkä niinkään täysin erillisinä. Transsukupuolisuudella tarkoitetaan voimakasta ristiriitaa syntymässä määritetyn sukupuolen ja sukupuoli-identiteetin välillä niin, että yksilö kokee olevansa –biologisesta sukupuolestaan riippuen, identiteettitään joko mies-nainen tai muu, kuten muunsukupuolinen. Transsukupuolisuudesta keskustellessa puhutaan myös usein sukupuolenkorjauksesta, joka voi tarkoittaa esimerkiksi sukupuolenkorjaushoitoja kuten hormonihoitoja tai sukupuolenkorjausleikkauksia (SETAg). Transvestisuus on yksilön kykyä ja tarvetta ajoittain eläytyä eri sukupuoleen, ja tämä näyttää usein syntymässä määriteltyjen miesten kohdalla, joilla persoonallisuudessa on vahva feminiininen puoli. Transvestisuus ei kuitenkaan yksinomaan ole

syntymässä määriteltyjen miesten sukupuoli-identiteettiin liittyvä ilmiö, sillä on myös naisia, jotka ovat transvestiitteja. (SETAc.) Transvestisuudessa onkin kyse sukupuolen ilmaisun moninaisuudesta, jolloin henkilö ilmaisee eläytymällä, pukeutumalla tai muilla keinoilla toista kaksijakoisen sukupuolijärjestelmän sukupuolta kuin mikä hänellä on syntymässä määritelty (SETAd).

Englanninkielisellä termillä transgender voidaan viitata muunsukupuolisuuteen. Muunsukupuolisen käsitteellä tarkoitetaan sukupuoli-identiteettiä, joka ei ole yksiselitteisesti mies tai nainen vaan jotain siltä väliltä tai sen ulkopuolelta. Suomen kielessä muunsukupuolisuuteen voidaan toisinaan myös viitata lyhenteellä ”muusu”. Jotkin muunsukupuoliset henkilöt eivät koe olevansa mitään sukupuolta. Muunsukupuoliset henkilöt voivat myös tarvita samoja korjaushoitoja kuin esimerkiksi transsukupuoliset. (Ristkari ym. 2018, 208–210.) Kaksijakoisesta sukupuolijärjestelmästä poikkeaville sukupuolikokemuksille löytyy myös ICD-luokitus (International Statistical Classification of Diseases and Related health Problems), mikä on kansainvälinen WHO:n kehittämä tautiluokitusjärjestelmä. Transsukupuolisuuden diagnoosin ICD-luokitus on F64 ja muu sukupuoli-identiteetin häiriö, kuten muunsukupuolisuus, transgender, genderfluid ja muut ei-binääriset sukupuoli-identiteetit ja kokemukset asettuvat F64.8 luokituksen alle (Mt., 2018, 208).

Sukupuolten moninaisuuden joukkoon liittyy myös intersukupuolisuus, joka on katto-termi useanlaisille sukupuolen anatomisille ja biologisille esiintymisille. Intersukupuolisuudella tarkoitetaan henkilöitä, joiden sukupuolta ei voida määrittää anatomisten piirteiden perusteella yksiselitteisesti tytöksi tai pojaksi. Esimerkiksi intersukupuolisen henkilön ulkoiset sukuelimet ja anatomiset piirteet voivat olla ristiriidassa kromosomien pohjalta näyttävänsä sukupuolen tai sisäisten sukuelinten osoittaman sukupuolen kanssa (Helttunen 2022, 10). Suomessa intersukupuoliselle henkilölle kuitenkin päätetään sukupuoleksi joko mies tai nainen, jotta vauvan rekisteröinti osaksi yhteiskuntaa onnistuu.

Sukupuolen kokemukset ovat siis erittäin monialainen ja monikirjoinen ilmiö, joka rakentuu useista eri ulottuvuuksista. Jotkin sukupuoleen liittyvät asiat ovat yksilön valintoja kuten sukupuolen ilmaisu vaatetuksella, kun taas jotkin ominaisuudet ovat sisäänrakennettuja psykologisella ja fyysisellä tasolla. Sukupuoli-identiteettiin liittyy yksilön halu kokea kuulumisen tunnetta tiettyyn ryhmään ja samalla tuntee eroavaisuutta toisista ryhmistä (Huuska 2011, 225). Usein sukupuolivähemmistöön kuuluvat puhuttelevat itseään sateenkaari-termillä. Tämän termin alle kuuluvat niin sukupuoli- kuin seksuaalivähemmistöt ja näin ollen tämä toimii kattoterminä kaikille kaksijakoisesta ja

heteronormatiivisesta järjestelmän normista poikkeaville. Haluamme siis olla yhdessä erilaisia ainutlaatuisia yksilöitä. Ihmisistä on kuitenkin olemassa loputtomasti erilaisia variaatioita, eikä kukaan ole keholtaan tai mieleltään täysin samanlainen kuin toinen. Ei siis ole olemassa mitään “malli-ihmistä”, jota kunkin tulisi aukottomasti muistuttaa. Sukupuoli on vahvasti subjektiivinen kokemus, eli jokaisen yksilön kokemus itsestään ja identiteetistään on ainutlaatuinen (kts. SETAa). Kuitenkin jotkin ominaisuudet ovat yleisempiä kuin toiset. Voimme laskea erilaisia keskiarvoja, mutta emme voi määrittää, lokeroita ja arvottaa kaikkea sitä moninaisuutta mitä maailmassa on (Suni & Ristkari 2018).

Näin monitasoisten ilmiöiden arvottaminen ja määrittelemisen käsitteillä nostaa esille merkityksellisiä eroavaisuuksia, mutta yhtä lailla hämärtää yksilöllisiä vivahteita, ilmiöiden monitasoisuutta ja yksilön subjektiivisen kokemuksen sukupuolesta (Nissinen, 2011, 14). Tämän takia kattavan käsitteistön luominen on erittäin haasteellista –myös kieli ja käsitykset ovat jatkuvassa ja loputtomassa muutoksessa, sekä käytössä olevia sanastoja on useita. Tietomme ja ymmärryksemme sukupuolten moninaisuudesta kasvaa jatkuvasti. Olennaisinta sukupuolten moninaisuuden kirjosta puhuttaessa onkin yksilön itsemäärittelyn ja määrittelemättömyyden oikeus. Kenenkään ei tarvitse asettaa itseään mihinkään lokeroon sukupuoli-identiteettinsä perusteella. Tämänkaltaiset sukupuolisanastot auttavat kuitenkin havainnollistamaan sitä laajaa kirjoa mitä sukupuolten sisällä ja välillä on.

3.2 Sukupuolten representaatio ja sosiaalinen dysforia

Sukupuolten moninaisuudella viitataan siihen valtavaan ja moninaiseen kirjoon, miten ihmiset kokevat fyysisesti ja henkisesti sukupuolen sekä kuinka he ilmaisevat sukupuoltaan. Sukupuolen ilmaisu ja kokemus voi olla esimerkiksi mies, nainen, sekä mies että nainen tai ei kumpikaan. Sukupuoli voi olla myös toisinaan mies ja toisinaan nainen tai ei kumpikaan. Tulee muistaa, että myöskään ruumiillisesti, ihmiset eivät jakaannu kaksijakoisesti ja selkeästi joko–tai. Ihmisten ulkoinen ja sisäinen olemus rakentuu eri- erilaista feminiiniseksi ja maskuliiniseksi luokitelluista piirteistä ja toimintatavoista. (Lehtonen 2010, 88.) Sukupuoli on myös performatiivinen ilmiö, eli sukupuolia tuotetaan toistuvien tein eli se voidaan omaksua myös sosiaalisesti oppimalla (Rossi 2015, 28).

Representaatio tarkoittaa tässä yhteydessä uudelleen esittämistä. Representaatio kuvastaa tietynlaisten merkityksien ja uusien merkityksien antamista esimerkiksi kuville, objekteille tai ihmisille. Representaatio on siis tapahtuma, jossa vahvistetaan jo olemassa olevia merkityksiä ympäröivästä maailmasta ja sosiaalisista suhteista. (Paasonen 2010, 40.) Sukupuolta ja seksuaalisuutta tehdään toisintamalla erilaisia ruumiillisia tyylejä sekä ajattelu- ja puhetapoja. Nämä tuottavat feminiinisyyttä, maskuliinisuuutta, homo- ja heteroseksuaalisutta –sen sijaan, että ne ilmaisisivat näitä monimuotoisia kokemuksia minkäänlaisina olemuksellisina asioina (Rossi 2015, 33). Representaatioita tuottaessa nojaututaan kuitenkin erilaisiin normeihin ja esityskonventioihin (Paasonen 2010, 41), sillä esimerkiksi seksuaalisuus ja sukupuoli esitetään usein representaatioiden merkityksissä keskenään synonyymisinä (Rossi 2015, 51). Tämä kiistää performatiivisen näkemyksen heterouden kulttuuris-yhteiskunnallisesta muotoutumisesta, eli heteronormista ja sen oletuseksuaalisuutena olemisesta, sekä oletusarvoisesta “sukupuolisuhteesta” (Mt., 2015, 51).

Sukupuolten representaatioilla tarkoitetaan siis sitä, miten sukupuolta ulkoisesti esitetään ja tuotetaan niin käytäntein, sanoin kuin rakentein. Sukupuolten representaatiolla voidaan viitata myös sosiaaliseen sukupuoleen ja sukupuolirooleihin, sekä sukupuolen ilmaisuun. Kyseessä on kuitenkin sukupuolen edustamista, uudelleen esittämistä, havainnollistamista, merkitsemistä, ilmentämistä ja kuvantamista. Se muuttaa muotoaan ja muodostuu aina uudelleen ja uudelleen –kuten diskurssitkin, yhteiskunnallisessa ajassa ja paikassa, mutta se ei ole suora esitys todellisuudesta. (Kuirinlahti 2013, 9.) Kyseessä on siis moniäänistä vuoropuhelua, jossa eri yksilöiden ja ihmisryhmien välisiä suhteita ja toiminnan tiloja sekä asemia jäsenellään ja muovataan. Representaatiot kuvastavat muuttuvia arvostelmia, sekä osallistuvat niiden muovaamiseen. (Paasonen 2010, 46.)

” [...] how social groups are treated in cultural representations is part and parcel of how they are treated in life [...]. How group is represented, presented over again in cultural forms, how an image of a member of a group is taken as a representative of that group, how that group is represented in the sense of spoken for and on behalf of (whether they represent, speak for themselves or not), these all have to do with how members of the group see themselves and others like themselves, how they see their place in society, their right to the rights a society claims to ensure its citizens. [...] How we are seen determines in part how we are treated; how we treat others is based on how we see them; such seeing comes from representation.” (Dyer 2002, 1)

Se miten meidät nähdään vaikuttaa siihen, miten meitä kohdellaan sekä miten kohtemme muita. Representaatioilla on myös poliittista tuottavuutta ja rakentavaa voimaa sillä niitä voidaan käyttää muun muassa asioiden normalisoimiseen. Nämä representaatiot

ovat länsimaisissa yhteiskunnissa vahvasti heteronormatiivisia eli oletuksena on kaksi luonnollista sukupuolta mies ja nainen. Mies- ja naisoletus toimivat havaintojen lähtökohtana ja heteronormatiivisuuteen liittyy myös vahvasti oletus heteroseksuaalisuudesta. Useat sosiaaliset säännöt suosivat juuri tätä heteroseksuaalisuutta ja sukupuoli- ja seksuaalipositiot nähdään miehen ja naisen dikotomiana. (Rossi 2015, 15.) Tässä heteronormatiivisessa diskurssissa kieltäydytään näkemästä sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuutta. Arvopohjana toimiikin binäärinen sukupuolijakauma ja yhden seksuaalisuuden kokemus- sekä ilmaisutapa nostetaan toisia paremmaksi. (Lehtonen 2010, 87.) Näitä representaatioita ja heteronormatiivisiin stereotypioihin pohjautuvia sukupuoliroolituuksia vahvistetaan ja todennetaan muun muassa arkisissa sanonnoissa kuten “pojat on poikia” ja “äitiys on naisen elämän täyttymys”. Tämänkaltaiset performatiivisesti toistuvat toteamukset luovat ympäröivän maailmamme diskursseja ja rakentavat todellisuutta, jossa elämme. (Rossi 2015, 83.)

Seta (SETAa; SETA koulutusiltapäivä) määrittelee sosiaalista dysforiaa yleisesti sosiaalisissa tilanteissa ilmeneväksi ahdistukseksi ja pahaksi oloksi siitä, että yksilö ei tule nähdyksi sukupuoli-identiteettinsä mukaisessa sukupuoleessa eri sosiaalisissa tilanteissa ja ympäristöissä. Keskeistä sosiaalisessa dysforiassa on nähdä tulleminen sekä mahdollisuus ja oikeus itsemäärittelyyn ja itseään kuvaavien sanojen päättämiseen (Nousiainen 2020, 20).

“I think physical dysphoria is dysphoria triggered by appearance of the body. Parts of your body that tell you "your gender is x" when you feel your gender is z. Such as, sex characteristics, or voice.

Social dysphoria would be triggered by interactions with others that tell you "your gender is x" when you feel your gender is z. Such as pronoun use, assumption of social roles, body language.” (GwenIsNow, 2013 Reddit)

Löysin Redditin keskustelupalstoilta muutaman yksilöiden kokemuksiin perustuvan kuvailun sosiaaliseen dysforiaan liittyen. Suurimmassa osassa keskusteluissa sosiaalinen dysforia oli sotkeutunut yhteen muiden ilmiöiden kuten keho dysmorfian tai sukupuoli dysforian kanssa. Nämäkin käsitteet ovat limittäisiä ja liittyvät vahvasti toinen toisiinsa. Näenkin, että GwenIsNow:n kirjoittama kuvaus sosiaalisesta dysforiasta selkeyttää mielestäni ilmiötä ja luo eronteon keho dysmorfiaan: sukupuolesi on x, mutta sinusta puhutellaan tai sukupuolesi oletetaan olevan z. Sosiaalista dysforiaa ei kuitenkaan tule sekoittaa sukupuolidysforiaan, joka tarkoittaa yksilön sisäisesti kokemaa ahdistusta ja

kärsimystä sukupuoli-identiteetin ja kehon välisestä ristiriidasta sekä yhteensopimattomuudesta (Lindley ym. 2022, 2050).

UppercaseCHASE1 (2018) toteaa YouTube videollaan, että useat transsukupuoliset eivät välttämättä koe dysmorfista ruumiinkuvahäiriötä, vaan kyseessä voi ollakin sosiaalinen dysforia. Hänen kokemuksensa sosiaalisesta dysforiasta näyttäytyi toiveena, että muut näkisivät hänet hänenä itsenään siinä sukupuoleessa, jonka hän kokee omakseen, eikä jonkin toisen sukupuolen edustajana. Hän kertoo, että yksilöillä, jotka eivät ole kokeneet sosiaalista dysforiaa, on joskus vaikea ymmärtää sen merkitystä ja vaikutusta yksilöiden hyvinvointiin. Hän kehottaa kuulijaa kokeilemaan käyttämään väärää nimeä ja pronomiinia tarkoituksenmukaisesti, jotta sosiaalisen dysforian kokemusta voisi ymmärtää paremmin. Esimerkiksi jos isäsi nimi on Chad ja alat kutsua häntä Steveksi, sekä käytät pronomineja she/her–he/him sijasta, kokeeko isäsi oloaan mukavaksi? Vastaukseksi hän antoi ”todennäköisesti ei”. Hän kertoo kokemuksestaan, jossa hänen sosiaalinen dysforia alkoi helpottua vasta hänen aloitettuaan hormonihoidot, mikä vahvisti hänen sukupuoli-identiteettiänsä ja helpotti sukupuolen ilmaisuaan siinä sukupuoleessa, jonka hän koki omakseen. Hän kuvaili dysforian kokemusta häkissä olemisena, jossa jokainen muutos ja asia, joka vahvisti hänen sukupuoli-identiteetin kokemustaan, poisti yhden kalterin häkistä.

Ongelmaksi UppercaseCHASE1 (2018) nostaa yhteiskuntaan juurtuneet sukupuoliroolitukset. Hän kertoo ulkonäön perusteella täyttävänsä jotkin miessukupuolen vaatimukset, mutta haasteeksi nousee sukupuolen moniulotteiset odotukset. Tällä hän tarkoittaa esimerkiksi miessukupuolen puheen ja ”esittämisen” tapoja, joihin hän ei voi tai osaa aina samaistua, sekä sukupuolistereotypioita, kuten ”miehet eivät itke”. Myös DR Z PHD (2020) kertoo YouTube kanavallaan siitä, kuinka keho dysmorfia on sivuoire, joka syntyy sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tai kontekstissa. Näitä samoja kokemuksia ja kuvauksia oli havaittavissa myös muiden YouTube sisällöntuottajien materiaaleissa kuten The Chloe Connection (2021) ja Charlotte Venables (2019), sekä kaikkien jo mainittujen sisällöntuottajien YouTube videoiden kommenttikentillä, joissa tuhannet henkilöt kertoivat myös omia kokemuksiaan.

Sosiaalista dysforiaa ei kuitenkaan voida ratkaista yksiselitteisesti vain esimerkiksi hormonihoidoilla tai sukupuolenkorjausleikkauksilla. Kaikki eivät koe kehollista dysmorfiaa, vaikka sukupuolen ilmaisu ja yhteiskunnan sukupuoliroolit ja odotukset sukupuolen edustuksesta eivät vastaisikaan yksilön omaa kokemusta ja todellisuutta. Sosiaalinen dysforia on yksilön subjektiivinen kokemus, jota sosiaaliset suhteet, ympäristö ja rakenteet eri tavoin tuottavat vahvistavin tai heikentävin tavoin. Kyseessä on siis yksilön

sisäinen kokemus, johon vaikuttavat useat erinäiset tekijät eivätkä niinkään ympäristössä suoraan olevat ”jotkut” asiat. Kuitenkin sosiaalista dysforiaa yleisesti aiheuttavia tekijöitä voi nostaa esille esimerkiksi vahvasti ulkonäköön tai nimeen pohjautuvina kaksijakoisesti sukupuolittuneina puhetapoina tai moninaisuutta ja yksilöllisyyttä huomioimattomana kirjaamisena, sekä väärinsukupuolittamisena. Yksilöiden sosiaalisen dysforian kokemusta voidaan vähentää jo pienin teoin, esimerkiksi tarjoamalla organisaation tiloissa wc ja pukeutumistilat kaikille. (Seta koulutusiltapäivä.) Myös yhteiskunnassa moninaisempi sukupuolten representaatio auttaa helpottamaan sosiaalisen dysforian kokemuksia. Jos odotuksemme ja oletuksemme sukupuoliin liittyen ovat joustavammat ja eivät pohjautu yksiselitteisesti vain sukupuoliroolituksiin ja stereotyyppioihin, on yksilöillä helpompi samaistua ja kokea kuuluvansa johonkin sukupuoleen.

Ihmisillä on kuitenkin tarve liittää itsensä toisiin ihmisiin, asioihin ja merkityssuhteisiin, jotka erottavat, mutta myös mahdollistavat kuulumisen johonkin (Rossi 2015, 105). Ympäröivä maailmamme muuttuu jatkuvasti, kuten käyttämämme kieli, diskurssit ja representaatiot. Esimerkiksi äitiysvapaat ovat muuttuneet vanhempainvapaiksi, mikä on vahvistanut osaltaan isien asemaa lasten elämässä ja vanhemmuudessa. Toisaalta pinttyneitä sukupuoliroolituksia voi havaita nykyisissäkin diskursseissa, esimerkiksi Helsingin Sanomat uutisoi kuinka kokoomuksen puheenjohtaja Petteri Orpo paheksui Varsinais-Suomessa pidetyssä tilaisuudessa joulukuussa Antti Kaikkosen jäämistä isyysvapaalle kesken Nato-prosessin (Hemmilä & Riolo Uusivaara, 21.12.2022). Kommentti sai kuitenkin valtavasti vastaääntä niin Twitterissä kuin muualla sosiaalisessa mediassa. Äidin ja isän, sekä miehen ja naisen roolit ovat muuttuneet länsimaissa valtavasti pelkästään viimeisen viidenkymmenen vuoden aikana. Yksittäisten termien valuessa osaksi arkea yksilöiden ja yhteiskunnan asenteet alkavat muotoutua uudelleen ja muuttua (Nousiainen 2020, 15). Jotta yksilöt todella voisivat kokea kuuluvuutta, tulisi heteronormatiivisuus ja kaksijakoinen sukupuolen representaatio jättää osaksi historiaa. Yhteiskunnan rakenteiden tulisi myös muuttaa muotoaan kirjavammaksi ja moninaisuutta huomioon ottavammaksi, sillä vaikka lokeroista ja kategorioista ei tulaisikaan koskaan luopumaan, tulisi representaatioiden olla yhteiskunnan todellista moninaisuutta huomioivampaa.

3.3 Kaksijakoinen sukupuolijärjestelmä ja vähemmistöstressi

Sukupuoleen ja sen moninaisuuteen suhtautuminen vaihtelee laajasti kulttuureittain, sekä alueittain. Kuitenkaan ajatus kahdesta sukupuolesta ei ole hallitseva kaikkialla maailmassa, vaikka olenkin nostanut edeltävissä kappaleissa kaksijakoisen sukupuolikäsityksen esille. Sukupuolten moninaisuus huomioidaan eri maiden lainsäädännöissä monilla tavoin, mutta kulttuuriset käsitykset sukupuolesta eivät aina vastaa lainsäädännön määritelmiä. Kolmas juridinen sukupuoli on käytössä muun muassa Argentiinassa, Saksassa Australiassa, Islannissa, Kanadassa, Nepalissa ja Pakistanissa. Suomessa sukupuolimerkintä voidaan vaihtaa vain tietyin edellytyksin, mutta nimilain uudistuksen myötä sukupuolelle epätyypillisen nimen ottaminen on helpottunut. (THL.) Keskustelu kolmannen sukupuolen juridisoimisesta Suomessa on noussut puheenaiheeksi aktiivisesti viimeksi vuonna 2022, josta on uutisoitunut muun muassa Yle (Niinistö, 2.7.2022). Ylen uutisessa kerrotaan, kuinka Suomessa sateenkaari-ihmisten oikeudet polkevat paikallaan ja Seta vaatii kolmannen sukupuolen juridisoimista myös Suomessa. Suomi on pudonnut sijalle kaksitoista ILGA-European vertailussa. Setan pääsihteeri Kerttu Tarjamo kertoo uutisessa (Mt.), kuinka sijoitus on laskenut juuri siitä syystä, että muualla Euroopassa on alettu tehdä muutoksia lainsäädäntöihin, kun taas Suomessa tilanne on pysynyt samana. Binäärinen eli kaksijakoinen sukupuolijärjestelmä voi uutisartikkelin mukaan aiheuttaa hankaluuksia muunsukupuolisille tavallisissa arkisissa tilanteissa kuten postipakettia hakiessa tai matka- ja ajokorttia tarkastaessa.

Länsimaissa sukupuoli jaetaan usein kahteen sukupuoliluokkaan: nainen/tyttö ja mies/poika. Nämä ovat myös ensimmäisiä sosiaalisia käsitteitä, joita lapset oppivat ja ne usein opitaankin pääasiassa juuri kaksijakoisena tai yksijakoisena joko/tai käsitteenä (Nissinen 2011, 25). Harva yksilö kuitenkin edustaa yksiselitteisesti vain feminiinistä naista tai maskuliinista miestä, minkä vuoksi selkeä kaksijakoisuus jättää ulkopuolelleen kaikki muut ja näin ollen sukupuolten moninaisuuden. Kaksijakoisessa jaottelussa sukupuolesta rakennetaan hyvin varhaisessa vaiheessa paljon sosiaalisia käytänteitä, ymmärrystä ja kertomuksia siitä, miten esimerkiksi pojat tai tytöt toimivat, käyttäytyvät ja tekevät niin yhdessä kuin yksin (Mt., 2011, 25).

Sukupuolijärjestelmä itsessään onkin itseään ylläpitävä ja se voidaan nähdä ratkovan rakenne-toimija-ongelmaa rakenteen ja institutionaalisenjärjestelmän hyväksi. Tämä vie tilan toimijoilta ja toimijuudelta. (Julkunen 2010, 19.) Sukupuoli ei ole vain jotain

biologisiin ominaisuuksiin pohjautuvaa ja niistä rakentuvaa, vaan se muodostuu myös juridisesti, sosiaalisesti, psyykkisesti sekä aistillisesti. Käsitteet, kuten tässä tapauksessa “sukupuoli”, voidaan nähdä karkeana ja kapeana, sillä se jättää ulkopuolelleen laajemman kirjon ja monikerroksisuuden (Nissinen 2011, 25). Sukupuoli nähdään usein kehollisena ominaisuutena, jonka tulkitsemme suuntaavan ja määrittävän toimintaamme. Sukupuolta käytetään esimerkiksi tutkimuksissa usein taustamuuttujana. Sen nähdään olevan perimmäinen selittävä syy yksilön toimintaan, mielipiteisiin ja arvostuksiin. Sillä on myös toimijan rooli yhteiskunnassa ja sukupuolen voidaan katsoa olevan yksi monista luokituksista, joiden avulla lokeroimme toisia ja yritämme selittää tai sanoittaa ympärillä olevaa maailmaa. (Vilka 2010, 25.)

Kaksijakoiseen sukupuolijärjestelmään ja sukupuolinormatiivisuuteen liittyy vahvasti sukupuoliroolit ja näin ollen odotus, että yksilöt toimivat “luonnollisen” sukupuoliluokan mukaisella tavalla. Sukupuoli vaikuttaa siihen, miten arvioimme ja arvotamme niin itseämme kuin toisia ihmisiä, minkä vuoksi yhteiskunnalliset ratkaisut ja päätöksenteot eivät ole sukupuolen vaikutuksen ulkopuolella. (Vilka 2010, 25; SETAe.) Sukupuolittamisen voi siis havaita niin yhteiskunnan rakenteissa, kuin käytännöissä sekä arkisessa toiminnassa. Päätelemme usein sekunneissa, onko vastaantuleva henkilö mies tai nainen ja reagoimme siihen sopivalla tavalla. Toisinaan emme voi päätellä sukupuolta, mikä voi aiheuttaa hämmennystä. (Nissinen 2011, 25.) Sukupuolen merkitystä tulisikin kyseenalaistaa subjektivisaatioissa, eli sukupuolen ei tulisi olla valmiiksi annettua todellisuutta johon yksilöiden tulee vain sopeutua. Sukupuolen voi nähdä performanssina, jossa eri identiteettejä omaksutaan ja tarkastellaan suhteellisen vapaasti haluamallaan tavalla. (Butler 2006.) Tulee kuitenkin muistaa, että vaikka sukupuolen ilmaisun tapoja voi muuttaa ja sukupuoli-identiteetti voi muuttua läpi elämän, sitä ei voi vaihtaa kuin paitaa. Sukupuoli-identiteettejä ei siis rakenneta tai pureta täysin vapaasti ja mielihalujen mukaisesti (Myyrä 2011, 182). Muuttuvat sukupuoli-identiteetit ja sukupuolen ilmaisun tavat ovat yhtä oikeita, kuin läpi elämän muuttumaton sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen kokemus.

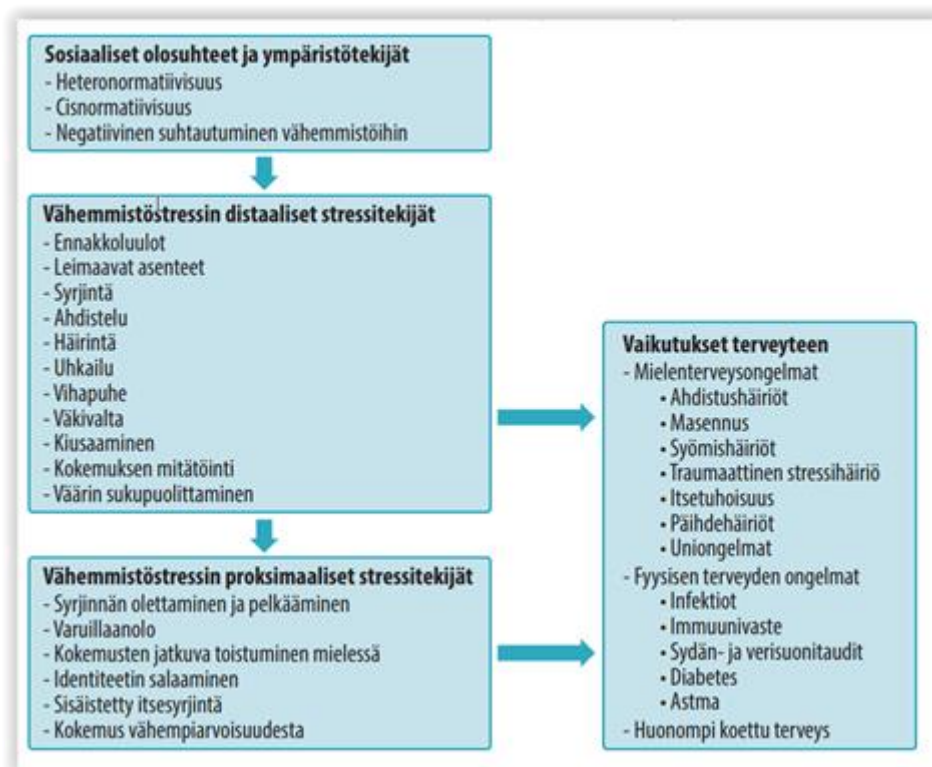
Sukupuolten representaatiot näyttävät suomalaisessa yhteiskunnassa, kulttuurissa, rakenteissa, kielessä ja käytänteissä vahvasti heteronormatiivisina ja sukupuolisesti binäärisenä (esim. Julkunen 2010). Kaksijakoisuus näyttyy niin mikro- kuin makrosysteemeissä esimerkiksi perheiden ja parisuhteiden, mutta myös organisaatioiden ja erilaisten yhteisöjen sisällä. (Cardona ym. 2022, 190.) Kaksijakoisuus ja kapeat sukupuolen representaatiot aiheuttavat useille henkilöille sosiaalisen dysforian kokemuksia, mikä johtaa osaltaan vähemmistöstressiin. Vähemmistöstressillä tarkoitetaan kroonista stressiä, joka

syntyy yksilön kuulumisesta johonkin vähemmistöön. Näitä voivat olla näkyvät erot kuten ihonväri tai pyörätuoli, sekä näkymättömät tekijät kuten sukupuolivähemmistöön kuuluminen. Vaikka sukupuolivähemmistöön kuuluminen on usein näkymätöntä vähemmistöisyyttä, se ei poista vähemmistöstressin vaikutusta tai sille alttiutta. (Nousiainen 2020, 34.) Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön kuuluvat henkilöt kokevatkin huomattavasti enemmän stressiä kuin cisukupuoliseksi ja heteroseksuaaliseksi itsensä identifioivat yksilöt (American Psychological Association 2016).

Yleisesti stressi on kokonaisvaltainen kokemus, joka tuntuu niin psyykkisesti kuin fyysisesti esimerkiksi ahdistuksena ja siitä syntyvinä fyysisinä reaktioina. Kyseessä on elimistön hälytystila, jonka tavoitteena on kertoa vaaran uhasta. Stressi lisää muun muassa adrenaliinin ja noradrenaliini eritystä, mikä aiheuttaa toimintakykyä lisääviä fysiologisia reaktioita kuten verisuonien supistumista, sekä verenpaineen ja sykkeen nousua. (Sinikallio 2019, 8.) Stressi ei kuitenkaan aina ole negatiivista, sillä hyvää stressiä eli eustressiä voi esiintyä tilanteissa, jotka ihminen kokee motivoivina tai innostavina ja stressireaktio voi toimia kipinäna vaativienkin asioiden hoitamisessa (Vartiovaara, 2004). Pitkäaikainen stressi laukaisee aivolisäkkeen etulohkossa kortikotropiinin erityksen, mikä aiheuttaa stressihormonina tunnetun kortisolin erityksen lisämunaaiskuoressa. Pitkäaikaisesti nämä reaktiot kuormittavat elimistöä ja tämän takia pitkittynyt stressi on riskitekijä yksilön terveydelle. (Sinikallio 2019, 8.)

Yleisesti stressiä on mahdotonta välttää, sillä sitä aiheuttavia tekijöitä on kaikkialla. Stressin kokemukset ovat kuitenkin yksilöllisiä ja niihin vaikuttavat esimerkiksi psyykkiset voimavarat ja yksilön elämänhistoria (Sinikallio 2019.) Vähemmistöstressiteorian mukaan ihminen sisäistää yhteiskunnan asenteita ja syrjintää. Tämä altistaa vähemmistöön kuuluvat ylimääräiselle krooniselle stressille. (Meyer 2003.) Ympäristön kanssa tapahtuva vuorovaikutus jokapäiväisissä tilanteissa esimerkiksi kasvokkain, julkisissa tiloissa ja internetissä luovat vähemmistöön kuuluville yksilöillä vakituisen stressitason, jonka syynä on vähemmistöisyys. Vähemmistöstressi on perusturvantunteen pysyvä vaje, joka vaikuttaa laaja-alaisesti terveyteen. (Nousiainen 2020, 35.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien yksilöiden terveys on valtaväestöä huonompi juuri tämän vähemmistöasemaan pohjautuvan ylimääräisen kuormituksen vuoksi (Meyer 2003). Jatkuva korkea stressitaso kuluttaa yksilön resursseja, joita ihminen voisi käyttää esimerkiksi mielekkääksi kokemaan toimintaan (Nousiainen 2020, 35). Useat mielenterveyshäiriöt kuten masennus, ahdistuneisuushäiriö, syömishäiriö ja traumaattiset stressihäiriöt ovat vahvasti linkittyneet vähemmistöstressiin (Mattila-Connor 2022, 14).

KUVIO 5. Vähemmistöstressin muodostuminen (Jaskari & Keski-Rahkonen, 2021).

Kuvio 5. havainnollistaa sitä, miten sosiaaliset olosuhteet ja ympäristötekijät rakentuvat ja kuinka ne aiheuttavat vähemmistöstressiä sekä millaisia vaikutuksia niillä on yksilöiden terveyteen. Sosiaalisiksi olosuhteiksi ja ympäristötekijöiksi nähdään heteronormatiivisuus, cisnormatiivisuus ja negatiivinen suhtautuminen vähemmistöihin. Vähemmistöstressin distaalisiksi stressitekijöiksi eli yksilön sisäisen kokemuksen ulkopuolisiksi tekijöiksi nähdään muun muassa ennakkoluulot, leimaavat asenteet, syrjintä ja väkivalta. Kyseessä on siis sosiaalinen stressi, millä tarkoitetaan sosiaalisen ympäristön aiheuttamaa stressiä (Helttunen 2022, 22). Proksimaalisiksi eli sisäisiksi stressitekijöiksi taas nähdään distaalisista tekijöistä aiheutuvat eri yksilön kokemukset kuten syrjinnän olettaminen ja pelkääminen sekä jatkuva varuillaanolo. Vähemmistöihin kuuluvat henkilöt kokevat arjessaan jatkuvasti monenlaista mitätöintiä ja invalidointia, sekä ulkopuolelle jättämistä. Näissä tilanteissa yksilö voi kokea olevansa vääränlainen tai sopimaton ympäröivään maailmaan johtuen esimerkiksi ympäristön antamista signaaleista. (Cardona ym. 2022, 185; Meyer 2003.) Tämä voi näyttäytyä organisaatiossa toistuvina sukupuolivähemmistön pakottamisina tai asettamisina tiettyyn sukupuolnormiin tai tarkoituksenmukaisina ja toistuvina viittaamisina henkilön “väärään” sukupuoleen (Tan ym. 2020, 1475).

Kuviossa 5. on listattu vähemmistöstressistä aiheutuviksi terveyshaitoiksi muun muassa itsetuhoisuus, päihdehäiriöt ja diabetes. Pitkäaikainen stressi aiheuttaa yksilölle hormonaalisia ja immunologisia muutoksia, verenpaineen nousua, ruokahalun muutoksia, unettomuutta ja yleistä määrittämätöntä kipua ja särkyä. Psykkiset oireet voivat olla tunnereaktioita, kognitiivisia ongelmia sekä usein myös käyttäytymisessä ja motivaatiossa ilmeneviä muutoksia. Nämä näyttäytyvät muun muassa ärtyisyytenä, ahdistuksena, keskittymisvaikeuksina, päätöksenteon vaikeuksina, väsymyksenä, aloitekyvyttömyytenä, impulsiivisuutena ja sosiaalisena eristäytymisenä. (Sinikallio 2019, 8.)

Vähemmistöstressin perimmäiset syyt löytyvät siis yhteiskunnan rakenteellisista ja sosiaalisista tekijöistä. Vähemmistöstressi voi pohjautua suoraan syrjinnän, vihamielisyyden ja kaltoinkohtelun kokemuksiin, mutta myös vähemmistöön kuulumisesta johtava tilanteiden ennakoiminen voi aiheuttaa yksilölle stressiä (Mattila-Connor 2022, 14). Kyseessä voi siis olla hyvin kehollinen ilmiö, joka näyttäytyy vaikeasti sanallistettavana pelkona syrjinnästä ja ulkopuolisuudesta, mutta vähemmistöstressi voi olla myös fyysisestä väkivallasta johtuva, jolloin siihen usein liittyy traumaattisia kokemuksia (Nousiainen 2020, 109). Vähemmistöstressin vaikutukset ovat merkittävät vähemmistöön kuuluvien ja heidän läheistensä terveyteensä tai jopa syntymättömään lapseen (Lehtola 2020). Vähemmistöstressiä voi kokea myös esimerkiksi transnuoren vanhempi vanhempainillassa, sillä vähemmistöön kuulumisen voi aiheuttaa pelkoa siitä, että muut vanhemmat kyseenalaistavat tämän kasvatuskäytännön, koska lapsesta on ”kasvanut” transsukupuolinen (Mt., 2020, 111).

Vuoden 2016 alussa tehdyn sukupuolen moninaisuus työpaikalla kyselyn mukaan yli 29 prosenttia transsukupuolisista on kokenut syrjintää työnhaussa ja 34 prosenttia esimiehen taholta sekä 38 prosenttia on kokenut syrjintää muiden työtovereiden taholta (Yli-Räsänen 2016). Kyselyyn vastanneita oli 114 henkilöä ja vastaajat olivat muiden kuin cis-sukupuolen edustajia. Usein syrjinnässä on kyseessä mikroaggressio. Sillä tarkoitetaan niin tahallista kuin tahatonta viestintää, jossa voidaan vähätellä tai stereotypisoida tiettyjen ryhmien identiteettejä. Mikroaggressioiden haitallinen vaikutus perustuu toistuvuuteen arjessa sekä siihen, että niiden kuormittavuutta ei usein ymmärretä tai oteta todesta. (SETAe.)

Vähemmistöstressiä voidaan pyrkiä vähentämään niin yksilöllisellä, kuin yhteisöjen tasolla. Yksilölliset keinot ovat lähinnä stressin ja ahdistusta sietämistä lieventäviä keinoja. Näitä ovat esimerkiksi vertaistuki, terapia ja hengitysharjoitukset. Stressin käsittelyn keinot ovat ratkaisevien eli aktiivisten selviytymiskeinojen käyttäminen ja passiivisten eli

omaa olotilaa lievittävät stressinhallintakeinot. Myös mindfulnessista voi olla apua stressiä aiheuttavien tilanteiden hyväksymisessä ja sitä vastustavien ajatusten hallinnassa. (Sinikallio 2019, 8.) Yhteisötasolla vähemmistöstressiä aiheuttavia tekijöitä voidaan pyrkiä vähentämään kehittämällä yhteisiä tiloja sopimalla moninaisuutta kunnioittavampia ja turvallisempia pelisääntöjä (Nousiainen 2020, 35). Protestoinnit, koulutus ja vaatiminen tuottaa yleensä vain lyhytaikaisia tuloksia ja usein nämä kääntyvät itseään vastaan näkemysten ollessa liian vahvassa ristiriidassa vallitsevan ajattelumaailman kanssa. Tehokkaimmaksi tavaksi muuttaa asenteita voidaankin nähdä kontaktin luominen stigmatisoituun ryhmään. (Mattila-Connor 2022, 16.) Rakenteellisena ja yhteiskunnallisena keinona voidaan nähdä esimerkiksi vähemmistöjä suojaavat ja yhdenvertaistavat lait sekä turvallisten tilojen luominen. Kanssakäymisessä on tärkeää mahdollistaa yksilöiden avoimuus omasta identiteetistään asioidessaan eri palvelujärjestelmissä. Myös kiusaamisen ja syrjinnän vastaisten toimien toteuttaminen suojaa vähemmistöjä. (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021.) Käytännön neuvonta- ja ohjaustyössä kannattaa kuitenkin myös ohjata yksilöitä itse käyttämään aktiivisia stressinhallintakeinoja eli poistamaan tai vähentämään stressitekijöitä omasta ympäristöstä tai elämästä (Sinikallio 2019, 8).

3.4 Sukupuoli ja valta

Sukupuoli on siis kattokäsite, jonka alle sukupuoli on jaoteltu muun muassa biologiseen, anatomiseen, identiteettiin sekä sosiaaliseen rooliin liittyviin erinäisiin piirteisiin (Nousiainen 2020, 21). Judith Butlerin (2006) mukaan sukupuoli on performatiivinen teko eli sukupuolta tuotettaisiin sosiaalisesti taukoamatta, ja näin ollen se ylläpitää sukupuolijärjestelmää. Sukupuolijärjestelmällä tarkoitetaan sukupuolen ympärillä olevaa kulttuurista, yhteiskunnallista ja poliittista rakennelmaa (Säävälä 2022, 118). Tämä sukupuolijärjestelmä on Suomessa kaksinapainen, sekä heteronormatiivinen eli sosiaalinen järjestys ja käsitykset sukupuolesta rakentuvat kahden sukupuolen ympärille, jotka toimivat myös virallisen määrityksen mukaan ainoana sukupuolina (Helttunen 2022, 18). Sukupuoleen liittyy kuitenkin aina yhteys valtaan. Vuonna 2007 keskusteluun nousi ”Keskiviikko-kerho”, mikä on suomalainen herrakerho, johon kuuluu miesvaikuttajia niin liike-elämästä, hallituksesta, oppositiosta, työmarkkinajärjestöistä, valtionyhtiöistä ja mediasta. Kyseessä on ”salainen” kerho, jonne voi liittyä vain kutsun avulla. Vuonna 2007 jäsenenä oli vain miesvaikuttajia kuten Matti Vanhanen (kesk), Jyrki Katainen (kok) ja Suomen

Pankin johtaja Erkki Liikanen. (Kantola 2010, 78.) Nykyään tässä sadan hengen kerhossa on peräti kolme naista (Teittinen, 25.5.2018). Kyseessä on kuitenkin edelleen hyvin perinteinen vaikutusvaltaisten miesten kerho. Hegemoninen maskuliinisuus tiivistyykin Arto Jokisen (2000, 217) länsimaisessa miesideaalissa viiteen odotukseen, joita ovat valta, voima, menestys, tunteiden hallinta ja heteroseksuaalisuus.

Feministisessä tutkimuksessa on tyypillistä nähdä sukupuoli analyyttisenä välineenä. Huomio voidaan tämän avulla kiinnittää hierarkkisiin valtasuhteisiin, jotka ylläpitävät yhteiskunnallisia käytäntöjä. Sukupuolta ja valtaa on teoretisoitu alkujaan radikaalifeministien käyttämän patriarkaatti käsitteen avulla, jossa kyse on miesten ylivallasta. Valtio on nähty feministisissä tutkimuksissa patriarkaalisen vallan keskittymänä ja tästä käytännön esimerkkinä on käytetty muun muassa naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyn puutteellisia toimenpiteitä. Toisaalta nykyään käsitettä pidetään epähistoriallisena ja yleistävänä, sillä se olettaa, että naisia alistetaan samalla tavoin ajasta ja paikasta riippumatta. (Kantola 2010, 82.) Alistamisessa voidaan nähdä viisi ulottuvuutta (Young 1990), joita ovat taloudellinen hyväksikäyttö (riisto), sosiotaloudellinen syrjäytyminen, vallan ja autonomian puute suhteessa tehtyyn työhön, kulttuurinen imperialismi ja systemaattinen väkivalta. Alistaminen ei koske pelkästään naisia. Muina tekijöinä voidaan nähdä esimerkiksi luokka, etnisyys ja seksuaalisuus.

Ranskalainen filosofi Michael Foucault (1962–1984) loi valtateorian. Siinä hän tarkastelee valtaa kolmesta eri näkökulmasta:

- 1. Valta ei ole keskittynyt vain tietyille henkilöille tai instituutioihin, vaan valta on kaikkialla.*
- 2. Valtasuhteita tulee tarkastella niin ylhäältä alas kuin alhaalta ylöspäin tapahtuvana toimintana.*
- 3. Valta ei ole yksinomaan alistavaa, vaan se on ennen kaikkea tuottavaa.*

Samuli Aikio (2017) tutkailee väitöskirjassaan valtaa sosiaalityön taustalla olevien valtakäsitysten kautta viidestä eri näkökulmasta. Hänen valitsemat näkökulmat ovat; valta hallintana, valta käyttäytymisen rajoittamisena, valta riippuvuutena, valta vuorovaikutuksellisenä kykynä ja valta suostumuksen organisointina. Valtaa voi siis lähteä tarkastelemaan useista eri näkökulmista, mutta valtaan liittyy aina pohdinta siitä, kenellä on oikeus, velvollisuus tai mahdollisuus käyttää valtaa suhteessa toiseen.

Sukupuolen ja vallan kietoutumista onkin tutkittu analysoimalla yhteiskunnallisia diskursseja (Kantola 2010, 86). Tasa-arvo diskursseissa miesnormin voi huomata siitä, että naista verrataan mieheen esimerkiksi arvioimalla saavuttavatko naiset miesten asemia (Julkunen 2010, 17). Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tapahtuu jatkuvasti niin tarkoituksenmukaista kuin huomaamatonta sukupuolittamista. Asetamme ihmisiä kategorioihin heidän oletettujen sukupuolten perusteella, ja odotukset kohdentuvat usein sen mukaan. Nämä sukupuoleen sidonnaiset odotukset ja erinäiset hierarkiat vaikuttavat yksilöiden itsemmaisun mahdollisuuksiin esimerkiksi sukupuolen ilmentämiseen, käyttäytymiseen ja pukeutumiseen. (Helttunen 2022, 19.) Englannin kielessä miesnormi on erittäin helppo havaita. Nainen voidaankin tulkita olevan jonkinlainen poikkeus miehestä –*woman*, ihmiskunta on *manhood* ja johtaja *manager* sekä johtaminen ja hallinta *management*. Myös sanaan historia yhdistyy miesolettamus *his story*. (Julkunen 2010, 16.) Myös suomen kielestä löytyy samankaltaisista kielellistä sukupuolittamista erityisesti ammattinimikkeistä. Näitä on alettu muuttamaan sukupuolisensitiiviseen suuntaan, mutta sukupuolittuneet nimikkeet ovat edelleen aktiivisessa arkipäivän käytössä. Näitä nimikkeitä ja niiden uusia sukupuolisensitiivisiä versioita ovat esimerkiksi esimies–esihenkilö, palomies–pelastaja, virkamies–virkahenkilö, sähkömies–sähköasentaja ja lakimies–juristi/asianajaja (Duunitori).

Yhteiskunta määrittelee siis odotuksia ja sitä mikä on normaalia. Tämä jättää ulkopuolelle “muut”, jotka eivät noudatavat tai mahdu asetetun normin sisälle. Tämä luo asetelman normaalista poikkeavista yksilöistä. Poikkeavuus on kuitenkin tuotettua ja siinä on kyse vallasta ja oikeudesta nimetä sekä kategorisoida ihmisiä. Poikkeavuus ei ole mikään yksilön pysyvä vakiintunut ominaisuus vaan se rakentuu suhteessa ympäristöön ja sitä tuotetaan erilaisten diskurssien avulla. (Foucault 1986.) Esimerkiksi suvaitsevaisuus termissä on olemassa samanlaista valta asemaa, jossa jollakin on valta suvaita toista. Suvaitsevaisuudessa on havaittavissa samanlaista me-he asetelmaa, jossa korostuu poikkeavuus, erilaisuus ja normaali. Suvaitsevaisuustermin sijasta suositellaankin käyttävän sanoja kuten “moninainen” tai “ainutlaatuinen”. Niiden katsotaan olevan tarpeeksi sensitiivisiä ja kuvaavia, eikä niistä voi suoraa päätellä sitä, kuka on loppujen lopuksi erilainen. (Karvinen 2010, 124.)

Heteroseksuaalisuuden käsitettä voidaan käyttää yhtenä esimerkkinä poikkeavuuden ja vallan asetelmasta, jossa heteroseksuaalisuus –yhtä lailla kuin naiseus tai miehisyys, nähdään normina, minkä ulkopuolella olevat käsitteet ja identiteetit nähdään poikkeavina (Speer, 2005). Yhteiskuntamme kaksijakoinen sukupuolijärjestelmä ja cisnormi, luovat

mielikuvan siitä, että sukupuoli olisi ikään kuin itsestäänselvyys, mutta samalla sisältäpäin nouseva ominaisuus. Cisnormilla tarkoitetaan yhteiskunnan oletusta siitä, että kaikki yksilöt ovat cissukupuolisia miehiä tai naisia. (Suni & Ristkari 2018.) Sukupuolijaotteella luodaan tilanne, jossa koko ihmisyyttä voidaan nähdä rakentuvan sukupuolisidonnaisesti. Mies- sekä naissukupuolen kategoriat nähdään toisilleen vastakkaisina ja niihin liitetään eri ominaisuuksia ja odotuksia. (Helttunen 2022, 19.)

Sukupuolten valtavirtaistamisella pyritään siihen, että asioita tietoisesti valmistellaan, toimeenpannaan, arvioidaan ja seurataan sukupuolten tasa-arvon näkökulma huomioden. Tällä tarkoitetaan koko sukupuolten moninaisuuden kirjon huomioon ottamista siinä todellisessa kokonaisuudessa, eikä vain miesten ja naisten huomioimista omina ainutlaatuisina ja moninaisina kokonaisuuksinaan. Valtavirtaistamisen tavoitteena on varmistaa yhtäläistä asemaa sukupuolten välillä niin työyhteisössä kuin julkisten ja yksityisten palveluiden saatavuudessa ja tarjonnassa. Taustalla on tavoite todellisen sukupuolten tasa-arvon edistämisestä sekä välillisen ja välittömän sukupuolisyrynnän estämisestä. (Vilka 2010, 149.) Valtavirtaistamisen haasteena on esimerkiksi ylisukupolvisesti siirtyvät häpeätaakat ja hiljenemisen kulttuuri, sillä näiden huomioon ottaminen ja havaitseminen voi olla haasteellista ja ne ohjailevat toimintaamme usein tiedostamatta (Nousiainen 2020, 76). Diskurssit tasa-arvon ympärillä painottuvat todella helposti vain miesten ja naisten ympärille ja tavoitteeksi saatetaan yhdistää jopa naisten aseman korostaminen miesten kustannuksella (Itävalko 2010).

Tasa-arvopuheen ongelmaksi voidaan nähdä sen tapa häivyttää sukupuolten sisäistä yhteiskunnallista erontekoa yhteiskuntaluokan, kulttuuritaustan, seksuaalisuuden ja terveydentilan perusteella, vaikka näiden tiedetään tuottavan eriarvoisuutta ihmisten välillä. Tämänkaltaiset diskurssit johtavat helposti moninkertaiseen marginalisointiin. (Itävalko 2010.) Tämän havainnoimisen apuna voimme kuitenkin käyttää intersektionaalista lähestymistapaa. Intersektionaalisuuden yhtenä tavoitteena on nostaa esille eriarvoisuuden moniulotteisuutta ja päällekkäisyyttä esimerkiksi tarkastellen moniperustaista syrjintää ja sitä, kuinka muun muassa sukupuolivähemmistöön kuulumisen, tummaihoisuus ja vammaisuus moninkertaistavat yksilön eriarvoisuutta yhteiskunnassa ja muissa eri sosiaalisissa konteksteissa. Ongelmana tässä kuitenkin on edelleen se, että nämä lokerot –joihin asetamme itsemme ja toiset, rakentuvat ulkopuolelta tulevien vaikutteiden kautta, ja samalla ne asettavat yksilöt epätasa-arvoiseen asemaan.

Sukupuoliin liittyy myös yhteiskunnallisia oletuksia, jossa esimerkiksi naisen äiteys on itsestään selvä, mutta miehen oikeus ja velvollisuus lapseen on muun muassa vahvistettu yhteiskunnallisella instituutiolla eli avioliitolla (Julkunen 2010, 16). Suomalaisessa tasa-arvopolitiikassa ja lainsäädännössä naisella tarkoitetaan yleensä valkoista, keskiluokkaista, perheellistä –heteronaista, mikä jättää ulkopuolelleen valtavan joukon “muita” normiin sopimattomia yksilöitä. Tasa-arvoajattelun heteronormatiivisuutta onkin kritisoitu muun muassa siitä, että sen läpäisemä lainsäädäntö ei todellisuudessa suojaa seksuaali- tai sukupuolivähemmistöjä syrjinnältä, johtuen siitä, että lainsäädännössä toistetaan helposti heteroseksuaalista normiajattelua. Näkymättömän heteronormatiivisuuden myötä, syrjivää toimintaa ei tunnusteta erityisesti, jos eriarvoisuus syntyy vasta toimenpiteiden välillisenä seurauksena. Tasa-arvopuheen vaihtoehtona voidaan nähdä sukupuolen kaksinapaisuuden hajottaminen. Tasa-arvon kriteeristö –kuten sukupuoli, on tuotettua eli sitä voidaan muuttaa ja uudelleen määritellä. (Itävalko 2010.)

4 Sukupuolten moninaisuuden ilmeneminen sosiaalityön käytänteissä

4.1 Sukupuolten moninaisuuden tiedostaminen asiantuntijaverkostoissa

Vähemmistön ulkopuolella olevien henkilöiden eli ”valtavirtaan” kuuluvien, on usein hankala huomata sukupuolisensitiivisen työotteen tai sukupuolten representaation merkitystä vähemmistöön kuuluvien näkökulmasta. Heidän on vaikeaa tarkastella omaa asemaa ja asiantuntijuutta suhteessa vähemmistöön. Esimerkiksi sukupuolineutraalien vessojen merkityksen julkisissa tiloissa ymmärtää todennäköisesti paremmin henkilö, joka on joskus joutunut pohtimaan mitä vessaa hän saa käyttää. Sukupuolten moninaisuuden huomiointi näyttää monenkirjavana kokonaisuutena ja asiantuntijuus aihealueen ympäriltä on vaihtelevaa. Vallitseva diskurssi on kuitenkin kaksijakoiseen sukupuolikäsitykseen painottuva eikä moninaisuus näytä mahtuvan yleiseen keskustelukulttuuriin mukaan.

Sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvää tutkimusta Suomessa on tehty pääsääntöisesti varhaiskasvatuksessa ja oppilaitoksissa, mutta aihealue on ollut eri yhteiskunnan osa-alueilla nousussa ja keskustelussa vaihtelevasti erityisesti 2000-luvulla. Esimerkiksi oppilaitosten tasa-arvoselvityksessä käy ilmi, kuinka sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret ovat sukupuolensa tai seksuaalisen orientaationsa vuoksi itsemurhariski-ryhmä (Tanhua ym. 2015, 46). Sukupuoleen liittyvä tilastointi –erityisesti väkivaltatilastojen kohdalla, nousee vuosittaiseen keskusteluun. Nämä ovat kuitenkin pitkälti miesten ja naisten vertailua suhteessa väkivaltaan. Tiedetään esimerkiksi, että vammaiset naisukupuolen edustajat ovat sukupuolestaan ja vammastaan johtuen 2–3 kertaa alttiimpia väkivallalle kuin vammattomat naiset. Erityiseksi riskiksi tässä yhtälössä nousee seksuaalisen väkivallan kohteeksi joutuminen. (Törölä 2020, 203.) Vuonna 2019 viranomaisten tietoon oli tullut 10 600 pari- ja lähisuhdeväkivaltarikosta ja näistä tietoon tulleista tapauksista aikuisista uhreista vajaa 80 prosenttia oli naisia ja epäillyistä noin 80 prosenttia oli miehiä (STAT). Myös THL:n sivuilta löytyy tietoa sukupuolittuneesta väkivallasta, jossa nostetaan esille miesten ja naisten väkivaltakokemuksia (THLsukup). THL:n mukaan miehet kokevat yleisimmin väkivaltaa julkisilla paikoilla kuten ravintoloissa ja baareissa kun taas naiset kokevat väkivaltaa kotona ja työpaikalla. Naiset kokevat myös THL:n mukaan parisuhde- ja seksuaalista väkivaltaa merkittävästi enemmän kuin miehet. Sukupuoli näyttäytyy tutkimuksissa myös rajoittavana tekijänä. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön kuuluviin perheisiin tehdyissä palvelukokemuksiin liittyvässä tutkimuksessa käy ilmi, kuinka osa sateenkaariperheistä ei syrjinnän pelossa käytä tarvitsemiaan sosiaali- ja terveystalvueluita (Törölä 2020, 203). Sateenkaariperhe-kyselyn (Kuosmanen & Jämsä 2007) yhtenä keskeisenä tuloksena käy ilmi, että vuonna 2006 sosiaali- ja terveystalvuelujärjestelmä oli laadittu heteroydinperheiden tarpeita ajatellen. Siinä itsellisten isien ja äitien, kolmiapilaperheiden tai transvanhempien erityistarpeisiin vastaaminen ja sovittaminen asiakasperheille selkeästi kaksijakoisesti sukupuolitetun vanhemman positiioihin on haasteellista. Kyselystä ilmenee, että sosiaalisten ja biologisten vanhempien kohtelu on erittäin epätasa-arvoista muun muassa lainsäädöllisen aseman erilaisuuden takia. Sateenkaariperheiden marginalisoituun asemaan liittyy vahvasti huonot palvelukokemukset, jotka johtuvat muun muassa ammattilaisten toiminnan tiedostamattomuudesta, sekä haitallisista oletuksista ja asenteista (Törölä 2020, 203).

Nämä haitalliset tiedostamattomat sekä tietoiset oletukset ja asenteet pohjautuvat rakenteisiin, kulttuuriin ja diskursseihin, jotka sekä synnyttävät että ylläpitävät niitä. Yhtenä ratkaisuna olisikin koulutuksen lisääminen niin, että yksilöt tunnistaisivat paremmin näitä

usein varjoissa olevia ilmiöitä. Koulutuksen puute nähdäänkin yhtenä keskeisenä tekijänä, joka vaikuttaa sukupuolisensitiivisen työtteen valtavirtaistamattomuuteen ja vaikiintumattomuuteen (Törölä 2020, 204). Vuoden 2015 syksyllä toteutettiin Sateenkaarinuoret päihde- ja mielenterveydenpalveluissa -hanke Nuorisotutkimusseura ry:n, Seta ry:n ja Ehkäisevä päihdetyö EHYT ry:n yhteistyöllä (Hästbacka & Sirén 2017, 53). Aineistosta käy ilmi, kuinka ammattilaisten tiedoissa on puutteita seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen normijärjestelmien vaikutukseen palveluissa ja nuorten elämässä laajemmin. Kyselyyn (Mt., 2017, 53) vastanneet henkilöt kertovat muun muassa seuraavaa:

“Mikäli tätä ei osata ottaa huomioon, voi ilmapiiiristä tulla tahattomasti kielteinen tai sateenkaarinuorelle epävarmuutta aiheuttava, vaikkei kenelläkään sellaisia tarkoitusperiä olisikaan. Usein oletukset tehdään tiedostamatta, automaattisesti.”

“Yhteiskunnan heteronormatiivisuus näkyy myös päihdetyössä: odotuksena on, että asiakkaat ovat normi-heteroita, ja mikäli näin ei ole, jää vastuu asian ilmaisemisesta asiakkaalle itselleen.”

Oman osaamisen tunnistaminen ja reflektointi voi kuitenkin olla haastavaa. Opettajien keskuudessa tehdyssä seksuaalivähemmistöihin kohdistuneita asenteita ja kokemuksia kartoittaneesta selvityksestä käy ilmi, kuinka seksuaalivähemmistöihin kuuluvat opettajat kokivat tarvitsevan lisäinformaatiota seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvistä seikoista toisin kuin heteroseksuaaleiksi itsensä määrittelevät opettajat (Lehtonen 2012, 21–28).

Setan koulutussuunnittelija Marita Karvinen (2019¹) kritisoikin nykyistä seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden koulutusta. Hänen mukaansa koulutus ja tietoisuus asian tuntijoiden kohdalla on kestävämmällä pohjalla erityisesti, koska vastuu toteutuksesta on pääasiassa vain järjestöillä. Sosiaalialan ammattilaisten koulutusohjelmaan tulisikin sisällyttää sukupuolta ja seksuaalisuutta moninaisesti tarkastelevia pakollisia opintoja (Törölä 2020, 205). Ammattilaisille on tarjolla yleisesti luettavaa ohjeistusta seksuaalikasvatukseen muun muassa koulu- ja opiskeluterveydenhuollon henkilökunnalle Duodecimin ylläpitämässä terveystietokannassa NEUKO-tietokannassa. Tietokannan seksuaalinen hyvinvointi ja seksuaalikasvatus artikkelissa (Bildjuschkin 2021) annetaan ohjeistusta muun muassa seksuaalisuuden puheeksi ottamisesta, vanhempien tukemisesta

---

¹ Karvinen, Marita (2019) Koulut ja oppilaitokset matkalla kohti moninaisuutta -paneelikeskustelu. Paneelikeskustelu, Helsingin Pride viikko, Terveystietokannan ja hyvinvoinnin laitos, 26.6.2019

seksuaalikasvatustyössä, seksuaalikasvatuksen keskeisistä sisällöistä ja seksuaalikasvatuksen sisällöstä yläkouluissa. Sukupuoleen liittyviä аспектеja nostetaan esille muun muassa nostamalla sukupuolten moninaisuus, sukupuolen pohdinta ja normeihin mahtuminen osaksi seksuaalikasvatuksen sisältöjä.

Tasa-arvoperiaatteeseen pohjautuvissa keskusteluissa sukupuolettomuus korostuu ja tämän myötä myös sukupuolen merkitys usein unohtuu. Sukupuolten häivyttäminen ei todellisuudessa edistä sukupuolten moninaisuuden huomioon ottamista, sillä yhteiskunta ei toimi sukupuolettomasti. Kuitenkin sukupuolineutraalista kielenkäytöstä on toisinaan hyötyä kuten esihenkilö sanan käyttäminen esimiehen sijaan. Keskustelut esimerkiksi lähisuhteiden välillä vaativat sukupuolten ja sukupuolierityisyyden huomioon ottamista, jotta tasa-arvoa voitaisiin edistää. Sukupuolisensitiivisyys ja sukupuolineutraalius eivät siis ole synonyymeja keskenään. Tarkoituksena ei ole häivyttää kaikkea sukupuolta näkymättömiin, sillä sukupuolia on ja tulee aina olemaan. Tytöt ja pojat saavat edelleen olla tyttöjä ja poikia, mutta huomioon tulisi ottaa muutkin kokemukset ja identiteetit, jotta kaikilla olisi mahdollisuus olla olemassa ja tulla nähtyiksi sekä arvostetuiksi. (Kallio-koski & Karvinen 2019, 9.) Neutraaliuden ihannoiti tuottaa osaltaan kaavamaisia ajattelumalleja ja järjestelmään sopeutumista, jossa ristiriitaiset kokemukset nähdään yksilöön kohdistuviksi tapahtumiksi, joihin ei liity sukupuolta tai muita eroja (Laine 2022, 84).

Sosiaalityössä käydäänkin vähän keskustelua sukupuolijäsennyksistä, minkä vuoksi ammattilaiset pyrkivät mukautumaan rationaalisen ja sukupuolettoman toimijan ihanteeseen (Petrelius 2005, 42–43). Tieteellisessä ajattelussa arvostetaan myös tunneneutraaliutta ja rationaalisuutta, mikä voi toisaalta johtaa eettiseen ja moraaliseen ongelmaan. Sosiaalityön käytäntöihin sekä tutkimukseen vaikuttavat vahvasti biolääketieteelliset ja oikeudelliset diskurssit, joissa heteronormatiivisuus on vahvasti läsnä (Healy 2014). Toisaalta sosiaalityö on heteronormatiivisuuden ja sukupuolineutraaliuden välikädessä, jossa muun muassa rakenteet työntävät kohti heteronormatiivisuutta, mutta eettiset ja moraaliset koodit velvoittavat yhdenvertaisuuden ja moninaisuuden huomioon ottamiseen.

Sosiaalityön ammatti kantaa neutraaliudestaan huolimatta vahvasti erilaisia sukupuolitettuja merkityksiä, joihin liittyy myös mielikuvia, oletuksia ja jännitteitä (Alanko & Orjasniemi 2018). Suomalaisen sosiaalityön käytäntöjä ja tutkimusta voi kuitenkin pitää kansainvälisesti vertaillen sukupuolineutraalina tai jopa sukupuolisokeana (Kuronen ym. 2004, 5). Sosiaalityö itsessään mielletään naisvaltaiseksi ammatiksi ja alaksi, jonka käytännöt ja arvot ovat vahvasti kytkettyinä länsimaisessa kulttuurissa feminiinisinä pidettyihin ominaisuuksiin. Sosiaalityössä on myös havaittavissa tietynlaista sukupuolittunutta

pelastajuusorientaatiota, jossa on oletus erityisesti naisista oman kulttuurinsa uhreina, josta heidät täytyy vapauttaa ja voimauttaa (Mikkonen 2022). Vaikka sosiaalityöstä puhutaan pääasiassa sukupuolettomasti modernin ammatillisuuden ja tasa-arvoideologian hengessä, sosiaalityö sukupuolistuu ja erityisesti ”naistuu”, muun muassa sosiaalityön naisten vapaaehtoisen hyväntekeväisyistyön historian vuoksi (Kuronen ym. 2004, 5). Niimitykset ja mielikuvat ”sosiaalityöntästä” ja ”kukkahattutädistä” ovat edelleen vahvasti liitettynä sosiaalityöhön ja niillä on vahva yhteys naiseuteen, kontrolliin ja valtaan. Niistä voi havaita aliarvostusta ja halveksuntaa, mutta myös tietynlaista kunnioitusta. (Keskinen 2004a, 141.) Alanko ja Orjasniemi (2018, 141) kertovat miessukupuolen asemasta sosiaalityön ammatillisella kentällä. Heidän mukaansa miehet kokivat, että miessukupuolisuudesta oli niin haittaa kuin hyötyä työyhteisöissä ja asiakastyöskentelyssä. Miehillä lankeaa sukupuolensa takia asiantuntijan rooli ja sukupuoli tuottaa itsessään pätevyyttä ja uskottavuutta työntekijänä.

Vaikka sosiaalityön diskurssit ovatkin usein sukupuolineutraaleja, sukupuoli saattaa korostua joissain diskursseissa erityisasemaan. Esimerkiksi vanhemmuusdiskursseissa äitiys ja isyys nähdään hyvin eri tavoin. Neutraalius on havaittavissa erityisesti tasa-arvoajatteluun pohjautuvissa diskursseissa, vaikka todellisuudessa niihin asettuminen miehenä tai naisena johtaa erilaiseen lopputulokseen. Subjektipositiot avautuvat eri tavoin riippuen kuka niihin asettuu ja miten tämä tulee tulkituksi ulkopuolelta. Naistutkimuksessa yhtenä keskeisenä kysymyksenä onkin miten naiset voivat asettua tiettyjen auktorisoitujen diskurssien subjektiksi tietävän subjektin paikalle. (Keskinen 2004b, 3.) Myös väkivaltaan liittyvät diskurssit ovat vahvasti sukupuolittuneita. Johanna Hiitola (2011) tutki vanhempien tekemää väkivaltaa huostaanottoasiakirjojen avulla. Hiitolan tutkimuksessa sukupuoli on kaksijakoinen ja vanhemmuutta käsitellään vain äidin ja isän rooleista. Tutkimuksessa ilmenee neljä eri väkivallan ymmärtämisen ja selittämisen diskurssia; ristiriita, äidin epäonnistunut suojelutehtävä, päihteiden ja väkivallan ongelmavyöhyke, sekä kasvatusväkivaltadiskurssi. Tutkimuksessa näyttäytyy vahvasti se, että puhumme väkivallan tekijöistä ja uhreista sekä äitiydestä ja isyydestä hyvin eri tavoilla. Sukupuolella sekä siihen sisältyvillä roolituksilla on vahvasti merkityksiä asenteisiimme suhteessa väkivaltaan.

Postmodernissa feminismissä, sosiaalityö hahmotetaan kahden tarinan kautta, joita ovat työntekijä ja asiakas. Nämä tarinat keskustelevat keskenään ja auttamisen mahdollisuuden sisältyä osittaisuuden ja eri lähtökohtia tunnustavan yhteyksien rakentaminen.

(Rossiter 2000, 27.²) Feministisen tutkimuksen yksi erityinen mielenkiinnonkohde on ollut kysymys siitä, miten ja kenellä on pääsy diskurssien muotoilemiin subjektipositioihin (Keskinen 2004b, 33). Diskurssit rakentuvat pitkälti erinäisten erotteluiden kautta, minkä vuoksi ne muotoilevat myös subjektipositioita sukupuolen mukaan (Moore 1994). Sosiaalityön kentällä vahvempaa roolia on ottanut modernikriittinen sosiaalityö ja radikaali sosiaalityö, jotka kritisoivat sosiaalityötä muun muassa sisäisen itsekritiikin puutteesta ja sosiaalityön syyllistymisestä leimaamaan marginaalissa olevia henkilöitä tarjoamalla henkilöön liittyviä selityksiä ongelmiin. Erityisesti radikaalille sosiaalityölle tyypillinen ominaisuus on tunnistaa juuri näitä sarron eri muotoja kuten rasismia, ableismia ja heteronormatiivisuutta. (Healy 2014.) Vaikka sosiaalityön opinnoissa systeemiteoriat ovat jatkuvasti keskiössä, taustalla olevat kulttuuriset ja yhteiskunnalliset näkemykset ohjaavat opiskelijoita, sosiaalityöntekijöitä ja tutkijoita edelleen kapeakatseiseen kaksinapaisuuteen. Tämän myötä yksilön sisäisten ja ulkoisten moninaisten tekijöiden kokonaiskuvan hahmottaminen jää puutteelliseksi. Systeemiajattelu onkin juuri näiden kokonaisuuksien, kokonaisuuden sisältämien osien suhteiden, sekä niiden välisten vuorovaikutuksen hahmottamista. Systeemiajattelun avulla olennaisten asioiden havainnointi suuresta tietomäärästä ja monimutkaisista asioista helpottuu. (Savileppä 2007, 114.)

Tutkimusta seksuaalivähemmistöjen osalta on tehty paljon verraten sukupuolten moninaisuuteen. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä käytävässä keskustelussa ja tutkimuksissa, sukupuolten moninaisuus jää yleensä taustalle, eikä siitä ole tehty juurikaan kotimaista tutkimusta sosiaalityön tutkimuksen kentällä. Vuonna 2022 Sointu Helttunen toteutti Pro gradu –tutkielmansa aiheesta “Intersukupuolisuuden sosiaalinen ulottuvuus intersukupuolisten henkilöiden kokemana”. 2018 Tiia Lempinen ja Pietu Mauranen tutkivat opinnäytetyössään sukupuolen ja seksuaalisen moninaisuuden kohtaamista Tampereen kaupungin aikuissosiaalityön palveluissa. Samana vuonna Lapin yliopiston sosiaalityön opiskelija Marjo Muiruri tutki pro gradu -tutkielmassaan sateenkaariperheitä lastensuojelun sosiaalityössä. Muirurin tutkielmasta (2018, 74–75) löytyy 2006–2016 vuosina Suomessa tehdyt sukupuolivähemmistöjä koskevat tutkimukset ja pro gradu -tutkielmat, joita hän oli listannut kymmenen kappaletta. Nämä tutkimukset pohjautuvat pitkälti seksuaalivähemmistöihin, sekä moninaisen vanhemmuuden kokemuksiin, eivätkä niinkään

---

² Rossiter, Amy (2000) *The Postmodern Feminist Condition: New Conditions for Social Work*. Teoksessa Fawcett, Barbara, Featherstone, Bird, Fook, Jan & Rossiter, Amy (eds.) *Practice and Research in Social Work. Postmodern Feminist Perspectives*. London & New York: Routledge, 24-38

sukupuolivähemmistöisyyteen, sukupuolten moninaisuuteen tai asiantuntijatyöskenteleeseen. Aihealue on kuitenkin selvästi herättänyt mielenkiintoa jo pidemmän aikaa, ja sukupuoleen liittyvät kysymykset näyttävät ajankohtaisina sosiaalityön saralla.

Kaksijakoisen sukupuolijärjestelmän perspektiivistä tehtyä sosiaalityön ja sukupuolen välistä tutkimusta löytyy huomattavasti enemmän sukupuolten moninaisuuteen verraten. Kuitenkin sosiaalityön tutkimuksessa on toisinaan lisätty sukupuoliluokkia tutkimuksiin kaksijakoisuuden lisäksi kohdalla ”muu”. Esimerkiksi Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarjan (47) ”*Ensin ei ylpeyteni antanut lähteä*” selvityksessä rovaniemeläisten ruoka-avunsaajien hyvinvoinnista, tuen tarpeista sekä palvelujärjestelmän katvealueista (Orhanli ym. 2022), on huomioitu sukupuoliluokka ”muu tai ei tietoa” selvityksen toteutuksessa. Vastaajista viisi oli ilmoittanut selvityksessä sukupuolekseen ”muu tai ei tietoa”, mutta näiden vastaajien tulokset eivät kuitenkaan näyttäytyneet kaikissa taulukoissa (Mt., 49). Toisaalta kohta ”muu tai ei tietoa” ei kerro oliko vastaaja muunsukupuolinen tai muuhun sukupuolivähemmistöön kuuluva yksilö, vai jättikö vastaaja sukupuolensa kokonaan kertomatta tai jäikö sukupuoli tutkijan osalta kysymättä.

Usein tarkastelussa on naiseus tai mieheys, työntekijän sukupuolen merkitys tai sukupuolitetut sosiaalipalvelut ja sosiaalityön ilmiöiden sukupuolierityisyys. Esimerkiksi Päivi Petrelius on kirjoittanut sukupuolesta ja subjektiudesta sosiaalityössä väitöskirjansa jo vuonna 2005. Sukupuolten moninaisuus mainitaan kuitenkin vain neljä kertaa koko tutkimuksessa ja lähinnä vain sivuhuomiona. Kaksijakoisesta näkökulmasta on myös kirjoitettu niin kotimaista kuin kansainvälistä kirjallisuutta esimerkiksi ”Sukupuoli ja sosiaalityö” (Kuronen ym. 2004) ja ”Men and social work: theories and practices” (Christie & Campling 2000). Sukupuoli ja sosiaalityö teoksessa aihealuetta lähestytään naiseuden ilmenemisen ja vaikuttamisen näkökulmasta sosiaalityöhön, esimerkiksi onko kohtaamisen tavat sukupuolisidonnaisia ja mikä on miehen tila ja paikka sosiaalityössä. ”Men and social work: theories and practices” teoksessa näkökulma asettuu miesten representaatioon sosiaalityössä niin työntekijöiden kuin asiakkaiden lähtökohdista.

Pääsin mukaan Rovaniemellä suorittamissani käytännönopetusjaksoissa monikulttuurikeskus Moninetissä, opiskeluhuollossa ja Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Poskessa havainnoimaan myös käytännön työskentelyn tasolla niin sosiaalialan ammattilaisten kuin terveydenhuollon ja kasvatustieteen, sekä järjestöjen kommunikaatiokulttuuria. Hyvin pian huomasin, ettei sukupuolten moninaisuus näyttäytynyt osana yleisiä diskursseja. Keskeisin huomioni oli sukupuolittuneiden sanontojen käyttäminen, esimerkiksi ”esimies” sana oli osana päivittäistä puhetta. Toisaalta huomasin nopeasti, kuinka jo

yhden henkilön toimesta ”esihenkilö” sanan käyttäminen muutti sen keskustelun sanavalinnat täysin ja sukupuolisensitiivinen kielenkäyttö otti vallan. Usein henkilöt saattoivat jo saman keskustelun sisällä muuttaa sanavalintaa useaan kertaan esimerkiksi esimies-esihenkilö sanavalinnan välillä.

Virallisissa materiaaleissa ja muissa kirjallisissa organisaation sisäisissä teksteissä ”esimies” sana oli vallitseva. Myös sukupuolijaottelu näyttäytyi vahvasti mies-nais jaotteluna ja puheenaiheena oli usein mies-työntekijä/nais-työntekijä tai nais- tai mies asiakas. Jos sukupuolten moninaisuus nousi keskustelussa esille, se korostui poikkeuksellisena ilmiönä. Keskustelin tästä havainnosta myös Eve Orhanlin vetämällä sosiaalityö ja intersektionaalisuuden kurssilla (SSOS1329M-3002, 2023). Keskustelussa arvioimme yhdeksi syyksi juuri tuomitsemisen pelon, jos henkilö ei tiedä ajankohtaista käsitteistöä. Asiantuntijat eivät välttämättä uskalla edes yrittää sensitiivistä kielenkäyttöä ja ajatus tästä tuntuu olevan tuhoon tuomittu jo ennen kokeilua. Keskusteluissamme nousi esille niin keskustelukulttuurin, kuin tieteen ehdottomuus ja oikeaoppisuuden vaade, jossa on vain yksi oikea. Muut vaihtoehdot ovat väärä tai selvästi huonompia. Mainitsin kyseisessä Teams-keskustelussa, että näen ristiriitaa siinä, että sosiaalityössä pyritään juuri näkemään epäoikeudenmukaisia tekijöitä ja toimimaan esimerkiksi epäsuorasti intersektionaalisuuden näkökulman mukaisella tavalla, havainnoiden moniperustaista syrjintää asiakkuuksissa ja rakenteissa. Samalla kielenkäyttö on vahvasti neutraalia tai jopa sokeaa. Orhanli ja muut kurssilaiset nostivat esille muun muassa värisokeuden, jossa ihonväri ja etnisuus pyritään häivyttämään virallisista asiakirjoista. Pohdimme syyksi työntekijöiden pelkoa siitä, että heidät nähdään leimaavan asiakkaat jonkin sosiaalisen kategorian vuoksi. Tämä aiheuttaa sen, että yksilön tilanne pelkistetään niin, että esimerkiksi moniperustaista syrjintää ei voida havainnoida ollenkaan asiakirjoista.

Tasa-arvon edistämässä tärkeää on arvioida sukupuolivaikutuksia, jotta päätösten vaikutuksia sukupuolten väliseen tasa-arvoon voitaisiin ennakoida ja ennaltaehkäistä. Tämä tarkoittaa esimerkiksi leikkausten vaikutusten arviointia naisvaltaisiin aloihin ja sitä kautta palkkaeroihin tai perhevapaita uudistaessa isien mahdollisuutta jäädä kotiin vanhempainvapaalle parannettaisiin. (Kotro & Ohisalo 2019.) Ongelmaksi nousee kuitenkin se, että sukupuolivaikutusten arviointiin liitännäiset diskurssit perustuvat kaksijakoiseen sukupuolikäsitykseen ja heteronormatiiviseen yhteiskuntaan. Tämä tarkoittaa, että sukupuolten moninaisuus jää pitkälti arvioinnin ulkopuolelle. Yksi sosiaalityössä ilmenevä yksilön ja rakenteiden välinen tematiikka on sukupuolistavat merkitykset ja käytännöt. Sukupuolistaviksi merkityksiksi nähdään asiat kuten arvot, asenteet, roolit, sosiaaliset

merkitykset ja odotukset. Nämä ovat käytännön merkityksiin liitännäisiä ja niistä johdettavia toimintatapoja tulisi aktiivisesti purkaa. (Kivipelto 2004, 249.) Purkamisessa toimisi esimerkiksi sosiologisten diskurssien vahvistaminen, sillä niissä pyritään näkemään yksilö myös sosiaalisten ja yhteiskunnallisten kontekstien kautta ja samalla analysoimaan työtä, toimintaympäristöä, työskentelytapoja, sekä organisaation toimintatapoja kriittisesti (Healy 2014).

Asiantuntijoiden tiedot, taidot ja asennoituminen vaihtelevat laajasti suhteessa sukupuolivähemmistöihin ja sukupuolten moninaisuuteen. Ristiriitaista on, että juuri asiantuntijoiden käytännön työhön erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollossa kuuluu turvallisen tilan luominen, sensitiivisyys, arkaluontoisten asioiden käsittely, sekä haavoittuneiden ja haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten kohtaaminen (Hästbacka & Sirén 2017, 52). Sosiaalityön diskurssit rakentuvat “kukkahattutätien ja -setien” tekemäksi työksi, jossa asiakkaina on miehiä ja naisia tai poikia ja tyttöjä. “Muiden” huomioon ottaminen on satunnaista, mutta pohjaoletuksena on edelleen ajatus kahdesta sukupuolesta. Toinen sosiaalityön yleinen diskurssi on sukupuolettomuus ja sukupuolineutraalius. Tällä tarkoitetaan, että on olemassa vain esimerkiksi työntekijöitä, palvelun käyttäjiä, asiakkaita ja kollegoja. Kulttuurissamme korostetaan yksilöllisyyttä, tasavertaisuutta ja erilaisuutta, mutta ihmisten poissulkeminen, ulkopuolistaminen ja asettaminen tiettyyn lokeroon luo vahvan käytännön ristiriidan individualistisen ihmiskäsityksen ja sukupuolten moninaisuuden huomioimisen kanssa (Vilkkä 2010, 154).

4.2 Sukupuolta koskevat säädökset sosiaalityössä

Voimme tarkastella yhteiskunnan arvoja havainnoimalla lainsäädäntöä. Sosiaalityö on ammattialana erittäin tiiviisti sidoksissa yhdessä kansallisen ja myös kansainvälisen lainsäädännön kanssa. Sosiaalityön eettinen koodisto korostaa ihmisarvon ja ihmisoikeuksien toteutumista, sekä koodistossa on havaittavissa vahvasti myös perusoikeuksien kanssa yhteneväisyyksiä. Sosiaalityön kytkös lainsäädäntöihin näkyy jokapäiväisessä arkisessa työskentelyssä kaikilla eri sosiaalityön saroilla. Sosiaalityötä ohjaavia direktiivejä, lakeja ja säännöksiä ovat muun muassa, ihmisoikeudet, perusoikeudet, yhdenvertaisuuslaki, sosiaalihuoltolaki ja tasa-arvolaki. Myös kansalliset asiantuntijalaitokset kuten Terveiden

ja hyvinvoinninlaitos (THL) nostaa nettisivuillaan esille sukupuolten moninaisuuteen liittyvät teemat.

Kun tarkastellaan The National Association of Social Workers:n (NASW) kansainvälistä sosiaalityön eettistä koodistoa, huomataan sukupuolten moninaisuuden eri aspektien nousen osaksi koodistoa. Koodistossa nostetaan esille se, että sosiaalityöntekijöiden tulisi haastaa sosiaalista epäoikeudenmukaisuutta ja tavoitella yhteiskunnallista muutosta erityisesti heikommassa asemassa olevien ja sorrettujen yksilöiden ja vähemmistöjen puolesta. Tähän kategoriaan mahtuvat muun muassa sukupuolivähemmistöt. NASW:n koodiston mukaan sosiaalityöntekijöiden tulee arvostaa ja kunnioittaa ihmisten luontaista ihmisarvoa ja kohdella jokaista yksilöä kunnioittavasti sekä yksilöllisyyttä ja moninaisuutta huomioiden. Koodistossa korostuu asiakkaiden itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen ja määrittelyn tukeminen, sekä kaikenlaisen syrjinnän ennaltaehkäiseminen ja välttäminen omassa työssään. Yhtenä osuutena on sosiaalityöntekijöiden vaade koulututtautua ja ylläpitää omaa asiantuntijuuttaan ajantasaisella tiedolla muun muassa sukupuolten moninaisuuteen liittyvien teemojen kohdalla.

Euroopan ihmisoikeuksien sopimuksessa (63/1999) määritellään kuinka kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina niin arvoltaan kuin oikeuksiltaan. Jokainen henkilö on oikeutettu julistuksessa kuvattuihin oikeuksiin ja vapauksiin riippumatta ihonväristä, sukupuolesta, kielestä, uskonnosta, poliittisesta tai muusta mielipiteestä, kansallisesta tai yhteiskunnallisesta alkuperästä, omaisuudesta, syntyperästä tai muusta tekijästä riippumatta eikä syrjintää näin ollen sallita. Kuitenkin ihmisoikeuksien julistuksessa on havaittavissa tyypillinen kaksijakoinen sukupuolikäsitys esimerkiksi 12 artiklan määrittelemässä oikeudesta avioliittoon. Artiklan mukaan avioliittoiässä olevilla miehillä ja naisilla on oikeus mennä avioliittoon ja perustaa perhe. Suomessa tämä ei tarkoita vain heterosuhteissa olevia aikuisten miesten ja naisten välisiä suhteita, sillä myös samaa sukupuolta olevat henkilöt saavat mennä naimisiin (20.2.2015/156). Suomen perustuslain (11.6.1999/731) 6. §:ssä määritellään perusoikeuksista ja siitä, kuinka ketään ei saa laittaa ilman hyväksyttävää perustetta eri asemaan muun muassa sukupuolen, iän tai terveydentilan perusteella. Pykälässä nostetaan esille myös, kuinka sukupuolten tasa-arvoa tulee edistää yhteiskunnallisessa toiminnassa esimerkiksi työelämässä palkkauksessa tai muista palvelusuhteen ehdoista määrittäessä. Niin perus- kuin ihmisoikeuksiin kuuluu siis tasavertainen kohtelu sukupuolesta riippumatta, vaikkakin sukupuoli nähdään näissä edelleen juridisesti kaksijakoisena.

Yhdenvertaisuuslain (1325/2014) tavoitteena on edistää yhdenvertaisuutta sekä ehkäistä syrjintää ja tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneiden henkilöiden oikeusturvaa. Yhdenvertaisuuslaissa nostetaan tämän yhteys tasa-arvosta annettuun lakiin (609/1986), mutta sukupuoleen liittyvä syrjintä on nostettu edelleen osaksi yhdenvertaisuuslakia. Yhdenvertaisuuslain 8. §:n mukaan syrjintä on kielletty riippumatta siitä, perustuuko syrjintä henkilöä itseään vai jotakuta toista koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen. Laki velvoittaa viranomaisia arvioimaan yhdenvertaisuuden toteutumista toiminnassaan ja vaatii heitä ryhtymään tarvittaviin toimenpiteisiin, jotta yhdenvertaisuus toteutuisi. Viranomaisella tulee myös olla lain mukaan suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi, sekä työnantajan tulee arvioida yhdenvertaisuuden toteutumista työpaikalla ja kehittää työoloja ja toimintatapoja. (1325/2014, 5. § & 7. §.) Laissa määritellään kuinka syrjintä voi olla välitöntä, jos jotakuta kohdellaan henkilöön liittyvän syyn perusteella epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta on kohdeltu tai kohdeltaisiin vertailukelpoisessa tilanteessa. Syrjinnäksi ei kuitenkaan luokitella oikeasuhtaista erilaista kohtelua, jossa tavoitellaan tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistämistä tai syrjinnästä aiheutuvien haittojen ehkäisemistä tai poistamista (Mt., 9 §).

Tasa-arvolaisissa (8.8.1986/609) täsmennetään tarkasti sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun määritelmät. Lain tarkoituksena on määritellä sukupuoli-perustuva syrjinnän estäminen ja naisten ja miesten välisen tasa-arvon edistäminen sekä naisten aseman parantaminen erityisesti työelämässä. Laissa sukupuolten moninaisuus ja vähemmistöjen huomioiminen nousee myös keskiöön. Tasa-arvolaki kieltää syrjinnän sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun perusteella. Laki velvoittaa niin viranomaisia, työnantajia kuin koulutuksen järjestäjiä ennaltaehkäisemään syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Yli-Räsänen (2016) kertoo, kuinka tasa-arvolaki muuttui vuonna 2015, edeltävän tasa-arvolain kohdan mukaisesti. Hän korostaa tämän tarkoittavan sitä, että esimerkiksi *“transsukupuolisuus tai kaikenlainen totutuista normeista poikkeava sukupuolen ilmaiseminen ei saa olla este tasavertaiselle kohtelulle yhteiskunnassa”*.

Myös Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (THL) on nettisivuillaan korostanut sukupuolten moninaisuudesta puhuttaessa sitä, kuinka sukupuolen moninaisuuden huomioiminen on tasa-arvotyötä. THL kertoo, kuinka sukupuolen moninaisuuden huomioon ottaminen on tärkeää kaikissa ihmisiin vaikuttavassa tai ihmisten kanssa tehtävässä työssä, erityisesti lasten ja nuorten parissa. Sivuilla kerrotaan tasa-arvotyöstä ja painotetaan sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta moninaisuuden tarkoittavan sitä, ettei tasa-arvoa voida typistää vain miesten ja naisten näkökulmasta yhtäläiseen asemaan ja oikeuksiin. Tasa-arvoa tulee

edistää eri sukupuolten välillä ja samaa sukupuolta olevien kesken. Tasa-arvotyöhön kuuluu syrjinnän ja häirinnän tunnistaminen ja niihin puuttuminen sekä sukupuolten moninaisuuden huomioiminen tiedonkeruussa ja saadun tiedon huomioiminen päätöksenteossa.

Tasa-arvolaisissa nostetaan omana kohtana esille syrjinnän kielto (30.12.2014/1329, 7 §) ja sen määrittely. Syrjintä on jaettu välittömään ja välilliseen syrjintään laissa seuraavasti:

Välittömällä sukupuoleen perustuvalla syrjinnällä tarkoitetaan tässä laissa:

- 1) naisten ja miesten asettamista eri asemaan sukupuolen perusteella;*
- 2) eri asemaan asettamista raskaudesta tai synnytyksestä johtuvasta syyistä;*
- 3) eri asemaan asettamista sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella.*

Välillisellä sukupuoleen perustuvalla syrjinnällä tarkoitetaan tässä laissa:

- 1) eri asemaan asettamista sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun nähden neutraalilta vaikuttavan säännöksen, perusteen tai käytännön nojalla, jos menettelyn vaikutuksesta henkilöt voivat tosiasiallisesti joutua epäedulliseen asemaan sukupuolen perusteella;*
- 2) eri asemaan asettamista vanhemmuuden tai perheenhuoltovelvollisuuden perusteella.*

Pykälässä kuitenkin huomautetaan, että syrjinnäksi ei luokitella toimintaa, jos sillä “...pyritään hyväksyttävään tavoitteeseen ja valittuja keinoja on pidettävä aiheellisina ja tarpeellisina tähän tavoitteeseen nähden”. 8. §:ssä spesifoidutaan syrjintään työelämässä, johon laissa luokitellaan muun muassa sukupuoleen pohjautuvat palkkaerot ja sukupuoleen perustuva palkkaus ilman hyväksyttävää tai painavaa syytä. Laissa nostetaan myös esille syrjintä oppilaitoksissa ja etujärjestöissä, sekä häirintä työpaikoilla ja syrjintä tavaroitten ja palveluiden saatavuudessa ja tarjonnassa (11.11.2016/915, 8 b §; 15.4.2005/232, 8 c §; 15.4.2005/232, 8 d §; 19.12.2008/1023, 8 e §). Laissa syrjinnäksi ei nähdä esimerkiksi naisten erityistä suojelua raskauden ja synnytyksen vuoksi tai asevelvollisuuden säätämistä ainoastaan miehille, sekä väliaikaisia, suunnitelmiin pohjautuvia erityistoimia tosiasiallisen tasa-arvon edistämiseksi, joilla pyritään tämän lain tarkoituksen toteuttamiseen (15.4.2005/232, 9 §).

Sosiaalihuoltolain (30.12.2014/1301, 1 §) tarkoituksena on edistää ja ylläpitää hyvinvointia ja sosiaalista turvallisuutta, vähentää eriarvoisuutta, edistää osallisuutta sekä turvata

yhdenvertaisin perustein tarpeenmukaiset sosiaalipalvelut. 4. §:n mukaisesti asiakkaan eduksi määritellään esimerkiksi mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan ja erityiseksi huomion kohteeksi nostetaan erityistä tukea tarvitsevien edun toteutuminen. 11. §:n mukaisiksi erityisen tuen tarpeiksi nostetaan muun muassa sosiaalisen syrjäytymisen torjuminen ja osallisuuden edistäminen, sekä muut fyysiset, psyykkiset, sosiaaliset tai kognitiiviseen toimintakykyyn liittyvät tuen tarpeet. Erityisen tuen tarve määrittyy pitkälti sosiaalityöntekijä- ja organisaatiokohtaisesti, mutta yleisenä mittarina voidaan nähdä toimintakykyä, sekä siihen vaikuttavien tekijöiden haasteellisuutta suhteessa yksilöön. Sukupuolivähemmistöisyys, kuten mikään muukaan tekijä ei automaattisesti tarkoita erityisen tuen tarvetta. Kuitenkin jos sukupuolivähemmistöisyyteen liittyy esimerkiksi laajamittaista syrjintää palveluissa ja työmarkkinoilla tai vaikeaa ja jopa lamauttavaa vähemmistöstressiä, voidaan asiakas nähdä erityisen tuen tarpeessa olevaksi.

Sosiaalihuoltolain neljäs luku käsittelee sosiaalihuollon toteuttamista ja 30.§:ssä määritellään sen keskeisiksi periaatteiksi muun muassa asiakkaan ”...oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. Asiakasta on kohdeltava siten, että hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan eikä hänen ihmisarvoaan loukata”. Sosiaalihuoltolaissa ei siis suoraan määritellä sukupuolen moninaisuutta tai vähemmistöjen huomioimista, mutta rivien välistä lukemalla laaja alainen syrjinnän kiellon näkökulma nousee esille useissa eri pykälissä.

Tasa-arvo ei siis näyttäydy tasavertaisesti rakenteissa, käytänteissä tai lainsäädännössä. Sosiaalityön tehtävänä on varmistaa kaikkien ihmisten ihmisoikeuksien toteutuminen, marginaalissa elävien sekä syrjittyjen perustarpeiden turvaaminen sekä näihin vaikuttavien rakenteiden ja lainsäädäntöjen kehittäminen ja edistäminen niin, että marginaalissa olevien ääni tulee kuuluviin (Kanaoja ym. 2017, 183; NASW). Kansallinen säädäntö on edelleen vahvasti heteronormatiivisiin arvoihin pohjautuvaa. Sukupuolten moninaisuus huomioidaan kuitenkin erityisesti tasa-arvo laissa, vaikkakin vain sivuhuomiona siitä, että yksilöitä ei tule asettaa eri asemaan sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella. Siitäkin huolimatta, että lainsäädännön käsitys on vain kahdesta juridisesta sukupuolesta, on moninaisuus otettu osaksi lakia ja sosiaalityötä. Viranomaisia veloitetaan monesta eri suunnasta toimimaan ja edistämään sukupuolten moninaisuuden huomioimista rakenteissa, käytänteissä ja palveluissa.

4.3 Sukupuolten moninaisuus kohtaamisissa ja kirjaamisessa

Eri lait ja säädökset ohjaavat viranomaisia moninaisuutta huomioivaan työskentelyyn. Asetamme luonnostaan ihmisiä lokeroihin erinäisten tekijöiden kuten ihon värisävyn, etnisen taustan, iän, murteen, painon ja oletetun sukupuolen perusteella. Nämä lokerot auttavat meitä arkisen maailman järjestämisessä ja järjeistämässä. Täytyy kuitenkin muistaa, että lokerot harvoin ovat täysin paikkansapitäviä. Tämän vuoksi meidän tulee kyetä murtaa ja muuttaa näitä lokeroita ja niiden taustalla olevia oletuksiamme ihmisistä. Kohtaamisissa olennaista onkin kokemus tulla nähdyksi omana itsenään kaikkien näiden lokeroiden ja oletusten läpi ja samalla tarjota muille mahdollisuus tulla nähdyksi. (Nousiainen 2020, 140.) Asiakkaiden kohtaamisessa onkin hyvä suosia erityisesti alussa mahdollisimman sukupuolineutraalia kieltä, mikä ei sisällä hetero- eikä parisuhdeoletuksia (Jämsä ym. 2008, 111; Jaskari & Keski-Rahkonen 2021). Sukupuoli-identiteetti on erittäin subjektiivinen ja sisäinen kokemus, minkä vuoksi ulkoapäin saadut havainnot eivät välttämättä kohtaa yksilön sisäisen kokemuksen kanssa. Kaikki tuntemukset ja kokemukset eivät taivu yhteiskunnan ja kulttuurin valmiisiin merkityksiin tai puhekielelle. Tämän vuoksi on tärkeää muistaa, että vaikkei jokin asia ole näkyvää tai valmiiksi sanoitettua ja sanoitettavissa olevaa, se on yhtä lailla olemassa oleva ja kunnioituksen arvoinen. Kenelläkään ei tulisi olla oikeutta mitätöidä toisen kokemuksia tai tunnetta itsestään. (Vilkkä 2010, 85.)

Ammatillisessa kohtaamisessa sukupuolten ja seksuaalisuuden moninaisuus ja identiteettien laaja kirjo, sekä vaihtuvuus luovat haasteellisen työskentelykentän. Ammattilaisten käsityksiin vaikuttaa yhteiskunnan normioletukset, jotka ohjaavat yksilöä käyttäytymään normatiivisella tavalla ja asetetun standardin mukaisesti. Tämä näkyy muun muassa oikeusinstituutiossa sekä lääketieteessä läpi historian. (Vilkkä 2019, 86.) Myös sosiaalityössä vallitsee vahvasti oletukset siitä mikä on normaalia ja hyvä elämä, sekä miten ihmisen tulisi elää. Tätä normitusta pyritään kuitenkin murtamaan aktiivisesti antamalla yksilöille mahdollisuus ja oikeus määrittää, mikä on itselleen hyvää ja sopivaa elämää. Ammattilaisten näkökulmat pohjautuvat edelleen usein lääketieteen ja juridiikan kanssa, mikä ei ole aina sovussa suhteessa yksilöiden kokemuksiin (Aarnipuu 2011, 63). Tiedon puute, ammattilaisten arvot, asenteet sekä yhteiskunnan diskurssit vaikuttavat siihen, miten sukupuolten moninaisuus kohdataan sosiaalipalveluissa. Ammatillisessa kohtaamisessa sukupuolen ei kuulu tulla tarkastelun tai määrittelyn kohteeksi asiakkaan ulkopuolelta. Ihmisillä on luontainen tarve, halu ja toisaalta myös oikeus tulla kohdatuksi omana

itsenään ja omassa sukupuolestaan niin, että sukupuolikokemusta, seksuaalisuutta ja identiteettiä kunnioitetaan. (Vilkkä 2010, 86.) Tämä tarkoittaa, että ammattilaisen tulee ottaa huomioon ja kunnioittaa asiakkaan itsemäärittelyoikeutta niin, että asiakaskohtaisissa kielenkäytössä vastaa asiakkaan käyttämää käsitteistöä.

Yksilöllinen käsitys sukupuolesta ei tulisi ohjata asiakastyöskentelyä, vaan ammattilaisen tulee osata tarkastella toisen elämää asiakkaan omien uskomusjärjestelmien, toiveiden, halujen, kokemusten ja elämäntilanteiden näkökulmasta. Tämän vuoksi on tärkeää pitää mielessä kaikessa kohtaamisessa ja kirjaamisessa toisen fyysisen ja psyykkisen koskemattomuuden ja loukkaamattomuuden kunnioittaminen. (Vilkkä 2010, 159.) Moninaisuutta kunnioittava kohtaaminen on kaikessa yksinkertaisuudessaan toista arvostavaa kiinnostusta ja halua tutustua tähän sellaisena kuin hän on eri ympäristöissä (Nissinen 2010, 31). Hyvässä vuorovaikutuksessa tärkeää ja olennaista on luottamuksen rakentaminen. Sosiaalityössä tätä luottamusta voidaan pitää lähes edellytyksenä hyvälle ja kannattavalle yhteiselle työskentelylle. On kuitenkin totta, että luottamuksen rakentaminen ei ole yksinkertaista ja itsestään selvä asia. Monien asiakkaiden elämä koostuu erinäisistä pettymyksistä muihin ihmisiin ja viranomaisiin, eivätkä negatiiviset kokemukset rohkaise luottamaan uusiin ihmisiin. Perusluottamuksen puuttuessa, on varauduttava siihen, että muutoksia voi olla vaikea saada aikaan. (Kanaoja 2017, 186.) Jotta luottamuksen rakentamisen voi mahdollistaa, tulee asiantuntijan alusta alkaen antaa asiakkaalle mahdollisuus olla oma itsensä siinä hetkessä ja tilanteessa sellaisena kuin tämä on, ilman pelkoa häpeästä ja syrjinnästä tai muunlaisesta väheksymisestä.

Sukupuolten yhdenvertainen huomioiminen ei ole synnynnäinen ominaisuus. Kyseessä on aina toisen kohtaamista, mikä on harjoiteltavissa oleva taito siinä missä monet muutkin asiat. (Vilkkä 2010, 149.) Sosiaalityölle on ominaista toiminnan yksilöllisyys ja työskentelytapojen räätälöiminen tilanteen mukaan yksilöiden elämäntilanteisiin, tarpeisiin, voimavaroihin ja asetettuihin tavoitteisiin sopivaksi (Kanaoja 2017, 189). Erinäiset luokitukset, kiellot ja säännöt koetaan esteinä identiteettien rakentumiselle, mutta ne voidaan myös nähdä jonkinlaisena peilinä, jonka avulla voidaan tarkastella omaa ja muiden seksuaalista ja sukupuolista olemista (Vilkkä 2010, 155). Asiakkaalle onkin tärkeää mahdollistaa aktiivinen osallisuus itseään koskevaan keskusteluun ja itsemäärittelyyn. Tilannekohtaisten teorioiden avulla työntekijä pystyy ottamaan asiakkaan elämäntilanteiden ainutlaatuisuuden ja yksilökohtaiset ajattelutavat, arvot ja uskomukset paremmin huomioon, sekä mahdollistaa tätä itsemäärittelyä ja toiminnan mahdollisuuksia. (Petrelius 2004, 65.) Tärkeää työskentelyssä on nähdä yksilön voimavarat ja antaa tälle mahdollisuus

kehittyä itsenäisesti. Työntekijä siis näkee ongelman lisäksi mahdollisuuden muutokseen ja erilaiset yksilöä kannattelevat tekijät, mikä edistää myös työntekijän jaksamista, sillä ammatillisuuteen perustuva määrittelyvalta toisen elämästä kasvattaa myös työntekijän uupumisriskiä. (Nissinen, L 2011, 149.) Näin ollen yksilöllisyyden huomioon ottaminen tukee niin asiakasta ja tämän hyvinvointia, kuin työntekijän jaksamista omassa työssään.

Toisen arvottaminen ja määrittely on raskasta niin määrittelijälle kuin määriteltävälle. Jokainen yksilö kuitenkin kaipaa sosiaalista vahvistusta identiteetilleen ja tutkimukset ovat osoittaneet kuinka mahdollisuus saada tätä vahvistusta ihmissuhdeverkoissaan voi edistää transihmisten kohdalla heidän mielenterveyttään. Tämä vahvistaminen ja edistäminen voi tapahtua esimerkiksi perheneuvonnalla ja terapialla, jossa ongelman nähdään sijaitsevan ihmisten välillä eikä yksistään yksilön psyykkeessä tai biologiassa. (Huuska 2011, 255.) Ihmiset liittävät asioita toisiinsa ja tekevät erilaisia johtopäätöksiä – usein tiedostamatta ja ilman, että niistä on itsellä suoraa kokemusta (Kauravaara 2020, 86). Yhteiskunnan kaksijakoinen sukupuolijärjestelmä ja siitä rakentuvat erilaiset diskurssit vaikuttavat yksilön käsityksiin itsestään. Jatkuva toiseuden ja poikkeavuuden tunne voi luoda yksilölle käsityksen itsestään “epänormaalina”. Sosiaalityöntekijöiden ja muiden ammattilaisten ei tulisi enää omalla toiminnallaan vahvistaa tätä poikkeavuuden ja toiseuden kokemusta. Yhtenä syynä tähän voidaan nähdä se, että kyseessä on yhteiskunnallisesti ja sosiaalisissa vuorovaikutuksissa tuotettu ilmiö, eikä niinkään yksilön ominaisuuksista rakentuva asia.

Kauravaara (2020, 89) kertoo yhdeksi keinoksi vähentää yksilön poikkeavuuden kokemusta asiakaskohtaamisissa hyväksymis- ja omistautumisterapian keinojen käyttämisen. Kuvitellaan tilanne, jossa asiakas samaistuu käsitykseen siitä, että tämä on sairas tai vaivainen. Hän liittää itseensä sanat sairas ja vaivainen mitkä ovat ominaisuuksia, jotka liittyvät tietynlaiseen toimintaan, olemukseen tai kokemukseen. Hänellä saattaa tämän myötä olla uskomus esimerkiksi siitä, että hän ei pysty tekemään tiettyjä asioita. Sosiaalityöntekijä voi auttaa asiakasta irrottautumaan tästä voimakkaasta käsityksien ohjausvallasta. Tärkeää on saada asiakas näkemään ominaisuus yhtenä osana yksilöä, eikä niinkään määrittelevänä identiteettinä. Mielen kontrollia siis pyritään heikentämään niin, että asiakas tulee tietoiseksi omasta automaattisesta tavasta ajatella ja tämä voi lisätä asiakkaan voimavaroja, sillä asiakas ei käytä energiaa esimerkiksi tiettyjen tilanteiden välttämiseen. (Mt., 2020, 89.) Tätä samaa työskentelykeinoa voi hyödyntää useissa eri tilanteissa, joissa yksilö määrittää koko identiteettiään yhden ominaisuuden pohjalta. Täytyy kuitenkin muistaa, että yksilön ajatusmallien muovaaminen, ei poista ympäristön ongelmallisuutta,

esimerkiksi poikkeavuuden tunnetta vahvistavia tekijöitä. Yksilöllä voi kuitenkin olla tämän metodin avulla helpompi hyväksyä itsensä sellaisena kuin on.

Ihmisen kohtaaminen persoonana edellyttää, että ihminen kohdataan kehollisena. Keskeistä ei kuitenkaan ole vain kehon ulkoiset merkit, jotka viittaavat sopimuksenvaraisiin ilmaisuihin ja ajatuskokonaisuuksiin esimerkiksi miehestä ja naisesta. Nämä merkit ovat tieteen ja kulttuurin luomia merkityksiä siitä mitä näemme sukupuoleen kuuluvaksi eikä niinkään yksilöllisesti koettuja. Kun emme kohdista katsetta sukupuoleen, emme myöskään määrittele oletusten pohjalta toisen seksuaalisuutta. Kehollisen ihmisen kohtaaminen antaa tilaa yksilön omille kokemuksille ja määrittelylle kehostaan, seksuaalisuudestaan ja sukupuolestaan. (Vilka 2010, 87.) Vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden kanssa työskentelyssä tulee varoa vääristyneiden tulkintojen vaaraa, sillä vähemmistöisyys ei automaattisesti tarkoita tietynlaisia kokemuksia, haasteita tai elämisen tapoja (Nissinen 2011, 149). Sukupuolivähemmistöjen historian tunteminen auttaa asiakastilanteissa ymmärtämään esimerkiksi vaikenemista. Asiakas saattaa tarvita erityistä rohkaisua ja tukea tunteista ja tarpeista puhumiseen aihealueen ympärillä, sillä yksilö on voinut joutua kärsimään syrjinnästä tai jopa väkivallasta sukupuolestaan johtuen (esim. Nousiainen 2020, 195; Sateenkaariseniorit). Tärkeää on myös ottaa huomioon, että avuntarve intiimeissä tilanteissa kuten henkilökohtaisen hygieniaan hoidossa, on itsessään jo herkkä paikka ja tämä nousee erityisesti keskiöön sukupuolivähemmistöjen kohdalla (Sateenkaariseniorit).

Moninaisuuden huomioimista palveluissa voi lähteä tarkastelemaan useista eri näkökulmista, mutta tärkeintä siinä kuitenkin on halu oppia. Nousiainen (2020, 195–196) käyttää tässä apunaan kunnioittavan moninaisuuden työlistaa; halu oppia tarinoista, kokeilu, hiljaisuuden käsittely, mokailu ja onnistuminen turvallisesti, eriarvoisuuden myöntäminen ja (itse)tutkiskelu sekä positiivinen palaute ja hyvän näkeminen. Näiden eri kohtien tavoitteena on suunnata katse avoimuuden lisäämisen yksittäisten ihmisten sekä yhteiskunnan tasolla niin, että sukupuolivähemmistöihin kuuluvat uskaltaisivat kertoa näkökulmiinsa ja tarinoitaan ilman pelkoa. Aitojen kohtaamisten ja ymmärtämisen lisääminen vaatii kuitenkin, että annetaan mahdollisuus turvallisesti kokeilla ja oppia ilman, että ensimmäisellä kerralla pitäisi olla täydellinen tai ”parantaa koko maailma”. Binääriset käsitykset sukupuolesta, heteronormatiivisuus sekä sukupuoliroolit ovat todella vahvasti juurtuneet osaksi toimintaamme, ajatteluamme ja puhettamme, eikä niistä irti pääseminen tapahdu hetkessä. Suurta osaa näistä toimintamalleistamme ja ajattelustamme emme edes huomaa ilman tarkempaa tarkastelua ja huomion tarkoituksenmukaista kääntämistä omaan käytökseemme. Jotta uskaltaisimme lähteä muuttamaan tai opettelemaan uutta

toimintamallia, tulee meidän pystyä luottamaan siihen, että saamme tehdä virheitä. Nou-siainen (2020) kertoo luottamusta lisääväksi keinoksi muun muassa avoimen puhekulttuurin, kuuntelemisen ja pelisääntöjen sopimisen.

Sosiaali-, terveys- ja kasvatustieteiden ammattilaisten työhön liittyy vahvasti työskentely kielten, eleiden ja ilmeiden avulla. Näiden avulla ammattilainen tuottaa, muuttaa ja säilyttää niin tiedostetusti kuin tiedostamatta erilaisia merkityksiä (Vilkka 2010, 153.) Yhtenä ongelmana sukupuolten moninaisuutta huomioivan kohtaamisen toteutumiselle on asiantuntijoiden epävarmuus oman osaamiseen liittyen aihealueen ympärillä. Palvelun tarjoamista sukupuolivähemmistöön kuuluvalla saatetaan myös asiantuntijoiden taholta tarkoituksenmukaisesti välttää. Tähän syynä voi olla työyhteisössä vallitseva pelko siitä, ettei heidän ammattitaitonsa olisi tarpeeksi riittävä käsittelemään muun muassa sukupuoli-identiteettiä koskevia pohdintoja tai muita vastaavia vähemmistöön liittyviä erityiskysymyksiä. (Hästbacka & Sirén 2017, 84.) Tämä voi johtaa siihen, että vähemmistöön kuuluva kokee itsensä entistä enemmän poikkeavaksi, erilaiseksi ja vieraaksi sosiaalisissa tilanteissa, vaikka asiantuntija ei tätä suoraa ilmaisikaan. Puhe ja ajattelutavat määrittelevät kohtaamisessa sosiaalisesti ihmistä ja rakentavat identiteettejä. Näiden avulla annetaan toiminnalle mahdollisuuksia, mutta myös rajoituksia, esimerkiksi siitä mikä on väärin ja mikä oikein. Ammattilaiset edustavat niin itseään, mutta myös takana seisovia rakenteita ja toimintaa. (Vilkka 2010, 153.)

Suomalaisessa henkilötunnuksessa on joko miehen tai naisen sukupuolimerkintä ja henkilötunnusta luodessa ajateltiin, että sukupuoli olisi aina muuttumaton henkilötieto. Nykyään henkilötunnus annetaan lapselle viimeistään viikon kuluessa syntymästä. Ennen translain uudistusta, juridisen sukupuolen vaihtaminen on ollut pitkän taipaleen takana oleva prosessi. (Ristkari ym. 2018, 153.) Lainsäädäntö, mutta myös se miten puhumme asioista ja käytämme eri käsitteitä, vaikuttaa laaja-alaisesti ympäröivän maailman käsityksiin ja vallitseviin diskursseihin. Tällä hetkellä lomakkeissa ja esihaastatteluissa sukupuolen oletusarvo on pitkälti aina kaksijakoisesti määrätty syntymässä anatomisiin piirteisiin perustunut juridinen sukupuoli, eli se ei ota huomioon ihmisten moninaisia sukupuolikokemuksia (esim. Vilkka 2010, 86). Lomakkeet ovat usein strukturoituja ja kaavamaisia, jossa vastaajalle annetaan valmiit vaihtoehdot, joista valita itselleen tai omaan tilanteeseen sopivin vaihtoehto. Jotta asiakkaalle voitaisiin tarjota mahdollisuus itsemäärittelyyn, tulisi lomakkeissa ja muissa materiaaleissa monivalintakysymysten sijaan olla avoimia kysymyksiä. (esim. Valtonen & Hakola 2016, 50.) Toinen vaihtoehto on tarjota enemmän vastausvaihtoehtoja. Tästä esimerkkinä TE-toimiston nuorille suunnatun

palvelun lomake, jossa sukupuolivaihtoehtoja tarjotaan kolme; nainen, mies ja muu. Jois-sain verkkopalveluissa haasteena on kuitenkin ollut henkilötunnuksen ja järjestelmään kerrotun sukupuolen sopimattomuus, jolloin palvelujärjestelmä on estänyt etenemisen. (Tanhua ym. 2015, 28.)

Kirjaaminen on aina asiakkaan kohtaamista ja sosiaalityön kirjaamisessa tulisikin huomioida, että keskiössä on aina asiakas. Asiakirjoilla on siis suurta merkitystä palvelun käyttäjälle. Vaikka kyseessä on viranomaisten asiakirjat ne saa ja jopa tulisi suunnata asiakkaalle. Kirjaukset vaikuttavat yksilön kuulluksi ja kohdatuksi tulemisen tunteeseen, mutta niiden avulla voidaan vahvistaa identiteettiä sekä herättää toivoa tulevaisuudesta, antaa uusia näkökulmia tilanteeseen sekä edesauttaa kokemaan hyväksyntää omasta itsestään. Näin ollen on tärkeää pitää mielessä sanojen ja sanavalintojen voima. (Lehmuskoski & Kuusisto-Niemi 2008.) Kirjaamisessa on hyvä pitää mielessä tuomitsemattomuus ja validoiva asennoituminen sekä luottamuksellisuuden turvaaminen. Asiantuntijan tulisi pitäytyä asiakkaan valitsemassa kielenkäytössä ja termistössä, sekä kirjata vain oleelliset asiat tietoihin. (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021.) Sukupuolen liiallinen korostaminen on tarpeetonta ja hyvänä neuvona voidaan nähdä asiakkaan nimen käyttäminen, sukupuoli-oletuksiin pohjautuvien käsitteiden kuten “rouva”, “herra”, “tyttö” tai “poika” sijaan. Muunsukupuolisten ja transsukupuolisten kohdalla yksilön sukupuoli-identiteetin korostaminen on myös useissa tilanteissa epäolennaista suhteessa varsinaiseen käsiteltävään asiaan.

Yhdenvertaisuutta edistävien toimintamallien kehittäminen ja aktiivinen ylläpitäminen edistää niin henkilökunnan kuin palvelunkäyttäjien hyvinvointia. Tämä asiantuntijuus tulisikin tehdä näkyväksi niin palvelunkäyttäjille kuin heidän läheisilleen sekä potentiaalisille palvelunkäyttäjille. (Valtonen & Hakola 2016, 48.) Sukupuolten moninaisuutta arvostava sensitiivinen kohtaaminen lähtee liikkeelle perehtymisellä aihealueeseen. Sukupuolisensitiivisen kielen käytänteiden lisääminen sekä olettamattomuuden ja ei-tietämisen tilassa tapahtuvien kohtaamisten kehittäminen on olennainen osa sensitiivistä kohtaamista. Tärkeää on siis tarjota itsemäärätely- ja itsemääräämisoikeus ja kuunnella sekä luoda validoivan vuorovaikutuksen ja kohtaamisen hetkiä. (SETAb). Sukupuolitietoinen on sukupuolisensitiivisyyden yhteydessä käytettävä rinnakkaistermi. Niitä käytetään silloin kun sukupuolirooleja ja niihin liittyviä stereotypioita pyritään purkamaan ja tunnistamaan. Termi “sukupuolitietoinen” viittaa erityisesti tilanteisiin, joissa pohditaan muun muassa työelämän epätasa-arvoa tuottavia rakenteita, joita ei haluta siirtää seuraavalle sukupolvelle. Näiden termien ja niihin liittyvien ajattelutapojen kautta voidaan löytää

erilaisia keinoja tarjota valinnanvapautta tilanteissa, joissa sukupuolen ei tulisi määrätä valintoja tai sulkea vaihtoehtoja valinnan ulkopuolelle. (Nousiainen 2020, 38.)

Avoimien kysymysten avulla palvelunkäyttäjän itsemäärittelyn mahdollisuutta lisätään ja tämä saa kertoa omasta elämästään ja sen tärkeimmistä henkilöistä ilman normatiivisia oletuksia. Yksilö voi tutkailla omia ennakkoluuloja ja asenteitaan tutustumalla sukupuolten moninaisuuteen, sekä kuuntelemalla tai lukemalla tarinoita ja pohtimalla omaa arvopohjaansa ja sen vaikutusta asiakastyöskentelyyn. Ammattilaisen tulisi kyetä kohtaamaan asiakas arvostelematta, tuomitsematta tai leimaamatta tätä sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella. (Valtonen & Hakola 2016, 42.) Yhtenä tärkeimpänä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäjänä voikin nähdä oman aseman ja arvopohjien reflektoinnin suhteessa toisiin, sekä pyrkimys vaikuttaa näihin huomaamiinsa epätasa-arvoisiin työtapoihin ja käytänteisiin (Nousiainen 2020, 152). Ympäristön suhtautuminen yksilöön vaikuttaa tämän hyvinvointiin merkittävästi. Jotta edistäisimme sukupuolivähemmistöön kuuluvien hyvinvointia, tulee meidän edistää oikeuksia, sukupuolten representaatiota ja moninaisuuden normalisointia sekä sukupuolen moninaisuuden teemojen tiedottamista arjen yhteistyössä. Tarvitsemme roolimalleja ja positiivisia esimerkkejä, jotta oma identiteetti voidaan nähdä voimavarana eikä niinkään ongelmana ja toiseuden tai poikkeavuuden tuottajana. (Valojää 2018, 11.)

5 Yhteenveto

Ihmiset eivät ole koskaan samalla viivalla suhteessa toisiinsa. Tasa-arvoa kehittäessä tulisikin aktiivisesti reflektoida ja opiskella omaa asemaansa yhteiskunnassa ja muiden joukossa. Moninaisuuden edistämisessä on tärkeää tietää missä kohtaa yhteiskunnan kartalla kukin seisoo ja kuinka paljon sanavaltaa kullakin on niin yksilö kuin yhteisötasolla ja kenelle ympärillä olevista ihmisistä juuri itse voi mahdollistaa erikseen puheenvuoron, jos heillä ei siihen ole mahdollisuutta. Muutoksessa katse tarkentuu herkästi epäkohtiin ja siihen mikä on väärin, huonosti tai korjattava. Tulisikin muistaa kääntää katse myös onnistumisiin ja siihen mitä osataan. Positiivinen palaute toimii polttoaineena muutokseen, mutta pelkällä muutoshalulla ei saavuteta muutosta, eikä pelkkä halu tehdä hyvää ole vielä hyvä teko. (Nousiainen 2020, 195–196.)

Olen koonnut tutkimukseni keskeisimmät huomiot kootusti kuvion 6. avulla. Olen myös koonnut tutkimuksessa saadun tiedon pohjalta sukupuolten moninaisuutta edistäviä toimintamalleja yhteiskunnallisesta ja rakenteellisesta sekä organisaation tasolta (kuvio 7.). Sukupuolten moninaisuus on ilmiönä monitahoinen ja monenkirjava. Sillä on yksilöllisiä, mutta myös yhteiskunnallisia ulottuvuuksia, jotka ovat sidoksissa toisiinsa. Kuviossa 6. olen jakanut sukupuolten moninaisuuden ja sukupuolen yksilötasoon, sukupuoleen sosiaalisena ilmiönä, sekä sukupuoleen yhteiskunnassa. Sukupuolten moninaisuuden näyttäytymisen sosiaalityön käytänteissä olen jakanut asiantuntijaverkkojen, (lain)säädännön ja kohtaamisen sekä kirjaamisen osa-alueisiin.

KUVIO 6. Tutkimuksen keskeiset huomiot

Tutkimuskysymykset	Keskeiset tulokset
<p>1. Mitä sukupuolten moninaisuudella tarkoitetaan?</p>	<p>Sukupuoli yksilötasolla</p> <ul style="list-style-type: none"> - Biologinen sukupuoli (esim. hormonit, kromosomit, anatomia) - Sukupuoli-identiteetti - Sukupuolen ilmaisu - <i>Vähemmistöstressi</i> - <i>Sosiaalinen dysforia</i> <p>Sukupuoli sosiaalisena ilmiönä</p> <ul style="list-style-type: none"> - Sukupuolen representaatio - Sukupuoliroolit - <i>Vähemmistöstressi</i> - <i>Sosiaalinen dysforia</i> <p>Sukupuoli yhteiskunnassa</p> <ul style="list-style-type: none"> - Juridinen sukupuoli - Kaksijakoinen sukupuolijärjestelmä - Sukupuolinormatiivisuus - <i>Vähemmistöstressi</i> - <i>Sosiaalinen dysforia</i>
<p>2. Miten sukupuolten moninaisuus näyttäytyy suomalaisen sosiaalityön käytänteissä?</p>	<p>Asiantuntijaverkoissa</p> <ul style="list-style-type: none"> - Sukupuolten moninaisuus ei näyttäyty yleisellä tasolla <ul style="list-style-type: none"> o Erityisasiantuntijuutta - Sosiaalityössä vahva kaksijakoinen sukupuolikäsitys <ul style="list-style-type: none"> o Tutkimuksessa o Diskursseissa - Vähäinen (sosiaalityöntekijöiden) ammattitaito ja koulutus sukupuolten moninaisuuden teemoista <p>(Lain)säädännössä</p> <ul style="list-style-type: none"> - Syrjinnän kielto <ul style="list-style-type: none"> o Kansainväliset säädökset o Kansalliset säädökset o Sosiaalityön omat ohjeistukset <p>Kohtaamisissa (+kirjaamisessa)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Sukupuolineutraalius vs. sukupuolisensitiivisyys - Kaksijakoisuus <ul style="list-style-type: none"> o Organisaation käytänteissä o Palvelujärjestelmän rakenteissa

Sukupuoli-identiteetit, sukupuolen ilmaisu ja biologinen sukupuoli eivät ole selkeästi kaksijakoinen ilmiö, eikä sukupuolta voikaan jakaa yksiselitteisesti mies-nais oletuksen pohjalta. Yleisemmin tunnettu cissukupuolisuus ei myöskään tarkoita selkeää feminiinistä ja maskuliinista erontekoa, sillä sukupuolikokemukset ja ilmaisut voivat olla näitä rajoja ylittäviä tai niiden ulkopuolella. Tämän monikirjoisen ilmiön käsitteellistäminen ja lokeroiminen onkin haastavaa, sillä sukupuoli on subjektiivinen kokemus, joka voi muuttua läpi yksilön elämän. Sukupuoleen liittyy myös sosiaalinen ulottuvuus. Tällä tarkoitetaan sitä, miten näemme oman sukupuolemme suhteessa ympäristöömme ja miten ympäristö näkee ja määrittää meidän sukupuoltamme. Tämä jako voi aiheuttaa ristiriitaa yksilön kokemuksessa itsestään, jos oma sukupuolen kokemus poikkeaa tai ei ole hyväksytty osana vallitsevaa ympäristöä. Nämä epätasa-arvoistamisen, väheksynnän ja mitätöimisen kokemukset voivat aiheuttaa vähemmistöstressiä, sekä sosiaalista dysforiaa.

Suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsee edelleen vahvasti kaksijakoinen sukupuolikäsitys ja heteronormatiiviset ajatusmallit. Kaksijakoisuus on vahvasti juurtunut kulttuurimme ja arkiseen kielenkäyttöömme, sekä yhteiskunnan rakenteisiin, minkä vuoksi sukupuolten epätasa-arvoista kohtelua ja moninaisuuden huomiotta jättämistä on hankala havainnoida. Sukupuolen ja vallan suhde ei ole vain modernissa yhteiskunnassa havaittava ilmiö. Erityisesti (valkoisten) cis-miesten hegemoninen asema suhteessa naisiin ja muihin sukupuoliin, sekä vähemmistöihin näyttäytyy erityisesti länsimaisessa kulttuurissa ja sen historiassa. Kuitenkin samankaltainen miesten hegemoninen asema on havaittavissa enemmän sääntönä kuin poikkeuksena ympäri maailmaa. Myös juridisesta näkökulmasta Suomessa sukupuolet on jaettu mieheen ja naiseen. Sukupuolten tasa-arvoa pyritään kuitenkin edistämään erinäisin laein, jotka velvoittavat muun muassa virkahenkilöitä yhdenvertaisuutta huomioivaan työskentelyyn. Sosiaalityössä sosiaalihuoltolaki ja eettiset koodistot esimerkiksi Talentialta ja kansainvälisen NASW järjestöltä, velvoittavat suoraa ja epäsuoraa sukupuolten moninaisuuden huomioimiseen ja sitä kunnioittavaan työskentelyyn. Kansallisissa laeissa velvoitteina ovat muun muassa tasa-arvolaki ja yhdenvertaisuuslaki. Myös perustuslaki kieltää sukupuoleen perustuvan syrjimisen ja eriarvoistamisen.

Modernisaatioteorian näkökulmasta tarkastellen sukupuolijärjestyksen modernisaatio on tarkoittanut patriarkaatin eli isän ja miehen vallan väistymistä. Tämän mukaan naiset ovatkin alkaneet yksilöitymään miesten lailla omiksi persoonikseen, ja pohjoismaat voidaan nähdä kulkeneen tämän sukupuolia yhdenvertaistavan modernisaation kärjessä. (Julkunen 2010, 224.) Perheet ovat hiljalleen muuttuneet heteronormatiivisesta

rakenteesta kohti monimuotoisempia suuntia, mikä on muuttanut perheen määritelmää ja sitä kenellä on oikeus vanhemmuuteen. Sukupuolten muutos kohti moninaisempaa sukupuolikäsitystä ja monimuotoisempia rakenteita on ollut hidasta, mutta tasaisia askelia kohti moninaisuutta on otettu. Sosiaalityön rakenteet ja palvelut ovat edelleen vahvasti heteronormatiivisia ja kaksijakoisen sukupuolikäsityksen alaisia. Käytänteet ovat rakentuneet yhteiskunnallisten ja juridisten diskurssien pohjalta, eikä sosiaalityön koulutuksessa tai työssä käsitellä sukupuolten moninaisuuden teemoja tarvittavan kattavasti, jotta työntekijät pystyisivät tai uskaltaisivat lähteä työskentelemään sukupuolivähemmistöjen ja yleisesti kaikkien asiakkaiden kanssa sukupuolisensitiivisesti.

Sosiaalityössä vallitsee useita eri sukupuoleen liittyviä diskursseja. Sukupuolineutraaleissa diskursseissa, sukupuoli pyritään häivyttämään keskustelusta, mikä aiheuttaa sukupuolisokeutta. Tasa-arvopuheeseen pohjautuvissa diskursseissa on myös havaittavissa samankaltaista sukupuolisokeutta, sillä siinä on tapana häivyttää sukupuolten sisäisiä yhteiskunnallisia erontekoja esimerkiksi yhteiskuntaluokan perusteella (kts. Itävalko 2010). Toisaalta sosiaalityön diskursseissa voi havaita heteronormatiivisuutta ja kaksijakoisen sukupuolikäsityksen mukaista keskustelua ja arvoja esimerkiksi biolääketieteellisten ja oikeudellisten diskurssien kautta. Yleisesti tieteellisessä ajattelussa arvostetaan tunneutraaliutta ja rationaalisuutta. Tämä luo haasteen sukupuolineutraaliuden, tasa-arvopuheen ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi sillä samanaikaisesti heteronormatiiviset arvot ja toiminnan tavat vallitsevat osana arjen toimintaa ja työskentelyä. Sukupuolta tutkitaan ja sukupuoli otetaan huomioon sosiaalityön tutkimuksessa, mutta sukupuoli nähdään näissä kaksijakoisena. Sukupuolten moninaisuus jääkin useimmiten tarkastelun ulkopuolelle. Sama ilmiö näkyy sosiaalityön käytänteissä asti, jossa muun muassa kirjaamisen tavoissa voidaan havaita vahvaa mies-nais oletusta.

Sukupuolten moninaisuuden huomioimista voidaan edistää niin yhteiskunnassa, rakenteissa kuin organisaatioiden sisällä. Sosiaalityön käytänteisiin vaikuttaa kuitenkin vahvasti yhteiskunnan diskurssit ja rakenteet, sillä niiden pohjalta muovautuvat myös organisaation sisäiset rakenteet ja sosiaalityöntekijöiden asiantuntijuus. Tutkimuksessani yhtenä havaintona on se, että sukupuolten moninaisuus ei näy yleisesti sosiaalityössä. Sukupuolten moninaisuuden osaaminen ja huomioiminen näyttäytyy vahvasti erityisasiantuntijutena. Kuviossa 7. olen kasannut yhteen esimerkkejä sukupuolten moninaisuutta edistävästä toimintamalleista tutkimuksessani saatujen havaintojen pohjalta (esim. SETAa; SETAe; Jaskari & Rahkonen 2021; Nousiainen 2020).

KUVIO 7. Sukupuolten moninaisuutta edistävät toimintamallit

Yhteiskunta & Rakenteet:	Organisaatio:
<p>Lait: Vähemmistöjä suojaavien ja yhdenvertaisuutta edistävien lakien lisääminen ja kehittäminen Esimerkiksi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tasa-arvolaki - Perusoikeudet - Ihmisoikeudet - Tasa-arvoinen avioliittolaki - Translaki - Yhdenvertaisuuslaki 	<p>Kommunikaatio: Sukupuolisensitiivinen kielenkäyttö ja mahdollisuus itseidentifiointiin Esimerkiksi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Sukupuolineutraali sanasto (lapsi, vanhempi, sisarus...) - Käytä asiakkaan käyttämiä termejä - Kysy pronominia, jos keskustelukieli on muu kuin suomi (ruotsi, englantia...) - Älä tee sukupuolittuneita oletuksia - Avoimet kysymykset
<p>Palvelut: Sukupuolten moninaisuutta huomioivien palveluiden saattavuuden lisääminen ja parantaminen Esimerkiksi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Muunsukupuolisille tarjottavat palvelut - Kolmannen sukupuolen huomioiminen palvelurakenteissa - Heteronormatiivisiin arvioihin ja oletuksiin pohjautuvien palveluiden uudistaminen 	<p>Kirjaaminen: Sukupuolisensitiivinen kielenkäyttö ja mahdollisuus itseidentifiointiin Esimerkiksi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Avoimet tekstikentät tai vähintään neljä vaihtoehtoa (mies, nainen, muu, en halua kertoa) - Suhdestatus ja perhesuhdestatus avoimeksi - Sukupuolen ja henkilötietojen yhteensopimattomuus ei saa olla esteenä asioinnille - Vain olennaisten asioiden kirjaaminen
<p>Representaatio: Sukupuolten moninaisuuden edustuksen lisääminen Esimerkiksi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kulttuurissa - Työyhteisöissä - Palveluntarjonnassa 	<p>Koulutus: Esimerkiksi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Työntekijöiden tietoisuus vähemmistöstressistä ja sen vaikutuksista - Koulutus mahdolliseksi tai pakolliseksi työntekijöille - Sukupuolten moninaisuutta huomioivien organisaation ohjeistuksien tekeminen
<p>Koulutus: Asiantuntijoiden ja koulutuksen lisääminen sukupuolten moninaisuuden suhteen Esimerkiksi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Korkeakouluissa - Työpaikan ohjeistuksessa 	<p>Palvelut: Sukupuolten moninaisuuden huomioivat palvelut ja palvelurakenteet Esimerkiksi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Palveluita kohdennetusti kaikille sukupuolille
<p>Politiikka: Aktiivinen leimaavien asenteiden ja syrjinnän kitkeminen Esimerkiksi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Aktiivinen yhteistyö ja suhteet HLBTIQ-järjestöjen kanssa - Sukupuolten moninaisuutta huomioiva kielenkäyttö 	<p>Ympäristö: Hyväksyvän ympäristön luominen Esimerkiksi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Puutu epäasialliseen puheeseen ja käytökseen - Sukupuolineutraaleja vessoja ja pukuhuoneita
<p>Tutkimus: Eri tieteenoilla sukupuolten moninaisuuden sisällyttävää tutkimusta Esimerkiksi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Myös muita kuin naisia ja miehiä koskevan tiedon kerääminen - Sukupuolen moninaisuuteen liittyvien käsitteiden omaksuminen 	<p>Organisaation rakenteet: Sukupuolten moninaisuutta edistävät ja mahdollistavat käytänteet Esimerkiksi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Selkeät ja yhteneväisesti noudatetut toimintamallit - Suoraa ja epäsuoraa (muiden kuin tarkoituksenmukaisten) sukupuolittavien käytänteiden aktiivinen purkaminen

Kuviossa olen nostanut esille yhteiskunnallisiksi ja rakenteellisiksi aspekteiksi: lait, palvelut, representaation, koulutuksen, politiikan ja tutkimuksen näkökulmat. Organisaation sisäisiksi näkökulmiksi taas olen määritellyt: kommunikaation, kirjaamisen, koulutuksen, palvelut, ympäristön ja organisaation rakenteet. Nämä kaksi jaotteluperustetta ovat vuorovaikutuksessa toisiinsa, eikä todellista yhteiskunnallista tai sosiaalityön käytänteiden

muutosta saada aikaan ilman, että molemmat muuttuvat. Yksittäisten sosiaalityöntekijöiden toimet vaikuttavat organisaation toimintaan. Organisaation ja sen johdon toiminta taas vaikuttaa yksittäisten sosiaalityöntekijöiden työhön. Se miten organisaatiossa työskennellään ja kohdataan asiakkaat vaikuttavat laajemmin yleiseen ilmapiiriin ja diskursseihin, jonka avulla voidaan saada yhteiskunnallista muutosta aikaiseksi. Toisaalta tämä sama toimii myös ylhäältä alaspäin: yhteiskunnan arvoperustat vaikuttavat organisaatioiden ja yksilöiden toimintaan. Jos yhteiskunnassa nähdään sukupuolten moninaisuus huomion arvoisena ja tärkeänä asiana, vaikuttaa tämä yleisellä tasolla toimintaan ja diskursseihin.

Rakenteellisia ja yhteiskunnallisia keinoja sukupuolten moninaisuuden huomioon ottamiseen on muun muassa vähemmistöjä suojaavien ja yhdenvertaisten lakien kehittäminen ja nykyisten lakien uudistaminen moninaisuutta huomioivammaksi. Tärkeää on myös turvallisten ympäristöjen luominen esimerkiksi kouluilla, työpaikoilla ja julkisissa palveluissa. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sukupuolineutraalien vessojen vaatimusta julkisissa tiloissa. Muita rakenteellisia keinoja on aktiivinen leimaavien asenteiden ja syrjinnän kitkeminen yhteiskunnasta, mitä voi edistää muun muassa lisäämällä sukupuolten moninaisuuden representaatiota ja edustusta mediassa, kulttuurissa ja politiikassa. Olennaista on myös ammattilaisten osaamisen lisääminen aihealueen ympärillä, sekä yhteistyö ja suhteet eri HLBTIQ-järjestöjen kanssa, sekä HLBTIQ-vähemmistöön kuuluvien julkinen puolustaminen. (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021, 1786.) Näiden rakenteellisten keinojen avulla voimme muuttaa niin asiantuntijoiden ja ammattilaisten asenteita, mutta myös yhteiskunnallisia diskursseja aihealueen ympärillä ja muovata olemassa olevia sukupuoli-normeja moninaisemmaksi.

Yksittäisen asiantuntijan voi kuitenkin olla vaikea lähteä kamppailemaan vallitsevia kaksijakoisia rakenteita ja palvelukäytänteitä vastaan, jos organisaatio ei ole tukemassa ja edistämässä moninaisuuden huomioimista. Asiantuntijoiden ei kuitenkaan tulisi jäädä odottamaan ensimmäistä tietoista kohtaamista sukupuolivähemmistöön kuuluvan henkilön kanssa, vaan organisaation olisi tärkeä astua esille moninaisuuden osaajana ennakkoivasti (Sateenkaariseniorit). Organisaatio voi lähteä edistämään yhdenvertaisuutta muun muassa henkilökunnan kouluttamisella ja asiantuntemuksen lisäämisellä sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuteen liittyen, sekä vahvistamalla henkilöstön tietoisuutta lainsäädännön asettamista syrjimättömyyden ja yhdenvertaisuuden edistämismittareista. Arvojen ja periaatteiden julkisesti esille nostaminen voi auttaa myös asiakasta kertomaan omista sukupuoliin liittyvistä kysymyksistä ja huolista. Tärkeää

olisikin, että niin organisaatio kuin sen lähijohtajat pyrkisivät omalla esimerkillään luomaan ja edistämään moninaisuutta huomioivaa organisaatiota ja työyhteisöä sekä työskentelykulttuuria. Päävastuu yhdenvertaisuuden edistämässä ja moninaisuuden huomiointamisessa, sekä käytäntöjen ja toimintamallien kehittämisessä voidaankin nähdä olevan organisaation johdolla. (Valtonen & Hakola 2016, 47.)

Monimuotoisuus ja monimuotoisuuden johtaminen organisaatiossa on erittäin laaja merkitysisällöltään ja sille ei ole yleisesti sovittuja määritelmiä tai teoriapohjaa. Usein monimuotoisuus nähdään liittyvän etniseen erilaisuuteen ja monikulttuurisuuteen erityisesti suhteessa länsimaalaisuuteen. Monimuotoisuuden johtamisen näkökulma liitetään yritysten toimimiseen dynaamisesti muuttuvassa, postmoderneissa toimintaympäristöissä, minkä nähdään myös lisäävän innovatiivisuutta ja jopa tehostavan organisaation toimintaa ja tuottavuutta. (Savileppä 2007, 112.) Moninaisen työyhteisön ei siis tarvitse tarkoittaa vain sukupuolen moninaisuuden huomioon ottamista vaan moninaisuudella voidaan tarkoittaa kaikkia organisaation, työyhteisön ja työryhmän moninaisuutta. Näitä tekijöitä ovat esimerkiksi sukupuoli, ikä, koulutus, työkyky, etninen tausta, uskonto, yksityiselämän tilanteet ja seksuaalinen suuntautuminen. Kyseessä on siis kaikenlaisen vaihtelevuuden, monimuotoisuuden tai arvostusten eriävyyden hyväksyminen ja turvallisen tilan luominen itsensä avoimelle ilmaisemiselle. (Colliander ym. 2009.) Työyhteisössä tulisi siis olla tilaa ja asianmukaisia kanavia ilmaista muun muassa omia sukupuolen moninaisuuteen liittyviä ajatuksia, sekä mahdollisuus tarkastella ja jäsentää omia ajatuksia työyhteisön tuella aiheeseen liittyen. Mahdollisuus keskustella avoimesti ja turvallisesti erilaisista ajatuksista ja aiheesta syntyneistä kysymyksistä edistää myös kohtaamisia asiakkaiden kanssa.

Sukupuolisensitiivisyys tarkoittaa kykyä ja herkkyyttä tunnistaa niin sosiaalisesti kuin kulttuurisesti sukupuoliin liittyviä oletuksia ja normeja niin rakenteissa, käytänteissä, toiminnoissa kuin puhekielessä (Kalliokoski & Karvinen 2019, 8). Kyseessä ei ole sukupuolien ja stereotyyppisistä sukupuolirooleista pois pakottamista, esimerkiksi tyttöjen pakottamista pois prinsessaleikeistä, jos ne ovat lapsen oma juttu. Sukupuolisensitiivisyydessä ei siis pyritä poistamaan sukupuolen ja sen ilmaisun ulottuvuuksia, vaan tavoitteena on antaa tilaa kaikille olla sellaisia kuin he ovat. (Nousiainen 2020, 39.) Sukupuolisensitiivisyydessä olennaista on ymmärtää stereotyyppisten sukupuolikäsitysten vaikutuksia niin yksilöihin kuin yhteiskuntaan (Kalliokoski & Karvinen 2019, 8).

Sukupuolten moninaisuus yhteiskunnallisena ilmiönä tarvitsee lisää tutkimusta ja sen asemaa täytyy vahvistaa niin käytännöntyössä, politiikassa kuin tutkimuksessa. Näen, että

moninaisuutta kunnioittavan ja huomioivan yhteiskunnan luominen ei ole mahdoton tehtävä. Se kuitenkin vaatii selkeät ohjeet ja määrätietoista edistämistä niin yksilö kuin yhteiskunnan tasolla. Sukupuolten moninaisuus tulisi ottaa huomioon tutkimustyössä esimerkiksi lisäämällä kolmannen sukupuolen vaihtoehto tai antamalla yksilöiden avoimesti määritellä oman sukupuoli-identiteettinsä vastauksissa. Sukupuolten moninaisuuden teemoista tulisi puhua jo peruskoulussa, niin että ihmisillä olisi ymmärrys siitä, että sukupuolia on enemmän kuin kaksi ja identiteetit voivat olla vaihtelevia ja moninaisia. Nuorena saavutettu perusymmärrys auttaa myöhemmin hahmottamaan sukupuolten moninaisuuden teemoja ja sukupuolisensitiiviset työtavat on näin ollen helpompi ottaa osaksi omaa työskentelyä ja arkea. Tärkeää on muuttaa rakenteita, palvelukenttää ja johtamisen kulttuuria sosiaalialalla kuin muillakin aloilla moninaisuutta huomioivammaksi ja keskustelun kulttuuria sensitiivisemmäksi, sekä esittää laajempia ja monimuotoisempia representaatioita muun muassa sukupuoliin liittyen.

Haluan jatkaa aihealueen parissa tutkimusta ja lähteä kehittämään sekä edistämään näitä käytänteitä ja rakenteita monimuotoisuutta huomioivammaksi, sekä selvittää miten sukupuolten moninaisuus todella näyttäytyy sosiaalityön kentällä tänä päivänä. Näen, että sukupuolten moninaisuuden tutkimus yhteiskunnallisena ilmiönä on jäänyt kapeakatseiseksi ja sen vaikutuksia hyvinvointiin on sivuutettu. Seuraavana aion lähteä luomaan monipuolista ja kattavaa selvitystä aihealueen ympäriltä, jotta sukupuolten moninaisuuden huomiotta jättämiselle ei löytyisi enää ainakaan aihealueen tutkimattomuuden vuoksi perusteita.

Lopuksi haluan kiittää ohjaajaani, joka on ollut tukenani kandidivaiheesta alkaen ja pitänyt suuruudenhulluuteni aisoissa, sekä ystäviäni ja sukulaisiani, jotka ovat jaksaneet kuunnella loputonta puheensorinaani aihealueen ympäriltä ja ulkopuolelta. Eniten kuitenkin haluan kiittää äitiäni sekä puolisoani, sillä ilman teitä en olisi ikinä edes uskaltanut hakea yliopistoon. Olette olleet tukenani ja kannustaneet minua toteuttamaan niin pienimmät kuin suurimmatkin unelmani ja ilman teitä en rohkenisi haaveillakaan opintojen jatkamisesta.

Lähteet

- Aarnipuu, Tiia 2011: *Oikeus itse määritellä ongelma ja tavoite*. Teoksessa Tuovinen, Liisa, Olli Ståhlström, Jussi Nissinen, ja Jorma Hentilä. *Saanko Olla Totta? Sukupuolen Ja Seksuaalisuuden Moninaisuus*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press. 55–66.
- Aikio, Samuli 2017: Viisi näkökulmaa valtaan: Sosiaalityön taustalla olevien valtakäsitusten teoreettista pohdintaa. Lapin yliopisto, Rovaniemi. https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/63058/Aikio_Samuli_ActaE_223pdfA.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Viitattu 23.12.2022).
- Alanko, Janne & Orjasniemi, Tarja 2018: Kun kukkahattutäti onkin setä- miesainokainen sosiaalityössä. *Janus* vol. 26 (2) 2018, 140–155.
- American Psychological Association 2016: Stress in America TM – The Impact of Discrimination. Julkaisu 10.3.2016. <https://www.apa.org/news/press/releases/stress/2015/impact-of-discrimination.pdf> (Viitattu 01.10.2022).
- Bildjuschkin, Katriina 2021: Seksuaalinen hyvinvointi ja seksuaalisuus. Koulu- ja opiskeluterveys. Terveystieteiden tutkimuskeskus, Duodecim, Terveystietokeskus. NEUKO-tietokanta. <https://www.terveysportti.fi/apps/dtk/nko/article/kou00025?toc=1112231> (Viitattu 20.1.2023).
- Butler, Judith, Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi 2006: *Hankala Sukupuoli: Feminismi Ja Identiteetin Kumous*. Helsinki: Gaudeamus.
- Cardona, Nicole D & Ryan J. Madigan, & Shannon Sauer-Zavala 2022: "How Minority Stress Becomes Traumatic Invalidation: An Emotion-focused Conceptualization of Minority Stress in Sexual and Gender Minority People." *Clinical Psychology (New York, N.Y.)* 29, no. 2 (2022): 185–195. <https://doi.org/10.1037/cps0000054>. (Viitattu 01.10.2022).
- Christie, Alastair & Jo Campling 2000: *Men and Social Work: Theories and Practices*. Houndmills: Palgrave.
- Colliander, Annaliisa, Isto Ruoppila, ja Leena-Kaisa Härkönen 2009: *Yksilöllisyys Saluttu: Moninaisuus Voimaksi Työpaikalla*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Dyer, Richard 2002: *The Matter of Images: Essays on Representations*. 2nd ed. London: Routledge.
- Foucault, Michael 1980: *Tarkkailla ja rangaista*. Suom. Eeva Nivanka. Helsinki: Otava
- Foucault, Michel 1986; *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. Edited by Colin Gordon. Pantheon Books, New York. https://monoskop.org/images/5/5d/Foucault_Michel_Power_Knowledge_Selected_Interviews_and_Other_Writings_1972-1977.pdf (Viitattu 02.10.2022).
- Harjunen, Hannele 2010: *Sukupuolittuneen ruumiin muodot ja merkitykset*. Teoksessa Juvonen, Tuula, & Rossi, Leena-Maija & Saresma, Tuija 2010: *Käsikirja Sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino.
- Healy, Karen 2014: *Social Work Theories in Context: Creating Frameworks for Practice*. Second edition. Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Heikkinen, Alpo (toimittaja) 2022: *Arki, arvot ja etiikka –sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet*. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Puna musta oy, 3.painos. <https://talentia.lukusali.fi/#/reader/a6cd4fa0-38d8-11ed-90c9-00155d64030a> (Viitattu 29.11.2022).
- Helttunen, Sointu 2022: *Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, ja Faculty of Social Sciences. Intersukupuolisuuden Sosiaalinen Ulottuvuus Intersukupuolisten Henkilöiden Kokemana*. Lapin yliopisto.

- Hiitola, Johanna 2011: Vanhempien tekemä väkivalta huostaanottoasiakirjoissa. *Janus* vol.19 (1) 2011, 4–19.
- Huuska, Maarit 2011: *Sukupuolen monimuotoisuuden ammatillinen kohtaaminen*. Teoksessa Tuovinen, Liisa, Olli Stälström, Jussi Nissinen, ja Jorma Hentilä. *Saanko Olla Totta? Sukupuolen Ja Seksuaalisuuden Moninaisuus*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 2011. 222–259.
- Hästbacka, Noora, ja Inka Sirén 2017: *"Ehkä Ne on Senkin Takia Ollu Hiljaa": Ammatillaisten Valmiudet Kohdata Sateenkaarinuoria Ja Huomioida Moninaisuutta Päihde- Ja Mielenterveytyössä*. [Helsinki]: Nuorisotutkimusseura.
- Itävalko, Elina 2010: Suunnittelu on tekoja - tasa-arvosuunnittelu osana koulujen tasa-arvotyötä. Teoksessa Suortamo, Markku 2010. *Sukupuoli Ja Tasa-arvo Koulussa*. Jyväskylä: PS-kustannus, 2010.
- Jaskari, Onni & Keski-Rahkonen, Anna 2021: Vähemmistöstressi uhkana seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen terveydelle. *Läketieteellinen aikakauskirja Duodecim* 021;137(17):1781–8. (Viitattu 27.11.2022).
- Johansson, Kirsi & Axelin, Anna & Stolt, Minna & Ääri, Riitta-Liisa (toim.) 2007: Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja sen tekeminen. Turun Yliopisto. Hoitotieteen julkaisuja, tutkimuksia ja raportteja. Sarja A51.
- Jokinen, Arto 2000: Panssaroitu maskuliinisuus: Mies, väkivalta ja kulttuuri. Vammalan Kirjapaino Oy. https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/68040/panssaroitu_maskuliinisuus_2000.pdf?sequence=3&isAllowed=y (Viitattu 23.12.2022).
- Julkunen, Raija 2010: *Sukupuolen Järjestykset Ja Tasa-arvon Paradoksit*. Tampere: Vastapaino.
- Jämsä, Juha, Tytti Solantaus, Marita Karvinen, Maarit Huuska, ja Anders Huldén 2008: *Sateenkaariperheet Ja Hyvinvointi: Käsikirja Lasten Ja Perheiden Kanssa Työskenteleville*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kalliokoski, Hanna & Karvinen, Marita 2019: Sukupuolen moninaisuus ja lapset. Opas varhaiskasvatuksessa työskenteleville ja varhaiskasvatuksen ammattilaisille moninaisten lasten ja heidän perheidensä kohtaamisesta. Setan julkaisut 2019. <https://setary.sharepoint.com/Setafitiedostoalue/Forms/AllItems.aspx?id=%2FSetafitiedostoalue%2FOppaat%2Desitteet%2Ddokumentit%2FOpas%5Fvarhaiskasvattajille2019%2Epdf&parent=%2FSetafitiedostoalue%2FOppaat%2Desitteet%2Ddokumentit&p=true&ga=1> (Viitattu 01.10.2022).
- Kananoja, Aulikki, Martti Lähteinen, Pirjo Marjamäki, ja Kristiina Aho 2017: *Sosiaalitiön Käsikirja*. 4., uudistettu laitos. Helsinki: Tietosanoma.
- Kantola, Johanna 2010: Sukupuoli ja valta. Teoksessa Juvonen, Tuula, & Rossi, Leena-Maija & Saresma, Tuija 2010: *Käsikirja Sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino.
- Karvinen, Marita 2010: *Sateenkaaren värit koulussa –suvaitsevaisuudesta yhdenvertaisuuteen*. Teoksessa Tainio, Liisa, Elina Ikävalko, Tarja Palmu, Sirpa Tani, ja Markku Suortamo 2010: *Sukupuoli Ja Tasa-arvo Koulussa*. Jyväskylä: PS-kustannus. 111–132.
- Karvinen, Marita 2019: Teoksessa Törölä, Siri 2020: Sukupuolisensitiivisellä työotteella asiakkaan kokonaisvaltaisempaan hyvinvointiin. *Janus* vol. 28 (2) 2020, 202–206.
- Kauravaara, Kati 2020: "Hyväksymis- Ja Omistautumisterapian Työkalujen Hyödyntäminen Terveyssoseaalityössä." *Janus: Sosiaalipolitiikan Ja Sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti*: 85–93.

- Keskinen, Suvi 2004a: Kohtaamisen paikkoja – tieto, valta ja sukupuoli sosiaalityössä. Teoksessa Johanna Kiili & Kati Närhi (toim.) *Tutkiva sosiaalityö*. Talentia-lehti ja Sosiaalityön tutkimuksen seura, 12–14.
- Keskinen, Suvi 2004b: *Katkokset ja jatkumot feministisessä sosiaalityökeskustelussa*. Teoksessa Kuronen, Marjo, et al. *Sukupuoli Ja Sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 2004. 19–45.
- Kivipelto, Minna 2004: *Sosiaalityön kriittinen arviointi sukupuolistavien merkitysten ja käytäntöjen purkajana*. Teoksessa Kuronen, Marjo, et al. *Sukupuoli Ja Sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 2004. 249–276.
- Komonen, Atte 2020: Biologinen sukupuoli. Tieteessä tapahtuu (1) 2020, 47–50.
- Kotro, Arno & Ohisalo, Maria 2019: Sinua on petetty- kirjoituksia sukupuolten tasa-arvosta. E-kirja, Otava.
- Kuirinlahti, Elina 2013: Väkivallan sukupuolittuneet representaatiot henkirikosaiheisissa verkkokeskusteluissa. Mediakasvatus/KTK, kevät. Lapin Yliopisto.
- Kuosmanen, Paula & Jämsä, Juho 2007: Monimuotoiset sateenkaariperheet heteroydinperheelle suunnitellussa palvelujärjestelmässä. Teoksessa Kuosmanen, Paula & Jämsä, Juho (toim.) 2007: *Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveyspalveluissa ja koulussa*.
- Kuronen, Marjo; Granfelt, Riitta; Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi 2004: Sukupuolistunt ja sukupuoleton sosiaalityö. Teoksessa Kuronen, Granfelt, Nyqvist & Petrelius (toim.) 2004: *Sukupuoli Ja Sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-Kustannus. 5–18.
- Laine, Elina 2022: Valta ja sukupuoli sosiaalityön akateemisissa tiloissa. *Janus* vol.30 (1) 2022, 81–86.
- Lehmuskoski, Antero & Kuusisto-Niemi, Sirpa 2008: Sosiaalialan sanasto asiakastietojärjestelmää varten. Sosiaalialan tietoteknologiahanke. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Stakes, Helsinki.
- Lehtola, Satu 2020: Newborn brain structural characteristics and their relationships with maternal prenatal distress. Faculty of medicine, Department of Psychiatry. Doctoral dissertation, DPCR. <https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/150751/AnnalesD1519Lehtola.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Viitattu 22.12.2022).
- Lehtonen, Jukka 2010: “*Kaikki kuvatkin on sellaisia: isä, äiti ja lapsi*” –heteronormatiivisuus eri koulutusasteilla. Teoksessa Tainio, Liisa, Elina Ikävalko, Tarja Palmu, Sirpa Tani, ja Markku Suortamo 2010: *Sukupuoli Ja Tasa-arvo Koulussa*. Jyväskylä: PS-kustannus. 87–110.
- Lehtonen, Jukka 2012: Opettajien käsityksiä seksuaalisuuden kirjosta. *Nuorisotutkimus* 28 (2), 21–32.
- Lempinen, Tiia & Mauranen, Pietu 2018: SUKUPUOLEN JA SEKSUAALISUUDEN MONINAISUUDEN KOHTAAMINEN TAMPEREEN KAUPUNGIN AIKUISSOSIAALITYÖN PALVELUISSA. Tampereen ammattikorkeakoulu, Sosionomikoulutus. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/156581/Lempinen_Tiia_Mauranen_Pietu.pdf?sequence=1 (Viitattu 4.12.2022).
- Lindley, Louis, Annalisa, Anzani, & M. Paz Galupo 2022: "Gender Dysphoria and Sexual Well-Being Among Trans Masculine and Nonbinary Individuals." *Archives of Sexual Behavior* 51, no. 4 (2022): 2049–2063. <https://doi.org/10.1007/s10508-021-02242-y>. (Viitattu 01.10.2022).
- Mattila-Connor, Susanna 2022: Tunnekokemukset ja vähemmistö stressi translasten ja -nuorten vanhempien puheenvuoroissa. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, kandidaatin tutkielma, toukokuu 2022. Tampereen yliopisto.

- Meyer Ilan H. 2003: Prejudice, Social Stress, and Mental Health in Lesbian, Gay, and Bisexual Populations: Conceptual Issues and Research Evidence. *Julkaisussa Psychological Bulletin Journal*. 2003; 129(5): 674–697.
- Mikkonen, Enni 2022: Luentodiat 28.11.2022. Tutkimusteoria sukupuoli uhriuttaminen: Sosiaalityön ajankohtainen teoria kurssi, Lapin yliopisto.
- Minami, Kaylilani 2017: "Eh, You Māhū? An Analysis of American Cultural Imperialism in Hawai'i through the Lens of Gender and Sexuality". CMC Senior Theses. 1611.
- Moore, Henrietta L 1994: *A Passion for Difference: Essays in Anthropology and Gender*. Cambridge; Bloomington, Ind.: Polity Press: Indiana University Press, 1994.
- Muriruri, Marjo (2018) Sateenkaariperheet lastensuojelun sosiaalityössä: systemaattinen kirjallisuuskatsaus. Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, sosiaalityön pro gradu -tutkielma.
- Myyrä, Johannes 2011: *Psykoanalyysia ihan homona*. Teoksessa Tuovinen, Liisa, Olli Stålström, Jussi Nissinen, ja Jorma Hentilä. *Saanko Olla Totta? Sukupuolen Ja Seksuaalisuuden Moninaisuus*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 2011. 172–190.
- Nissinen, Jussi 2011: *Luottamuksen rakentuminen moninaisuutta kunnioittaen*. Teoksessa Tuovinen, Liisa, Olli Stålström, Jussi Nissinen, ja Jorma Hentilä. *Saanko Olla Totta? Sukupuolen Ja Seksuaalisuuden Moninaisuus*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 2011. 11–32.
- Nissinen, Leena 2011: *Myötäeläminen ja voimavarat*. Teoksessa Tuovinen, Liisa, Olli Stålström, Jussi Nissinen, ja Jorma Hentilä. *Saanko Olla Totta? Sukupuolen Ja Seksuaalisuuden Moninaisuus*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 2011. 149–171.
- Nousiainen, Kevät, ja Anu Pylkkänen 2001: *Sukupuoli Ja Oikeuden Yhdenvertaisuus*. Helsinki: Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta.
- Nousiainen, Susi 2020: *Sukupuoleen Katsomatta: Kuinka Kohdata Moninaisuus*. [Jyväskylä]: Atena.
- Orhanli, Eve 2023: Sosiaalityö ja intersektionaalisuus. SSOS1329M-3002, Sosnet. Lapin yliopiston Moodle.
- Orhanli, Eve; Ahola, Marika & Partanen, Anni 2022: ”Ensin ei ylpeyteni antanut lähteä” –Selvitys rovaniemeläisten ruoka-avunsaajien hyvinvoinnista, tuen tarpeista sekä palvelujärjestelmän katvealueista. 47 Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja. Pohjolan Palvelut Oy PoPa, Rovaniemi.
- Paasonen, Susanna 2010: Sukupuoli ja representaatio. Teoksessa Juvonen, Tuula, & Rossi, Leena-Maija & Saresma, Tuija 2010: *Käsikirja Sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino.
- Petreljus, Päivi 2004: *Naistapaiset hoivaettiset lähestymistavat sosiaalityössä*. Teoksessa Kuronen, Marjo, et al. *Sukupuoli Ja Sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 2004. 47–75.
- Petreljus, Päivi 2005: Sukupuoli ja subjektiivisuus sosiaalityössä, Tulkintoja naistyöntekijöiden muistoista. Jyväskylä: University of Jyväskylä, Department of Social Sciences and Philosophy/philosophy.
- Petticrew, Mark, ja Helen Roberts 2006: *Systematic Reviews in the Social Sciences: A Practical Guide*. Malden (Mass.): Blackwell.
- Pietarinen, Juhani 2002: ”Eettiset perusvaatimukset tutkimustyössä”. Teoksessa Karjalainen, Sakari, et al. *Tutkijan Eettiset Valinnat*. Helsinki: Gaudeamus. 58–69.
- Pudas-Tähkä, Sanna-Mari & Axelin, Anna 2007: Systemaattisen kirjallisuuskatsauksen aiheen rajaaminen, hakutermit ja abstraktien arviointi. Teoksessa Johansson,

- Kirsi & Axelin, Anna & Stolt, Minna & Ääri, Riitta-Liisa (toim.) 2007: Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja sen tekeminen. Turun Yliopisto. Hoitotieteen julkaisuja, tutkimuksia ja raportteja. Sarja A51. 46–57.
- Ristkari, Maiju & Suni, Nina & Tyni, Vesa 2018: Sukupuolena ihminen. Kustanneosakeyhtiö Tammi
- Rossi, Leena-Maija 2010: Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin, Teoksessa Juvonen, Tuula, & Rossi, Leena-Maija & Saresma, Tuija 2010: *Käsikirja Sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino.
- Rossi, Leena-Maija 2015: *Muuttuva Sukupuoli: Seksuaalisuuden, Luokan Ja Väriin Poliittikkaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rossiter, Amy 2000: Teoksessa Kuronen, Marjo, et al. 2004: *Sukupuoli Ja Sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Räikkä, Juha 2002; "Ammattietiikan merkitys". Teoksessa Karjalainen, Sakari, et al. *Tutkijan Eettiset Valinnat*. Helsinki: Gaudeamus. 82–91.
- Salminen, Ari 2011: Mikä on kirjallisuuskatsaus? *Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyypeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Opetusjulkaisuja 62, julkisjohtaminen 4. Vaasa 2011.
- Savileppä, Anna 2007: Monimuotoisuuden johtaminen ja dialogi –tulevaisuuden organisaation voimavarat. Teoksessa, Työterveyslaitos, MONIKKO-hanke, Auli Airila, Kaisa Kauppinen, Julia Evans, ja Evans Julia 2007: *Monikko: Tasa-arvo Monimuotoisissa Työyhteisöissä*. Helsinki: [Työterveyslaitos].
- Sinikallio, Sanna, & Ellen Ek. 2019: *Terveiden Psykologia*. Jyväskylä: PS-Kustannus. E-kirja, kappale 8 "Stressi ja sen hallinta". (Viitattu 28.12.2022).
- Speer, Susan A 2005: *Gender Talk: Feminism, Discourse and Conversation Analysis*. Hove [England]; New York: Routledge.
- Suni, Nina & Ristkari, Maiju 2018: Sukupuolena ihminen. E-kirja Tammi.
- Säävälä, Hannu 2022: "Trans" - Kuinka Korvani Kuulisivat Ja Mieleni Työstäisi Sukupuolisuuden Haastetta." *Psykoterapia: Therapie-säätiön Jäsenlehti* 41, no. 2 (2022): 118–134.
- Tan, Kyle K. H & Gareth J. Treharne & Sonja J. Ellis & Johanna M & Schmidt, & Jaimie F. Veale 2020: "Gender Minority Stress: A Critical Review." *Journal of Homosexuality* 67, no. 10 (2020): 1471–1489. <https://doi.org/10.1080/00918369.2019.1591789>. (Viitattu 01.10.2022).
- Tanhua, Inkeri & Mustakallio, Sinikka & Karvinen, Marita & Huuska, Maarit & Aaltonen, Milla 2015: Tietopaketti, Sukupuolen moninaisuuden huomioimisesta oppilaitoksille, työpaikoille ja viranomaisille. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:22 https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74462/URN_ISBN_978-952-00-3583-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Viitattu 01.10.2022).
- Tuomi, Jouni, ja Anneli Sarajärvi 2018: *Laadullinen Tutkimus Ja Sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tuovinen, Liisa, Olli Stålström, Jussi Nissinen, ja Jorma Hentilä 2011: *Saanko Olla Totta? Sukupuolen Ja Seksuaalisuuden Moninaisuus*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Törölä, Siri 2020: Sukupuolisensitiivisellä työotteella asiakkaan kokonaisvaltaisempaan hyvinvointiin. *Janus* vol. 28 (2) 2020, 202–206.
- Valojää, Ave 2018: Moninaiset lapsemme -raportti translasten ja intersukupuolisten lasten hyvinvoinnista, hoidosta ja juridisesta asemasta. Seta Ry. https://www.dropbox.com/s/j8d8zjq26abkplo/Moninaiset_lapsemme_2018_korjattusivunumerot.pdf?dl=0 (Viitattu 01.10.2022).
- Valtonen, Saini & Hakola, Salla Maija 2016: HALUAISIN PYSTYÄ KERTOMAAN -sateenkaariseniorit ikääntyneille suunnattujen palveluiden asiakkaina. Seta

- ry. Otava kirjapaino, Keuruu. <https://setary.sharepoint.com/Setafitiedostoalue/Forms/AllItems.aspx?id=%2FSetafitiedostoalue%2FOppaat%2Desitteet%2Ddokumentit%2FHaluaisin%5Fpystya%5Fkertomaan%5Fnetti-pdf%2Epdf&parent=%2FSetafitiedostoalue%2FOppaat%2Desitteet%2Ddokumentit&p=true&ga=1> (Viitattu 01.10.2022).
- Vartiovaara, Ilkka 2004: *Voimaa Eustressistä*. Helsinki: Duodecim.
- Vilka, Hanna 2010: *Sukupuolen Ja Seksuaalisuuden Kohtaaminen*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Yli-Räsänen, Heli 2016: Sukupuolen moninaisuus näkyväksi työelämässä. RIKU-lehti 3/2016. <https://www.riku.fi/rikosuhripaivystys/riku-lehti/riku-lehti-3-2016/sukupuolen-moninaisuus-nakyvaksi-tyoelamassa/> (Viitattu 6.12.2022).
- Yli-Räsänen, Heli 2016: Sukupuolen moninaisuus näkyväksi työelämässä. RIKU-lehti 3/2016. <https://www.riku.fi/rikosuhripaivystys/riku-lehti/riku-lehti-3-2016/sukupuolen-moninaisuus-nakyvaksi-tyoelamassa/> (Viitattu 22.12.2022).
- Young, Iris Marion 1990: *Justice and the Politics of Difference*. Foreword by Danielle S. Allen. Princeton: Princeton University Press.

MUUT LÄHTEET

- Avoliittolaki (20.2.105/156): <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1929/19290234> (Viitattu 12.2.2023)
- Charlotte Venables 2019: [Different types of dysphoria \(Social, Body & mind dysphoria\)](#) (Viitattu 21.22.2022).
- DR Z PHD 2020: [Apart From Gender Dysphoria, Social Dysphoria Can Have a Strong Effect on You!](#) (Viitattu 21.22.2022).
- drzphd.com: <https://drzphd.com/> (Viitattu 24.2.2023).
- Duodecim: <https://www.duodecimlehti.fi/xmedia/duo/duo16384.pdf> (Viitattu 6.12.2022).
- Duunitori: <https://duunitori.fi/sukupuolineutraalit-ammattinimikkeet> (Viitattu 29.12.2022).
- Eduskunta: https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/translain-uudistaminen.aspx (Viitattu 19.12.2022).
- Euroopan ihmisoikeussopimus (63/1999): <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1999/19990063> (Viitattu 25.12.2022).
- Finlex: <https://www.finlex.fi/fi/> (Viitattu 20.12.2022).
- GwenIsNow2013,Reddit:[s://www.reddit.com/r/asktransgender/comments/1xbv27/what_is_social_dysphoria/](https://www.reddit.com/r/asktransgender/comments/1xbv27/what_is_social_dysphoria/) (Viitattu 21.12.2022).
- Hemmilä, Ilkka (STT); Riolo Uusivaara, Terhi (STT,HS) (21.12.2022): <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000009281884.html> (Viitattu 22.12.2022).
- Hinkula, Emma (16.8.2022): <https://yle.fi/a/3-12576255> (Viitattu 29.11.2022).
- Kangas, Laura (19.1.2023): <https://yle.fi/a/74-20013599> (Viitattu 11.2.2023).
- Ketonen, Petra (9.9.2018): <https://yle.fi/a/3-10380287> (Viitattu 11.2.2023).
- Laki miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta 8.8.1986/609: <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609> (Viitattu 15.1.2023)

- Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta (28.6.2002/563): <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20020563> (Viitattu 19.12.2022).
- NASW: [https://www.uaf.edu/socwork/student-information/checklist/\(D\)-NASW-Code-of-Ethics.pdf](https://www.uaf.edu/socwork/student-information/checklist/(D)-NASW-Code-of-Ethics.pdf) (Viitattu 25.12.2022).
- NEUKO: <https://www.terveysportti.fi/apps/dtk/nko> (Viitattu 20.2.2023).
- Niinistö, Meeri (2.7.2022): <https://yle.fi/a/3-12516842> (Viitattu 11.2.2023).
- Nuorgam, Emmi (11.10.2021): <https://yle.fi/a/3-12123191> (Viitattu 11.2.2023).
- Sateenkaariseniorit: 8 vinkkiä sateenkaariosaamisen vahvistamiseen ikääntyneille suunnatuissa palveluissa. https://setary.sharepoint.com/Setafitiedostoalue/Op-paat-esitteet-dokumentit/Vinkit_esite2018.pdf (Viitattu 01.10.2022).
- SETA järjestö: <https://seta.fi/jarjesto/> (Viitattu 20.12.2022).
- SETA koulutusiltapäivä: Happonen, Enni, sosiaaliohjaaja & verkkotyöntekijä sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus. Koulutusiltapäivä: sosiaalinen dysforia 30.11.2022.
- SETAa: Sukupuolen moninaisuus asiakastyössä. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus. <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/ammattilaisille/sukupuolen-moninaisuus-asiakastyossa/> (Viitattu 01.10.2022).
- SETAb: Sukupuolen moninaisuuden sanasto. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus. <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/sukupuolen-moninaisuus/sukupuolen-moninaisuuden-sanasto/> (Viitattu 01.10.2022).
- SETAc: <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/sukupuolen-moninaisuus/muunsukupuolisuus/> (Viitattu 27.11.2022).
- SETAd: <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/sukupuolen-moninaisuus/sukupuolen-ilmaisu/> (Viitattu 27.11.2022).
- SETAe: <https://www.dropbox.com/s/nxuv9rfu011my65/Tilaa%20moninaisuudelle%21%20-opas%202019.pdf?dl=0> (Viitattu 6.12.2022).
- SETAf: <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisananasto/> (Viitattu 19.12.2022).
- SETAg: <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/sukupuolen-korjaus/sukupuolen-korjaaminen/> (Viitattu 20.12.2022).
- Sosiaalihuoltolaki (30.12.2014/1301). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301#L1> (Viitattu 19.12.2022).
- STAT: https://www.stat.fi/til/rpk/2019/15/rpk_2019_15_2020-06-02_tie_001_fi.html (Viitattu 15.1.2023).
- Strömberg, Jari (27.6.2017): <https://yle.fi/a/3-9692603> (Viitattu 11.2.2023).
- Suomen perustuslaki (11.6.1999/731). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=perustuslaki> (Viitattu 19.12.2022).
- Teittinen, Paavo (25.5.2018): <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000005693960.html> (Viitattu 23.12.2022).
- The Chloe Connection 2021: [What is Social Dysphoria & How Do I Deal With It? | MTF Transgender Transition](https://www.chloetheconnection.com/what-is-social-dysphoria-how-do-i-deal-with-it-mtf-transgender-transition) (Viitattu 21.22.2022).
- THL: <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus> (Viitattu 6.12.2022).
- THLsukup: <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/tasa-arvon-tila/vakivalta-ja-hairinta/sukupuolistuneen-vakivallan-yleisyys> (Viitattu 4.12.2022).
- Tieteentermipankki: https://tieteentermipankki.fi/wiki/Uskonto-tiede:k%C3%A4yt%C3%A4nt%C3%B6_ja_k%C3%A4yt%C3%A4nne (Viitattu 19.12.2022).
- UppercaseCHASE1 2018: [SOCIAL DYSPHORIA](https://www.uppercasetrans.org/2018-social-dysphoria) (Viitattu 21.12.2022).
- Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014): <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325> (Viitattu 25.12.202).